

Kovács Endre

**DOROSZLÓ NÉPI
JUHÁSZATA**

imt
1995

Sorozatunk egyéb könyvei

Tripolsky Géza
"NEM BÁNOM, HOGY JUHÁSZ-
NAK SZÜLETTEM" (1992)

Lábadi Károly
MEG VAGYOK ÉN BÚVAL RAKVA
(1992)

Tripolsky Géza
MUNKÁK, ÜNNEPEK,
NÉPSZOKÁSOK (1993)

Szerzői csoport
BÁCSKAI MAGYAR
NÉPVISELETEK (1994)

Silling István
TEMPLOMOK, SZENTEK,
IMÁDSÁGOK (1994)

NÉPRAJZ, FOLKLÓR,
NÉPKÖLTÉSZET 6.

Kovács Endre

**DOROSZLÓ
NÉPI JUHÁSZATA**

**JUGOSZLÁVIAI MAGYAR MŰVELŐDÉSI
TÁRSASÁG**

Újvidék, 1995

NÉPRAJZ, FOLKLÓR, NÉPKÖLTÉSNET 6.

Szakvéleményezők: **Silling István mgr.**
Tripolsky Géza

PRESENTATION OF THE

AMERICAN
REVOLUTION

1776

**A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR MŰVELŐDÉSI
TÁRSASÁG KISKÖNYVTÁRA**

Szerkesztőség
21000 Novi Sad, József Attila u. 16.

Fő- és felelős szerkesztő
Dr. Bosnyák István

Sorozatszerkesztő
Silling István mgr.

Grafikai szerkesztő és sorozatterv
Csernik Attila

Szedés
Máriás Elizabeta

Korrektor
Csorba Györgyi

Tördelés
CSB Bt., Budapest

Nyomda
Logos, Tóthfalu

Megjelent
**A Határon Túli Magyar Könyvkiadás Támogatása
Kuratóriumának
anyagi hozzájárulásával.**

A JMMT kiadótevékenységét a Tartományi Oktatási és
Művelődési Titkárság a 651-60/91. sz. végzésével
engedélyezte.

1890
1891

1892
1893

1894
1895

1896
1897

1898
1899

1900
1901

1902
1903

1904
1905

1906
1907

1908
1909

1910
1911

1912
1913

Előszó

Úton-útfélen juhnyájak legelésznek. Őrzőjük, a juhász, botjára támaszkodva figyeli a járásukat. Intésére kutyája, a puli, csaholni kezd és visszatereli őket a helyes irányba...

Idillikus kép ez, amely lényegében mit sem változott az évszázadok során. A zsíros, fekete bácskai föld is kiapadhatatlan táplálékforrása a juhállománynak, amely bármerre jár, legelészve halad a dűlőutakon, erdőn, mezőn és székesen, s e tulajdonságával minden más háziállaton túltesz. Talán ez a magyarázata annak, hogy napjainkig szinte teljes egészében megmaradt a paraszti gazdaságokban. Számát időközönként nyilvántartásba veszik, de pontos számát akkor sem tudhatja senki az állatoknak.

Gyakran olvasunk gazdasági válságokról, amelyek a sertéstenyésztést, marhaállományt sújtják. Ilyesmi bizonyára előfordul a juhtenyésztésben is, csak enyhébb formában. A doroszlói Földműves Szövetkezet több alkalommal kísérelte meg fölvásárolni a juhászoktól a bárányokat, de nem járt sikerrel, mert azok ára jóval magasabb annál, amit a vágóhidak fizethetnek érte. A bárányhúsból ugyanis ételkülönlegességeket készítenek, és ha megannyi lenne, akkor is fölvásárolnák a vendéglősök, akik messziről is eljönnek érte, hogy közvetlenül forgalmazzák, készítsék el és tegyék a fogyasztók, leginkább turisták asztalára, akik talán arannyal is megfizetnék a nyárson sült báránypecsenyét, meg a messzi földön híres báránypaprikást. Mindezekért a juhtenyésztés vonzó, és ez a foglalkozás apáról fiúra száll. A társadalmi szektorban nem igen boldogulnak vele, mert a birka, igénytelensége ellenére is, különleges bánásmódot kíván.

Ezernyi talány, megválaszolatlan kérdés, amelyre csaknem egy évtizede keresem a választ, és most a teljesség igénye nélkül próbálom rendszerbe foglalni. Munkámmal a doroszlói népi juhászatot szeretném megörökíteni és hozzáférhetővé tenni mások számára is. Egyéb, azonos témájú tanulmányokkal való összehasonlításra már nem vállalkozhattam, mégis bízom benne, hogy fáradozásom így sem lesz haszontalan.

The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the war. It is a very interesting and comprehensive survey of the situation in the country at the present time. The author has done a very thorough and careful study of the subject and has presented the results in a clear and concise manner. The report is a valuable contribution to the knowledge of the country and its people.

The second part of the report deals with the economic situation of the country. It is a very interesting and comprehensive survey of the economic situation in the country at the present time. The author has done a very thorough and careful study of the subject and has presented the results in a clear and concise manner. The report is a valuable contribution to the knowledge of the country and its people.

The third part of the report deals with the social situation of the country. It is a very interesting and comprehensive survey of the social situation in the country at the present time. The author has done a very thorough and careful study of the subject and has presented the results in a clear and concise manner. The report is a valuable contribution to the knowledge of the country and its people.

BEVEZETÉS

Star Trek: The Motion Picture

Star Trek: The Motion Picture is a 1979 American science fiction film directed by Robert Wise. It is the first of the Star Trek motion picture series, based on the television series Star Trek: The Original Series. The film features the original cast of the television series, including Captain Kirk (William Shatner), Spock (Leonard Nimoy), and the Enterprise crew. The plot follows the Enterprise as it is launched on a mission to rescue a shuttlecraft that has crashed on a planet. The Enterprise is launched by the Starbase 1, but the shuttlecraft is launched by the Starbase 2. The Enterprise is launched by the Starbase 1, but the shuttlecraft is launched by the Starbase 2. The Enterprise is launched by the Starbase 1, but the shuttlecraft is launched by the Starbase 2.

Doroszló földrajzi adatai

A falu a Duna-Tisza-Duna csatorna bal partján fekszik, amely Bezdánánál kezdődik és Gombosnál torkollik a Dunába. A folyó délnyugati irányban tizenegy kilométernyi távolságra van a falutól.

A legutóbbi népszámlálás (1991) szerint Doroszlónak 1863 lakosa volt, közülük több személy vállalt munkát külföldön. Az összeírt 800 háztartásból 510 foglalkozik mezőgazdasággal. A falu lakóinak nagyobb része magyar, vallás szerint római katolikus.

A közigazgatási székhely Zombor, amelytől a falu délkeleti irányban húsz kilométer távolságra fekszik.

A falu határa északon Sztapárral, keleten Szilberekkel (Bački Brestovac), délen Rácmiliticcsel (Srpski Miletić), délnyugaton Gombossal (Bogojevo), nyugaton pedig Szonddal (Sonta) szomszédos.

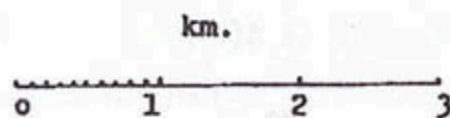
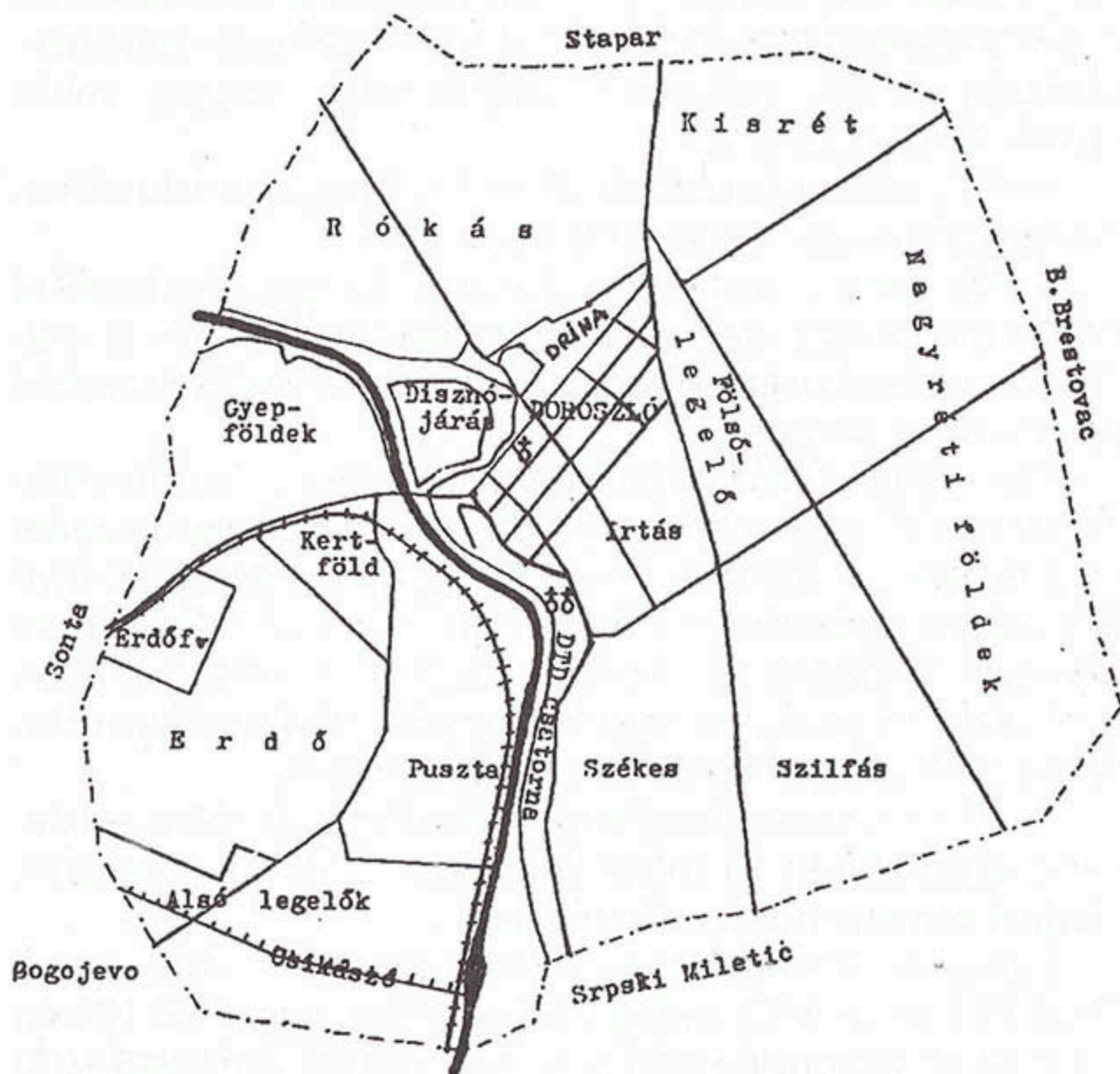
Közlekedési hálózata fejlett. Vasútja, amely Zombor-Apatin-Szond-Hódság vonalán haladt, talán egy évtizede szűnt meg teljesen. A Zombor-Sztapár-Hódság-Bácspalánka-Újvidék irányú, másodrendű műút a falun halad keresztül és összeköti Vajdaság és az ország többi lakott helységeivel. A DTD csatorna pedig vízi úton köti össze a falut az összes Duna menti országgal, egészen a Fekete-tengerig.

Doroszló határának legmagasabb pontja 94 méter, a település leginkább 87-91 méter tengerszint feletti magasságon, három kilométer hosszúságban terül el.

Éghajlata kontinentális, forró nyarakkal (absz. max. 1950.VII.1-én 39,6°C), hideg telekkel (absz. min. 1963.I.24-én -27,2°C) és viszonylag elég sok csapadékkal, ami 1948-1970 között 587 mm volt évente, az említett 22 év átlagában.

A falu határának összterülete ma 41,26 km², és igen változatos: az erdők 3,40 km², a csatornák 1,29 km², a legelők 1,59 km² területet foglalnak el. A település 2,87 km² területen fekszik.

DOROSZLÓ HATÁRÁNAK TÉRKÉPVÁZLATA

A határ talajtípusai:

réti fekete föld	60%
mezősgéi fekete föld	25%
szikes, szolonyec	15%

A szántóföldi növénytermesztésnek fontos szerepe van a juhtakarmány fő- vagy melléktermékként való előállításában. A vetésszerkezet és vetésforgó szemléltetésével bepillantást nyerhetünk a kitermelt juhtakarmány nemébe és mennyiségébe. Ehhez az 1986. évi kimutatást vettük alapul, amely a doroszlói határ magánkézen levő 2440 hektár szántóföldjére vonatkozik.

Vetésszerkezet	Terület ha	Százalék
kukorica	1300	53,3
őszi búza	501	20,5
napraforgó	110	4,5
rostkender	100	4,1
cukorrépa	81	3,3
ipari paprika	71	2,9
lucerna	39	1,6
ligetszépe	39	1,6
szójabab	29	1,2
különféle	170	7,0
Összesen	2440	100,0

Vetésforgó	Növény	Terület ha	Százalék
I. évben	kukorica	488	20,0
II. évben	kukorica	488	20,0
III. évben	kukorica	324	13,3
	őszi búza	164	6,7
IV. évben	őszi búza	337	13,8
	rostkender	100	4,1
	szója	29	1,2
	ligetszépe	22	0,9
V. évben	ligetszépe	17	0,7
	napraforgó	110	4,5
	cukorrépa	81	3,3
	ipari paprika	71	2,9
	lucerna	39	1,6
	egyéb	170	7,0
Összesen		2440	100,0

Visszapillantás

Doroszlót 1752-ben telepítették újra, Újdoroszló néven, a Mosztonga mocsár (a mai DTD csatorna) bal partján. A régi falu, amely a mocsár jobb partján volt, a Pusztaszentegyház tájékán, pusztán maradt, és ma is Pusztának nevezik. Az 1779-es urbárium tabellái szerint 180 telkes szabadjobbágy neve és járandóságai szerepelnek házhely, szérűskertek (Trettplätze), rét-mező-kaszáló, szántóföldek, házi-kertek, irtványföldek címén. A kincstári birtok kiosztása a hajdani Zsarkova és Klisza pusztákban ilyenképpen történt:

- 42 jobbágnak volt $\frac{3}{4}$ telke illetve $41 \frac{1}{4}$ holdja¹
- 104 jobbágnak volt $\frac{1}{2}$ telke illetve $27 \frac{1}{2}$ holdja
- 34 jobbágnak volt $\frac{1}{4}$ telke illetve $13 \frac{3}{4}$ holdja

Nem szándékunk a falu urbáriumának részletes ismertetése, annyit azonban fontos megemlíteni, hogy a házhely és szérűskertek területe $\frac{1}{4}$ holdtól 2 holdig terjedt. 47 telek volt egyholdas, 37 telek $1 \frac{1}{4}$ holdas, 18 telek $1 \frac{2}{4}$ holdas, 8 telek pedig $1 \frac{3}{4}$ holdas. Esetünkben nem egyébről, mint szalagtelkes szálláskert-övezetekről² van szó, amelyeket Doroszlón még ma is szérűskertekként emlegetnek, és közvetlenül a falu alatti legelőre dőltek, a hajdani Rozmaring utca helyén. Ilyen adottsága közvetlenül 55 gazdaságnak ill. jobbágyteleknek volt, és hogy ez mit jelentett a jószágtenyésztés, külön pedig a juhtartás szempontjából, mi sem tanúskodik róla jobban annál, hogy a kert felőli, szabad kijárással rendelkező telkeken alakult ki a mai, korszerűbb magatartási juhászat is, amelyre még visszatérünk.

Rétet, mezőt, kaszálót minden telkes jobbágnak osztottak. Az osztásra került terület az egyénekenkénti jobbágyteleknek megközelítően 38 százaléka volt, az összterülete pedig 1920 holdat tett ki.

1770-ben megyék szerint írták össze a jobbágyok földjeit és terheit, így a doroszlóiakét is. Az alattvalók arra panasz-

¹ Az itt föltüntetett kisholdak kb. 1204,8 négyszögölösesek voltak.

² A jelenlegi állapotokhoz viszonyítva.

kodtak, hogy legeltető mezeik csekélyek, és azok is szikesek, amiért is marháik ugarokon, tarlókon és réteiken, aratás és kaszálás után élődnek. A rétek fogyatkozása miatt szántóföldjeiket kénytelenek parlagon hagyni, vagy pedig tuskéből irtani, hogy kevés szénára szert tegyenek. Kaszáló rétjük, ami bizonyos és állandó volna, igen kevés, és alig egy boglya jut egy gazdának. Sarjú pedig nem terem, ha teremne is, legeltető mezőnek szüksége miatt marháikkal kénytelenek lennének megetetni.

A juhok legelő-problémáiról a panaszosok nem tettek említést!

A későbbi erdőirtások és a szűzföldek feltörése szükségessé tették az ésszerűbb legelő-gazdálkodást, amelynek érdekében a faluközösség igyekezett nyomáskényszerrel megoldani a legelő-gondokat, amelyek, úgy látszik, csak a marhaállományt érintették, mivel másról ezúttal sem esett szó. A juhtenyésztésre gondolunk itt, amely a korabeli dézsmajegyzék³ adatai szerint számottevő volt ugyan, de a juhok igénytelensége miatt mégsem jelentett gondot a faluközösségnek.

A pásztorkodásnak régen nagyobb szerepe volt a paraszti gazdálkodásban, azonban a szántóföldi növénytermesztés belterjesedésével folyton csökkent. A fejőstehenek a falu szélén levő Felső legelőre jártak naponként, és a csordás gondjaira voltak bízva. Az Alsó legelőn nyáron a növendék, meddő és vemhes marhaállomány legelt, a gulyások fölügyelete alatt. Később a római sánc oldalában hatalmas gulya-akol épült a számukra, amelyben télen juhnyáj telett. Az Alsó legelő "laposán" csikós gondoskodott a növendék lóállományról, szükséges épülettel és karámokkal. A kanász pedig napjában hajtott ki a mocsár melletti Disznójárásra.

A csikósság csaknem fél évszázada, az egyéb pásztorkodás mintegy két évtizede szűnt meg Doroszlón. Napjainkig fönmaradt viszont a juhászat, amely a megnehezült gazdálkodási föltételek ellenére sem veszített a jelentőségéből.

³ KÉL II. Doroszlói dézsmajegyzék 1795.

Legeltetési közösségek, legelőtársulatok

A közös legelők fontos tényezői a legeltető állattartásnak. A falu határának urbáriumi rendezésétől az 1919-es impériumváltásig a kihasználásukról intézményesen gondoskodtak. A közös legelőket ideális részekre osztották föl, de telekkönyvileg nem különítették el. Egy-egy meghatározott területi rész volt a "jog", amelyet másként "urbéri jognak" is neveztek.

A közös urbéri legelőjogok kihasználásáról az "urbérésék választmánya" gondoskodott. Háromévenként tartottak választásokat, amikor is elnököt, pénztárost, pusztabírókat és vezetőségi tagokat választottak maguk közül. A jegyzőkönyvvezetőnek szavazati joga nem volt, de munkáját honorálták. Rajta kívül az elnök az említett tisztségviselőkkel, tizenegyed-tizenötöd magával intézte a legelő-ügyeket, s terjesztette őket az évi közgyűlés elé határozathozatalra, ill. jóváhagyásra. (Az *Adatközlők jegyzékében* az 5. sorszám alatt szereplő adatközlőnk szerint. - A továbbiakban az adatforrásokat csak a vonatkozó sorszám zárójeles föltüntetésével jelöljük.) Mindezekről keveset tudunk, annál többet a későbbi, ilyen célú gazdasági társulásokról, amelyek a korábbi alapszabályok elvei alapján működtek.

A "Doroszlói volt urbéres birtokosság legeltetési társulatának" 1934-ben elfogadott alapokmánya szerint a közös legelők területe 463,6 hektár volt (805 kat. hold és 898 négyszögöl), és kereken 805 szavazati jogra volt fölosztva. Minden "urbérés" tehát annyi szavazati joggal bírt a közgyűlésen, ahány "joga" volt a közös legelőben.

A "Doroszlói Felső- és Alsó legelőtársulat" a Felső legelőn 143,02 hektár (248 kat.hold 82 négyszögöl), az Alsó legelőn 315,03 hektár (547 kat.hold 635 négyszögöl) közös legelővel rendelkezett. A Felső legelő "jogosai" 1568, az Alsó legelőé 3136 szavazattal bírtak a közgyűlésen. A nép között egy "jognak" a Felső legelőn $8/1568$ -ad (illetve 8×253 négyszögöl = 2024 négyszögöl), az Alsó legelőn $16/3136$ -od (illetve

* Az adatközlők fogalomtárának, ill. a doroszlói népi juhászat szókincsének az értelmezését lásd a *Függelékben*. — A szerk.

16x279 négyszögöl=4464 négyszögöl) felelt meg, vagyis összesen 2,34 hektár (illetve 4 kat.hold és 88 négyszögöl), egyben 1/196-od része a Fölső, 1/196-od része az Alsó legelőnek. Az viszont már nem ismeretes, hogy milyen számmal és megfontolásból jöttek erre a közös nevezőre. Annyi azonban bizonyos, hogy a legelőjogok ilyen alapon való elosztása már 1921-ben sem volt új keletű.⁴

Az alapokmány a *pusztabíró*t egyszerűen "társulati gazdának" nevezi. Népies elnevezése találó, és valószínűleg onnan eredt, hogy hatásköre messzemenően túlhaladta a többiekét, még a társulat elnökéét is! A Közgyűlés határozatainak a végrehajtásával alkalma volt kivívni annak megbecsülését, csakúgy mint a pásztorokét. Fontosabb földadatai közé tartozott: a birtokhatárok számontartása, fölügyelni a pásztorok munkáját, megszervezni a legelőkön a túskevágást, biztosítani az itatókutak kifogástalan állapotát és zökkenőmentes használatát, szervezni a legelő- és fűeladásokat, a gulya-akolban fölgyülemlett marhatrágya eladását és egyebet. Doroszlón sok éven keresztül volt pusztabíró Tancsik Imre, majd Csernicsek Ferenc (népiesen Tomszi Ferkó), akik kitűntek e tisztjükön, mert úgymond, figyelmük mindenre kiterjedt, és a tagság elégedett volt a munkájukkal.

Az "urbérés" legelőtársulatok az 1946-os agrárreform következtében szűntek meg, amikor a legelők társadalmi tulajdonba kerültek.

"...Nagy jövedelmet hozott a legelő... Régén ha kiöregedett a paraszt, akkó a föggyeit átadta a gyerékeinek, az urbéri legelőjogait haláláig megtartotta, abbú ét" (11).

"Ezék a legelők jók vótak, nagyon fejlesztették a jószágtenyésztést... Ami nagy fű, még szép vót, két darabrú ojan kocsi szénát kaptam, hogy csak úgy ropogott a kocsi a teher alatt" (11).

"A kaszállókat szabad árverésen adták el a legtöbbet ígérőnek, készpénzé, az Erdő-laposonn még a Szilfáná, az Alsó legelőn, no még a vasut közelibe. A kaszálló parcelláit

⁴ Hagyatéki leltár az 1921.márc.25-én elhunyt Mészáros János doroszlói lakos ingatlanjáról, aki a Fölső legelőn való 8/1568-ad legelőjogot 400 K, az Alsó legelőn való 16/3136-od rész legelőjogot 1000 K értékben hagyta örököseire (Zombori Történelmi Levéltár).

minden tavasszā újra m rt k, f holdas parc ll kb   utc kat  csinátak, aminek a hossza 100  l v t" (11) - mes lt k a hajdani "urbérés" gazdák.

A pusztai kasz l okr l eredő f sz n nak mindig fontos szerepe volt a juhállomány t li takarmányozásában.

Az apaállatok beszerzését és fönntartását a község el lj r s ga végezte, élén a b r val, csakúgy mint a kanász, csordás, gulyás, csikós és cs sz k (mezőőrök) választását. Kivételt itt is a juhászat képezett, amelynek ügyeit annyi birkatársulat intézte, ahány juhnyáj volt a faluban.

Birkat rsulatok

"... Minden h zn  v t k t-három birka, m g több is, közössen fogadtak *juh szt*. A *birkás-gazdák*  gym s k z  választották ki a *kasz rt*, aki a birka-ügyeket intézte, sz dte be a pénzt, elsz m t a juh ssz . Azelőtt a kasz r adta el a gyapjut is"(7).

"Az egész társaság választott magának juh szt m g kasz rt. A kasz r nak v t másik négy választmányi tagja... Hun v sz nk legelőt? - azt  k határozták m g. Minden évbe választottak juh szt. Hat rozathozatalk  néha a juh szt ki is k dt k, hogy n  h jja, mir  besz nek vagy mit határoznak. Ahány csoport birka v t a faluba, annyi juhász még annyi kasz r... 1955-be például 7-8 juhász is vót, 1962-be m g v t kasz r... A juhász szerz d s s viszonyba v t a v lasztm ny  m g a kasz r ... A kasz r nak fel ni köllött a juh sz  a községi el lj r k előtt. Ha csinát valamit a juhász, amit nem köllött vóna, azé a kasz rt vonták felelősségre a faluh z n. A legel p nzt a juhász sz dte be tavassz  és átadta a kasz r nak. János napk , karácsony másnapján a kasz r m g a választmány a birk sgazd k között elosztották a befojt pénzt. Azelőtt a birkák a legelő  r t k tr gy zt k. A juh szt is János napk  választották..."(14).

"Gombosi legelőre adtam a birk imat, pedig Doroszl nn  cs bb a leg tet si dijj, mer a kasz r nak van a legtöbb birk ja a falkába, és nem engedi, hogy a juhász d jja t l magos l gy n"(13) - mes lt k a juhtartó gazdák.

"Mindén birkatársulatnak külön választmánya vót, akkó választottuk üket, mikó má lënt vót a nyáj a legelőnn. A juhászválasztást valaméllik kocsmába tartottuk, megvótak szólitta a felek, hun lëssz tartva. Elősző juhászválasztáskó lëtt főzzē báránypaprikás. Kaszir én is vótam 1935-40-be..."(11).

"Azelőtt a birka-trágyázást a kaszirok árverezték, vasárnap nagymise után, a községháza előtt" (8).

"...Akinek kára vót, amit a juhász csinát a nyájja, akkó az a kaszérhó mënt és lëvonták a juhász béribű... Mindén vasárnap rëggē a kaszérná vót árverés, ki mennyit füzet a ganyézásé... A juhásznak nem vót gondja a legelőre, mer azt is a kaszér intézte... Tíz-húsz saját birkánk is vót, mikó juhászcodtunk, de azok legelője nekünk ingyënës vót"(22) - mesélte egy juhász.

A legelők története és alakulása

A közlegelők fontos szerepet játszottak a falu gazdasági életében. Nélkülük el sem képzelhető a legeltető állattartás, amelyben kétszáz év távlatában voltak figyelemre méltó változások is.

Legelőszőr is a közlegelők területeinek a csökkenése, amit csak úgy tudunk megérteni, ha figyelembe vesszük, hogy a juhtartás céljaira legelőnek szolgáltak a valódi értelemben vett közlegelőkön, mezőkön kívül az erdők és a nádasok is. Azonkívül e három terület volt mindig a földéhes parasztság, később a szocialista földművelő munkaközösségek célpontja. Napjainkig minden valamire való, szántóföldi növénytermesztésre alkalmas (vagy csak részben alkalmas) legelőt fölszántottak, az erdőket kiirtották, a lecsapolásokkal fölszabadult, ármentesített területeket a földművelés céljaira kisajátították. Mindezt a pozitív értelemben vett kapitalista árutermelés, a növénytermesztés termelőeszközeinek a fejlődése hozta magával. Korábban a jószág adta a falusi gazdaságok árucikkét. A jószág pedig, ha kitették a legelőre, ott nagyobb befektetés nélkül is gyarapodott és szaporodott. Végül ha kellett, akkor a maga lábán elballagott a vásárra is. Manapság már fordított a helyzet. A növénytermesztés jöve-

delmezőbb, és Doroszlón több mint húsz éve megszűnt a jószág kihajtása a legelőre - kivéve a juhokat, amelyek igénytelenségük folytán képesek hasznosítani a még megmaradt kopár legelőket, zuglegelőket. Minderről sokkal többet mondanak az alábbi följegyzések, amelyek valamiképpen fordulópontjai is a legelők alakulásának:

1870-80 között volt a nagy erdőirtások időszaka Doroszlón.

1884-ben az irtványföldeket szétosztották és feltörték.

1892-ben a pusztai legelők nagy részét is feltörték.

1906-ban volt az első tagosítás, ami után 58 tanya épült, amelyek körül elterjedt a kézből való legeltetés.

1946-ban volt az első agrárreform, amikor is sokan földhöz jutottak és lehetőségük nyílt a juhtartásra is.

1957-ben kezdődött a DTD nagycsatorna építése, s a csatorna mindkét oldalán jelentős területű juhlegelők vannak.

1970-ben lebontották a hatalmas gulya-aklot, ahol mindig juhokat teleltettek a falubeli juhászok.

1973-ban boszniai nomád pásztorok juhnyájai teleltek Doroszló és a környező falvak határában, pusztították a legelőket és a búzavetést. Miattuk tavasszal kopár legelőre állítottak ki a falu juhászeit.

A szántóföldek területe mindjobban növekedett az erdők, legelők és a nádasok rovására, amelyek együttes csökkenését az alábbi táblázat szemlélteti, évszámok szerint és hektárban kifejezve:

	1779 ⁵	1896 ⁶	1979 ⁷
erdők	518	340	340
legelők	1021	817	159
nádasok	141	141	22
Összesen	1680	1298	521

A közlegelők ma még ismert elnevezései, földrajzi nevei:

A *Felső legelő* közvetlenül a falu fölött volt, tkp. tehénlegelő, a csorda járt ki ide naponként. Később, az itt levő ken-dergyár megszűnése után, az áztatók helyén konda legelt. 1964-68 között törték föl.

A *Disznójárás* közvetlenül a falu alatt, a mocsár tőszomszédtságában volt, 1962-ben törték föl.

Az *Alsó legelő* több részből állt. A *Gulya legelő* a Csikászó ér bal oldalán feküdt, manapság részben már fel van törve, részben juhlegelőnek adja ki a Földműves Szövetkezet. A pusztai *birkalegelők* ma is léteznek a Csikászó jobb oldalán, területük 40 hektár. Az *Erdő-lapos*, régi nevén *Csikós*, 1877-ben még mint "Kincstári uradalom erdeje" szerepel, később birkalegelőnek használták. Ma is megvan, kaszáló-
nak vagy juhlegelőnek adja ki a szövetkezet.

Birkalegelők a Szentkút-sarokban is léteznek.

A *Csőszgunyhónál* levő párholdas gyepen mindig juho-
kat legeltettek.

Újabban *birkalegelő*nek adják haszonbérbe a DTD csa-
torna mindkét oldalát, valamint *téli legelő*nek az erdőt.

⁵ Doroszló urbáriumának tabellái 1779. Zombori Történelmi Levéltár

⁶ Statisztikai közlemények. Zombori Történelmi Levéltár.

⁷ A második tagosítás utáni adatok.

A népi juhászat Doroszlón

Doroszlón és környékén a népi juhászat két formája ismeretes: a *társulati* és a *magatarti juhászat*. Mielőtt egyenkénti ismertetésükbe kezdenénk, tekintsük át e kettő közös vonásait.

Részletes levéltári kutatásokba nem bocsátkozhattunk, arra azonban mindenképpen felelettel tartozunk, hogy áll a falu juhászata az *állatok létszámát* illetően?

A legrégebbi adat 1795-ből származik: dézsmajegyzék⁸, amelyből kiderül, hogy Doroszló állománya 1515 juh, ebből a Kincstárnak adóznak. Ennyi juha 33 gazdának volt, közülük Béres Mihálynak 100, Szolocki Jánosnak 93, Farkas Istványnak pedig 90 juha. A ranglistán mindössze a tizenkettedik az a bizonyos Juhász Ferenc 49 juhkal, kinek a juhászság föltehetően a foglalkozása is volt. A tíz legnagyobb juhtenyésztőnek az említett jegyzék szerint összesen 715 juha volt.

1897-ből származó statisztikai adatok szerint⁹ a falu állománya 481 juh.

Az 1971-es népszámláláskor összeírták a község területén levő juhállományt is. Eszerint Zombornak és környékének 4877 juha volt, Zombor és a szomszédos Sztapár után Doroszló állt a harmadik helyen 414-es juhállományával, a lajstromban szereplő tizenhét településsel szemben.

1982. május 10-én lépfene ellen oltották a falu teljes juhállományát, és az Állatorvosi Állomás ekkor listát készített a beoltott állatok számáról, s ezt a jegyzéket mint megbízható támpontot használjuk föl az állatok számának a megállapítására (2). Az említett napon 41 doroszlói gazdának 959 juha volt, közülük Gellér Imre magatarti juhásznak 187, Bártol Béla magatarti juhásznak 140, Sztipity András társulati (számadó) juhásznak pedig 107 juha. A tíz legnagyobb tenyésztőnek 716 juha volt (a kétszáz év előtti 715 juhkal szemben!), és ez arra enged következtetni, hogy habár tetemesen csökkent a juhállomány, a juhtenyésztés föltételei döntően mégsem

⁸ KÉL II. Dézsmajegyzék 1795.

⁹ A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája I. köt.

romlottak. Biztató jelenség, hogy a két első, legerősebb tenyésztőnek magatartási juhászata van, ami belterjesebb módja az állattartásnak.

1991-ben már 910 juhot írtak össze a faluban.

"1953-55-be, amikor mink kezdtünk juhászolni, akkor igen nagy privát juhnyájuk nem volt, mind most. Akkor egy gazdának legtöbb ötven birkája volt, attól több senkinek"(22) - emlékezett vissza az egyik juhásznő.

Birka vagy juh? Van-e különbség a kettő között? - "Szóintem a birka még a juh ugyanaz a fogalom!"(14) "Talán vidékenként változik a kifejezés, de én nem tudnék a kettő között különbséget tenni: juh vagy birka, szóintem ugyanaz"(4).

Birkakatégoriák, amit én tudok: az anyajuh, kos, tokju, első-fias és akkor utánna az má mind »birka«. Nálunk ürű nincs, esetleg még adódik a környékbe... Ha likvidáljuk a kóst, akkor vágóra megy, mert mindig vannak vevők, akik éppen azt akarnak"(4).

"Améllik birka odagyün a sorompóhó, mikó benn vannak, arra mondjuk, hogy »kezes«, mert szelid, »mind a bárány«..."(14).

"...Ha megszorúsz, akkor eladsz egy báránt, és mingyá van pénz. Azé jó a birka!"(22).

"...Ha egészséges a birka, akkor csak dobbant a juhász a lábavá, és akkor má emeli is a fejt... Ha még nincs kitartta, vagy beteg, akkor nem riad könnyen, még a puliktú se féll..."(24).

Juhfajták. - "A *cigáját* má nagyon régen, ötven vagy száz év óta tenyésztik Doroszlón, más fajta birkára nem is nagyon emlékeznek. Ez a fajta birka az egészségi járást. Az öregek azt nézték, hogy a feje fekete legyen, a füle hosszúságos, klépa; a báránnya kicsit szürkés legyen, csak azt hették »magnak«. A farka szép, menné hosszabb legyen. A *doroszlai cigája* 60-70 kilós, de leginkább 55-60 kilóig, három-négy kilónál több gyapjút nem ad... A kosok 80-90 kilóssak, minden 4-5 évbe hoztak máshunnét. A kosnak szép kosfeje, szép gyapjuja, hosszú szép farka legyen. Ha nem volt hosszifarku, még ha nem volt fekete a feje, akkor még se vették; 40-50 birkára gyűtt egy kos..."(24).

"A zombori cigája nagyobb, de leposzkút, ha idehozták, mer azok szállási birkák, megszokták a hűssöt, nem bírják a forróságot, a napos, száraz legelőket..."(24).

"A zombori fajtát, amibű nálunk legtöbb vót, *lájkónak* neveztek. Régén nem vótak ijen fejlettek, nagyok a birkák, mind manapság. Most má van százkilós anyajuh is, szèrintem ez a jó tartástú van"(14).

"A cigája birka az 1900-as évek utánn honosodott még nálunk. Előtte a hosszú, subaszőrü *racibirka*t tenyésztették"(4).

"Régebbi birka fajták nálunk a *zombori fakóbirka*, még a régi, magyar *pogácsaszőrü birka* vótak..."(1).

"A sztapáriaké ojan, mind a zombori cigája. A rácmiliticsieknek apróbb cigája vót, és azt a birkát, ha idehozták a doroszlai határba, akkó mëghizott, mer itt jobbak a legelők. A szontai birka mindig rosszabb vót, mind a doroszlai. Brèsztovácon (Szilbereken) mindig sok birka vót, hasonlóak, mind a doroszlai. A gombosiaké jobbak gyapjura is, még husra is, mind a doroszlai birka"(24).

"Nekünk általába cigaják vótak, de inkább hasonlítottak a zombori cigájára, no hogy mostmá nagyonn átvannak változtatva, mer mindèn évbe Csókárú szèrèzzük be a kosokat, és most má inkább arra a fajtára vannak. Csókán pedig a cigájának még a *bánáti cigájának* a keresztézése van, úgy hogy a mieink is inkább a bánáti cigájára hasonlítanak, de nem tökéletèssen, mer azok még mások... A mi birkáink még a másik juhászoké között különbség van a tartásba is, mer a mieink mindig jó erőbe vannak, jó tejelők, és nagyon jó nevelik a bárányokat; sosè szoktuk tüle elvènni, ha valamèllik kettőt ellik"(4).

"A csókai fajtáná az a jellemző, hogy a fejükönn is van szőr. Nem csupszfej, hanëm a feje tetejinn is rëndës gyapju van. A cigája rendszerint simafejü, lóggó-nagyfülü, ez a csókai pedig apróbb fülü, és általába má a feje tetejinn is gyapju van. Lèhetségës, hogy van bennükk *mèrinó* is. Franciaországúbú hozták be még régén a kosokat, és abbú keresztèzték ki ezèket... Husra, tejre, még gyapjura is jók..."(4).

"Az én apám 1944-be hozott a faluba 300 darab *nagy-mèrinót*. Lètette a Pusztára, de hama túl köllött adni rajtuk,

mer nem bírták a hosszi utat, nagy vót a gyapjuk, és nehe-
zenn száradt ki, ha megáztak. Fészër nékű nem lehetett tartani
üket, mind a cigaját, meg úgy sè, hogy egész nyáron át
csak legelő, abrak nékű"(24).

"Ezék az ényimek zombori cigája birkák. A csókaiak ki-
sebbek a zomboriná, Doroszlón mindenkinek zombori fajta
van, csak a Bártolnak van csókai keverék..."(21).

"A doroszlai cigája birka a legelő miatt marad apró... Va-
lamëllik évbe Kulára adtam el néhányat... Később, mikó ott
jártunk, nem ösmertük föl, mer annyira megnyőtek, meghíz-
tak, és akkorák lëttek, mind az ottaniak"(8).

"Azelőtt azé nem nyőtek meg a birkák ötven kilósra, mer
nem kosztúták őket..."(14).

A juhok népi értékelése. - "Öt birka, az egy tehenet tesz
ki a legelőnn, az egy lábas jószág..."(21).

"Tiz birka, az egy tehenet ér..."(13).

"Egypár hasas-birka vagy három tokju, mer ugyanannyit
ér"(14).

A juh szaporítása. - "A birka akkó üzékedik, ha »rajta
van«... Ha a kos beűzi, akkó beüzékedik, és ha »fog« rajta, ak-
kó lesz belüle hasas-birka. Kosnak azt haggyuk meg, amël-
liknek nagy csöcsei vannak"(21).

"A kosokkã kétéves korba ugrattak elősző, de ugrott az
előbb is, mer mindig kinn vót a falkába. Csak vad pároztatás-
sã tenyésztik a birkát. Az első pároztatás 18 hónapos kor
után szokott lenni, úgy hogy az előhasi birka kétéves korába
ellik. Az ellés elhuzódik decembértű ápriliség. Száz birka
százhusz bárányt szokott elleni, de sok bárány ëhullik; csak
ëccé elletnek évente"(24). "Legjobb a január-februári bárány,
mer a márciusi az má nem ujan..."(21).

"Mikó megelli a birka a báránt, oszt főnyājja, akkó kifejni
mindkét csöcsit a földre, és akkó megszoztatni a báránt.
Télën, ha ellés után teleszítja magát a bárány anyatejjë, akkó
nem fagy meg ojan könnyen"(14).

"Kevés keselábu birka van a faluba, mer gyelëstet csak
akkó hannak, ha nincs mibű válogatni..."(9).

"Az ikërbárányok közű az ëgyyiket eladom szukër-bárán-
nak, mindég jó ára szokott lenni..."(8).

Szuperbáránynak vagy **"szukërbáránynak"** nevezik az

anya nélkül, mesterségesen nevelt bárányt. Ez olyankor szokás, amikor ikerbárányok születnek, és nem győzik tejjel, vagy ha elhullik az anyajuh.

"Sarjubáránt ellött egy birkám, mer tavasszā korānn ēvālasztottam, oszt áprilisba bepārzott..."(13).

A *sarjubárány* másodellésből ered, leginkább öreg anyától. Az ilyen későn jön a világra, nem télen vagy tavasszal, mint rendesen, hanem nyáron, és nem bírja elviselni a forróságot, azért elválasztásig otthon marad az anyjával(13).

"Leányfejjē lett báránnya a tokjumnak - mer elősző hamarēbb ellött a szokásosná..."(13).

"Nagyon sűrűn megtörténik, hogy a korai bárány kinövi magát őszig; beüzēkēdik, és ellik márciusba, áprilisba... Az idén elősző fordút elő, hogy januárba ellött tokjufejjē... Annyira jók vótak..."(4).

"Öregapámtú tudom, hogy azelőtt az ü idejibe még Dömötör tájékānn eresztették a kosokat a nyáj közé, aztán öt hónapra megvannak a bárányok"(18).

"A kosok mindég a csapatba vótak, fejés utānn szeptembērbe kezdtek űzni a birkák. Az ellés ősszē kezdődött és január-februárig tartott. Ellés után pár napra külön zárjuk a birkákat, a bárányok előtt egész nap ott a kukoricadara. A kettes bárányokat megszoktuk hagyni... Igazság szērint Péter-Pálkó van a bárányok elválasztásának az ideje, de mink mostmá május elsejinn válasszuk el űket, addigra 20-25 kilós sújt érnek el"(22).

"Azelőtt a kos gazdájának 35 kilós tokjut, vagy annak az árát fizették egy évre, még ingyen legelőt, de a legētetésijé fizetni köllött a juhászt. Újabban a juhász tart kost az egész nyáj részire"(14).

"A nōstényēk báránykorukba ki vannak választva, hogy ez még ez marad, avval, hogy már az annyát is figyelēmmel kísérjük, hogy az is megfelelő. Ha annak valamijen hibája van, akkor a báránnya nem maradhat tovább tenyésztesre, itt kezdődik a válogatás. Ha silány bárányokat nevel, az az első hiba. Ha borzasztó nehéz fejni, ha kevés gyapju van rajta, annak a báránnya sē maradhat meg... Nagyon sok mindēnt köll szem előtt tartani, és amikor száz darabból kiválasztunk tizet-tizēnötöt, akkor annak tēnyleg szépnek köll hogy lēgyēn..."

Van amëjik birka a negyedik ellés után annyira rossz, hogy nem lehet tartani tovább, mer nem neveli rëndessen a bárányait, foghíjas lëssz, vagy valami hibája történik a negyedik-ötödik ellés után. Nálunk má ojan is előfordút, hogy nyóc ellés után is meglëhetett vóna hanni..."(4).

"...Eladtam ëgy birkát, mer nem tud má ënni: nincsenek fogai, és csak »bagózik«..."(13).

"Mink mindig ahhoz tartasuk magunkat, hogy három évenként váltsuk a kosokat, mindig Csókáról hozunk újat. Önáluk ojan nagy az állomány, hogy talán ritkán fordul elő, hogy újra abból a vérállományból kerül hozzánk az apaállat"(4).

"Már régebb óta úgy praktizálom, hogy időzittëm az üzëködést, és énnám mindég december utóján - január elejin kezdenek elleni a birkák, és két hét alatt lëellik nyócvan százaléka. Két birka alu három bárány mindën évbe mëgvan. Nem ëgyszer fordút má elő, hogy hármát ellëtt a birka, de mind alatta hattuk, azzal, hogy hozzá itattunk, ameddig tart az a kritikus két-három hét, mëg mëgtanul ënni..."(4).

A juhtartás szokása valamely családon belül leginkább úgy hagyományozódik, hogy amikor a gazda kiöregszik, akkor ajándékoz néhány juhot a fiának, lányának, unokavejének, de azért önmagának is megtart néhányat(16).

A birka korának meghatározása. - "Föltétlenü szokjuk nézni a fogait. Először a két középső, az eredeti két nagyfog jön, akkor a következő évbe a mellette lëvő két fog, ami azt jelenti, hogy másodéves, és akkor utánna fokozatossan vékonyodnak a fogak. Keskönyedik a fog, ritkul, és akkor kezdi hullatni, rëndszerint a két belső fogat először hullatja, utánna a mellette lëvőt, ezután a két szélsőt. Nálunk mëg nem is fordút elő ojan, hogy teljessen fogatlan lëtt, mert mihejt észrevësszük, hogy kezd ritkulni a foga, akkor likvidáljuk"(4).

A birkák ismertetőjelei. - A laikus számára minden juh egyforma, az adatszolgáltató juhászok szerint viszont:

"Nagyon sok ismertetőjele van a birkának: a viselkedése, kinézése, gyapjuja, feje, szëme... Nincs is két ëgyforma birka! Általába a fülük, fejállásuk, fejformájuk különbözük; mëg általába vannak ojanok, amëjikek szemëjës ismerősök. Csak beszóllok neki a csapatba, hogy Miki, vagy Lili, vagy mittudo-

misén, vannak ilyen nevek, és az rögtön jelentkezik, odajön hozzám, és egyszerűen bemutatkozik, hogy ő az, akit szólítottam. Volt egy Mari nevű, azt évekig tartottuk, szegényt... Baja vót neki az ellésné, háromszor is az állatorvosnak köllött visszavarni a báránytartóját. De azért tartottuk a csapatba, mert ha azt mondtuk: Mari, az ebben a pillanatban otthagyt mindent... Csak annyit köllött mondani, hogy: Mari, megyünk! - és akkor az egész csapatot vezette. Én elő, vagy az uram, és ő mellettünk vót, és akkó má indút is a csapat. Például a fejésné, nem is lássuk a fejit, de ha megfogjuk a tőgyit, akkó megismerjük, hogy most mejik birka az. Ketten fejünk, és nagyon ritkán fordul elő, hogy amejiket én szokom fejni, elmegy amoda, és megfordítva; de van ojan, amëjik még véletlenül sē téveszt össze bennünket. Azt mondják sokan, hogy »buta birka«, pedig ez a legnagyobb képtelenség, mert a birka nagyon is okos állat"(4). Így a magatarti juhásznő nyilatkozott.

A hivatásos, vagy hát a "tanult" juhászok másként tartják számon állataikat. "A birkák természetös ismertetőjelei fejën: kosfejü, hosszukásfejü, tuskófejü, búbosfejü, kopaszfejü, csillagosfejü, szédrösfejü (spriccös), zsujafejü (vörössebb), klëpa, egérfülü, csutkaszarvu, fekete-szëmők (fekete ókuláju), fehér-szëmők (fehér ókuláju), lizza, őszebb-pofáju, fekete-pofáju... A test többi részein: rövidfarku, hosszifarku, keselábu, rackás, pupos, hajlott-dërëku, füstösnyaku, fehérnyaku. Ezër birkábu sincs kettő egyforma"(14).

"Kutyagyelësnek akkó mondjuk, ha a kutya lëcsipte a fogávā a birka fülit, vagy a farkát"(13).

"A birkának, még nyírás után nem nyóll ki a gyapjuja, addig nehéz ráismerni, mind a rëgrutára. A biztonság kedvijé, hogy në birja becsapni vagy ëcseréni a juhász a birkát, mindën gazda *jegy*et tész a birkája fülibe. *Likat* puszkagojófüsökkë csinának; félkörbe hajlított erös vasplëvë kivágott: *vëtt* jegyet csinának. *Föcskefarkat* a birkának a füle hëgyibe tésznek: összefogják, oszt ollóvā kinyírják, vagy tuskóra tészik, oszt vësüvë kimetszik. A föcskefarok nagyon szép *gyel* (a föcskének is hátú van a farka, nem ódalt, azé a birka fülibe sē ódalt tészik, mer akkó nem úgy nézne ki, mind a föcske-farok). Közönségës *bevágást* këssë csinának, bárán

korába. Tüzes dróttā a gazda nevinek a kezdőbetűjít sűtik be-
le a bárán füle-tetejire vagy a szēme alatt a pofájára, de csak
ēgyszerűbb betűt (a Varga bácsi V betűt sűtött). A legtöbb
birka *drótozzā* van, disznódróttā, vagy közönségēs nádazó
dróttā. A *föstött gyelt* gondolom a *kolonisták* hozták a faluba,
mer azelőtt nem vót. Van most, aki fōsti feketére, kíkire, zōdre,
lilára vagy pirosra; olajfōstékkē vagy vaslaggā. Tudok ēggyet,
aki *bōrnitēt* tett a birkája fűlibe, csak az nem vāt be, mer
gennyesēdik. A fōstéknek az a hátránnya, hogy nyirás után
újra kō fōsteni, mēg akkó 2-3 havonként újra. A birka jegye
akkó *csapott*, ha lēvágják a füle hēgyit. Māskó a juhászok a
saját birkájukat nem gyelűték, vagy mindēggyiknek *titkos*
gyele vót, oszt ha valakijē ēveszett, akkó a hiányzó birka
helētt előkészítettek ēggyet *széthányásra*: a gazda gyelit
tették bele. Az öreg Mókus juhásznak is ojan gyele vót, hogy
rajta kívű sēnki se tudta. *Családon bellű* leginkább ugyanazt
a gyelt használják, csak kontrába: ha az öreg birkájának a bal
füle gyelēs, akkó a fijáé a jobb fűlibe kapta ugyanazt a gyelt,
az onokájáé mindkēt fűlibe, vagy hasonló. Újabban van ez,
hogy az ēgybárányosnak ēggy fōsték, a kétbárányosnak két
fōsték, az eladóra szánt birkának másmijen gyel, de az csak
leginkább ott van, ahun a gazda a saját birkáját őrzi" - illetve a
magatarti juhászoknál.

"A mi birkáink nincsenek jelölve, csak az elléssel kapcso-
latos festékjel van rajtuk, amibű mēgláccik, mēllik ellētt kettőt,
mēllik ēggyet. A nōstényēk mēg a kosok különbözō jeleket
kapnak. Amikor mēgellik a birka, akkor kapja, hogy most két
bárány van alatta: két piros pontot kap előre a marjára, és a
bárány is ugyanezt a két pontot kapja. Ha nōstény a bárány,
akkor előre, ha kos, akkor hátra kapja a jelet..."(4).

"Az öreg Pongrácz juhásznak vót régēnn hetven darab
ürűje, »csákó« mēg »vėllás« szarvu. Szép, összepárosított
ürűk vótak, olyan nem vót sēnkinek. Aztānn az ēggyik
pintēkēnn főhajtotta űket a zombori piacra és a másik
pintēkig mind elitta az árát"(14).

"Apatinba a gazdám (1949-ben) elhajtattott a bujtárokkā
hat ürűt, törzskönyveztetni! Szépek vótak, ojan igazi kos fe-
jűk vót, úgy vótak a tökeik főcsavarrā... Belenyomták a fűlük-
be a számokat és törzskönyvezték. Nem vették észre, hogy

ürük! Az öreg még kárörömmē pödörgette a bajcát, oszt jót nevetett, hogy sikerút átejteni az állatorvosokat"(21).

"A cangák háta fejéskó be lett kennyē birkaszarrā, avva gyelútük, mer azelőtt nem vót olajfösték..."(22).

Ime néhány doroszlói gazda birkáinak az ismertetőjegye:

A.GY.: "... firnajszā fösti pirosra a hátuk közepit".

B.F.: "...mindkét fülükbe hátú drót van".

CS.F.: "...ódalt a jobb combjukat fösti zóddē".

F.GY.: "... mindkét fülükbe hátú disznódrótot tesz".

G.L.: "... kikkē fösti hátú a farkukat".

H.P.: "... elő mindkét fülükbe disznódrótot tesz".

K.J.: "...a marjukat fösti lilára".

K.M.: "... a bal fülükbe tesz hátú »M« betüt (dupla föcske-farkkivágást)".

L.I.: "... hátú a bal fülibe drótot tesz".

M.J.: "...két-két drótot tesz a birka bal fülibe".

SZ.L.: "...a jobb fülükbe van egy lik, a fiáénak két lik a bal fülükbe, apóssáénak egy lik a bal fülükbe".

SZ.A.: "...fekete vaslaggā fösti a hátuk közepit".

T.G.: "... két drótot tesz a bal fülükbe".

T.F.: "...föcskefarkat vág a bal fülükbe".(13).

A birkatej földolgozása. - "A birkatejbű lehet csináni sok mindēnt, még sokféleképp, de ojan *turót*, mind én csinátam, ojan nem vót, sēnki ojan jót nem tudott csináni a környékbe. Nem azé, hogy dicsérēm magam, de vannak még most is, akik mégmondhassák, hogy én mijent csinátam, mer még máma is megemlégetik: - Jaāj, Kati néni, ojan jó *turót*, amit maga csinát, ojan többet nem észünk... *Sajtot* nem bírtam csináni soha, csak *túrót*, mer elvitték még a vizes rongybú is, annyira kapós vót. Fojt utánuk a savó...! Jobban mégmértētem, mer azt gondútam, hogy mire hazaérnek vele, tánn egy negyed kila savó kifojt. Én a piarconn *turót* nem árútam, ēviték a háztú, úgy mind a cukrot"(23).

Oltó. - "Azelőtt borgyu-gyomor *óttó* vót a mészárostú. Azt összevágtuk darabokra, tettünk rá savót, hogy ájjon néhány

korába. Tüzes dróttā a gazda nevinek a kezdőbetűjít sűtik be-
le a bárán füle-tetejire vagy a széme alatt a pofájára, de csak
egyszerűbb betűt (a Varga bácsi V betűt sűtött). A legtöbb
birka *drótozzā* van, disznódróttā, vagy közönségēs nádazó
dróttā. A *föstött gyelt* gondolom a *kolonisták* hozták a faluba,
mer azelőtt nem vót. Van most, aki fösti feketére, kíkire, ződre,
lilára vagy pirosra; olajföstékkē vagy vaslaggā. Tudok eggyet,
aki *bőrnitēt* tett a birkája fűlibe, csak az nem vāt be, mer
gennyesedik. A föstéknek az a hátránnya, hogy nyirás után
újra kő fosteni, mēg akkó 2-3 havonként újra. A birka jegye
akkó *csapott*, ha lēvágják a füle hēgyit. Máskó a juhászok a
saját birkájukat nem gyelűték, vagy mindēggyiknek *titkos*
gyele vót, oszt ha valakijé ēveszett, akkó a hiányzó birka
helēt előkészítettek eggyet *széthányásra*: a gazda gyelit
tették bele. Az öreg Mókus juhásznak is ojan gyele vót, hogy
rajta kívű sēnki se tudta. *Családon bellű* leginkább ugyanazt
a gyelt használják, csak kontrába: ha az öreg birkájának a bal
füle gyelēs, akkó a fijáé a jobb fűlibe kapta ugyanazt a gyelt,
az onokájáé mindkēt fűlibe, vagy hasonló. Újabban van ez,
hogy az egybárányosnak eggy fösték, a kétbárányosnak két
fösték, az eladóra szánt birkának másmijen gyel, de az csak
leginkább ott van, ahun a gazda a saját birkáját őrzi" - illetve a
magatarti juhászoknál.

"A mi birkáink nincsenek jelölve, csak az elléssel kapcso-
latos festékjel van rajtuk, amibű mēgláccik, mēllik ellēt kettőt,
mēllik eggyet. A nōstények mēg a kosok különbözō jeleket
kapnak. Amikor mēgellik a birka, akkor kapja, hogy most két
bárány van alatta: két piros pontot kap előre a marjára, és a
bárány is ugyanezt a két pontot kapja. Ha nōstény a bárány,
akkor előre, ha kos, akkor hátra kapja a jelet..."(4).

"Az öreg Pongrácz juhásznak vót régēnn hetven darab
ürűje, »csákó« mēg »vėllás« szarvu. Szép, összepárosított
ürűk vótak, olyan nem vót sēnkinék. Aztānn az eggyik
pintēkēnn főhajtotta űket a zombori piacra és a másik
pintēkig mind elitta az árát"(14).

"Apatinba a gazdám (1949-ben) elhajtattott a bujtárokkā
hat ürűt, törzskönyveztetni! Szépek vótak, ojan igazi kos fe-
jűk vót, úgy vótak a tökeik főcsavarrā... Belenyomták a fűlük-
be a számokat és törzskönyvezték. Nem vették észre, hogy

ürük! Az öreg még kárörömmē pödörgette a bajcát, oszt jót nevetett, hogy sikerút átejteni az állatorvosokat"(21).

"A cangák háta fejeskó be lett kennyē birkaszarrā, avva gyelútük, mer azelőtt nem vót olajfösték..."(22).

Ime néhány doroszlói gazda birkáinak az ismertetőjegye:

A.GY.: "... firnajszā fösti pirosra a hátuk közepit".

B.F.: "...mindkét fülükbe hátú drót van".

CS.F.: "...ódalt a jobb combjukat fösti zóddē".

F.GY.: "... mindkét fülükbe hátú disznódrótot tesz".

G.L.: "... kikkē fösti hátú a farkukat".

H.P.: "... elő mindkét fülükbe disznódrótot tesz".

K.J.: "...a marjukat fösti lilára".

K.M.: "... a bal fülükbe tesz hátú »M« betüt (dupla föcske-farkkivágást)".

L.I.: "... hátú a bal fülibe drótot tesz".

M.J.: "...két-két drótot tesz a birka bal fülibe".

SZ.L.: "...a jobb fülükbe van egy lik, a fiáénak két lik a bal fülükbe, apóssáénak egy lik a bal fülükbe".

SZ.A.: "...fekete vaslaggā fösti a hátuk közepit".

T.G.: "... két drótot tesz a bal fülükbe".

T.F.: "...föcskefarkat vág a bal fülükbe".(13).

A birkatej földolgozása. - "A birkatejbű lehet csináni sok mindēnt, még sokféleképp, de ojan *turót*, mind én csinátam, ojan nem vót, sēnki ojan jót nem tudott csináni a környékbe. Nem azé, hogy dicsérēm magam, de vannak még most is, akik mégmondhassák, hogy én mijent csinátam, mer még máma is megemlégetik: - Jaāj, Kati néni, ojan jó *turót*, amit maga csinát, ojan többet nem észünk... *Sajtot* nem bírtam csináni soha, csak *túrót*, mer elvitték még a vizes rongybú is, annyira kapós vót. Fojt utánuk a savó...! Jobban mégmértētem, mer azt gondútam, hogy mire hazaérnek vele, tánn egy negyed kila savó kifojt. Én a piarconn *turót* nem árútam, ēviték a háztú, úgy mind a cukrot"(23).

Oltó. - "Azelőtt borgyu-gyomor *óttó* vót a mészárostú. Azt összevágtuk darabokra, tettünk rá savót, hogy ájjon néhány

napig. Ebbű két-három évőkanállā tettünk a tejbe, hogy megaluggyon"(22).

"Én csinátam bornyu-gyomorbu az óttót. Abba benne vót só, kicsi ecet, torma, savó mēg viz. Akkó az benne vót ēggy tiszta edénybe, jó lēköllött kötni, hogy nē mēnnyēn ki az ereje, meg hogy a férēg sē mēnnyen rá... Akkó én azt hasznátam, öt litēr tejhó ēggy évőkanállā tettem. Ojan erős vót, hogy attú megaludt a tej"(23).

Birkatúró. - "Rēggeli fejēs után lēsűrtük a tejet *kandlikba* és hazahoztam. Akkó melegítettem nagy fazékba vizet, újra lēsűrtém a tejet a vajlingba, beleöntöttem a melegvizet a tejbe, tettem bele óttót, lētakartam és vártam, akkó ēgy óra múlva megaludt. Utánna összevāgtuk kockákra a turót, hogy a savó fölgyűjjön. Kiöntöttük *acskóba*, hogy csöpögjön ki belüle a savó. Mēgvártam a delet, és akkó lēsóztam a *bödönbe*, ami ojan kétfülü kis *dézsa*; tíz kiló fért bele, csavarrā lett beprésűvē. Amit mingyá eladtam, az vót a *friss turó*, később lett belüle *öregebb turó*. Ez menné tovább állt, anná jobb; ez vót az *érētt turó*. Leginkább csak turót csinátam, mer kevesebb vót vele a vesződség, mēg nagy vót iránta a kereslet"(22).

"...Nem tudom, hogy a többiek hogyan készittik a *birkaturót*, mer én nem mēntem el ēggyikhó sē mēgnézni, hogy mi csinának. De akik éntőlem vittek turót, azok mind visszatértek, mert azt mondták, hogy a többi ēggysē ijen jó... Hát ezt a módszērt én dolgoztam ki magamnak, hogy amikor el van szūrve a birkatej, akkor ojan *tōgymelegēn*, bótba vásárolt *tejoltót* kap, és tíz perc múlva összeáll a tej. Soha nem várom össze a kétszēri fejēst, mer fejēs után rōgtōn mēgōttom turónak. Akkor vannak ezek az ēgymásba illeszthető (PVC) plasztika kosarak, amit má öt éve használlok. Van ēgy nagy plasztika edényēm, abba beletēsēm az első kosarat, abba belejön az a ritka, átszūrő géz, abba ebből a beojtott (mēgalvadt) tejből beletēsēk, amennyi csak belefēr. Akkor a tetejēre jön a második kosár a szūrő-ronggyal és az aludt tejjel... Na most, amikor sok a birkatej, akkor három ijen kosár is van ēgymás tetejin, és akkor ebből fojik úgy szép lassan a savó délutánig abba az alatta levő plasztika edénybe. Délután akkor a *szūrőruhával* ēggyütt kiemelēm a kosárból azt a turót,

fölszeletelém, besózom és átrakom egy másik edénybe, és ez ilyen állapotba má fogyasztható, így frissen szeretik a népek, és ezt így viszik el. Ez a módszer nekem megfelel, a savó is normálisan kicsöpög, és könnyű ezeknek az edényeknek a rendbe tartása, mer a tisztaság nagyon fontos"(4).

"Vót, hogy száz, még száztíz liter tejbű csinátam turót... Kéccé fejtek naponta, réggē, még délután, de nem vártuk össze a két fejest, hanem akkó mingyá ojan langyossan behoztuk, mer itten fejtünk a házná... A vizet is langyosra csinátam, összekevertem a tejjē és beletettem az óttót. Aztánn mikó az megaludt, akkó összevagdostam, hogy a savót főverje. A viz az főjött, akkó én azt szépen lēmertem és a turót mégēccé lētakartam, akkó az még hozott savót. Utánna szűrőrongyba tettem, abbú szépen kijött a savó, és akkó ojan labdákat csinátam, és az maradt éccakán át réggēlig. Réggē beletettem tiszta vízbe, akkó az kiszítta belüle azt a birka szagot, mer azē mindēnek van valami »zamattya«. Még néhány szó átrakam tiszta vízbe, mikó láttam, hogy nagyon zavaros má... Akkó, vót egy deszkám, azt ojan *srēgre* tettem, ráraktam a turót, és az ott szépen lēcsöpögött. Aztánn darabokra vágtam kanállā, és jó mēgsóztam, mer a turó a sót nagyon szereti. A tisztára mosott *bödöny* belsejit is körűsóztam, és aztán én szépen lēraktam úgy, a bödöny teli lētt. Szép fehér ruhát tettem rája, még dēszkákat, és akkó én azt lēprésűtem, akkó valami *nehezítettékēt* tettem rája, és naponta mēgmostam. Vót nekünk három bödönyünk, ojan tizēnöt-húsz kilós, azokat én teli tettem, és az elāt sokáig"(23).

"...Öt liter tejbű van egy kila turó, de nyáron még sűrűbb a birkatej, és akkó még kevesebb köll belüle egy kiló turónak"(22).

"... Turót vagy sajtot nem szokás főfűstűni, azt csak nyáron a napon szárítsák"(23).

Sajt. - "Sajtot ha csinátunk is, akkó azt csak a magunk részire, de eladásra nem. A sajtot mindég akkó csinátuk, mikó legmelegebb vót, augusztus hónapba. Kitettük a napra, jó mēgsóztuk, és az ojan vót, mind a kü, még ojan szép, likacsos vót, csak száraz. Nem vót ojan, hogy kenyődött, de mink tettünk turósbödönbe, de azt máskébb csinátuk. Nem

nagyon sóztuk lë, mëg azt melegën raktuk bele, és mingyá annyit, hogy a bödön teli lëgyën. No, akkó az úgy mëgkët, és akkó hát föllú jó mëgsóztuk. Kitëttük a napra, és az ott át, ojan kenyőcsős lëtt, hogy lëhetett kenni, mind a vajat"(23).

"A sajtot úgy csinálom, hogy mëgmelegitem a tejet, be-
leöntök óttót, és külömb melegítették sós vizet. Akkor be-
letëszëm a sajtot ëgy acskóba, és abba a sós vízbe hömpöj-
getëm acskóvā ëggyütt. Mire gondolom, hogy ölég, akkó
ëgy kis két-három litëres lábosba rakom, föburított,
kitëszëm, és ëgy hétig ott áll, és a napon mëgszárad a só-
tú"(22).

Tarhó. - "Csinátam én tarhót is... Annak mëg föfőrájjuk a
tejet, és bele tészünk valami »szëmët« a bótú (ojan valami
az, mind az óttó). Kitálújjuk kis edényëkbe, és meleg helënn
lëtakarjuk. Köcsögöm nem vót, kétdecis edényëkbe tálútam,
de csak a saját részünkre. Sajtot, mëg tarhót is kevesebbet
csinátam, mind turót... Anyósom (23) örök életibe juhásznë
vót, attú tanútam, hogyan kő csináni ezëket..."(22).

Savó. - "A savót fölëteessük a disznókkā, miatta tartunk
disznókat, hogy në vesszën kárba. Nagyon szeretik, de azért
a tömény takarmányt is mëgkövetelik"(4).

"... Hát a savót azt mink is mindig föhasznátuk a disznók
takarmányozására"(23).

TÁRSULATI JUHÁSZAT

U.S. DEPARTMENT OF AGRICULTURE

GENERAL INFORMATION

For a complete list of products and prices, see the full report.

The following information is for your reference:

1. The prices are for the best quality of the product.

2. The prices are for the product as described.

3. The prices are for the product as shown in the illustration.

4. The prices are for the product as described in the text.

5. The prices are for the product as shown in the illustration.

6. The prices are for the product as described in the text.

7. The prices are for the product as shown in the illustration.

8. The prices are for the product as described in the text.

9. The prices are for the product as shown in the illustration.

10. The prices are for the product as described in the text.

A *társulati juhászat* a birkatársulatok keretei között működik, ahol is a kevés juhhal rendelkező földművesek *közösen bérelnek legelőt, fogadnak számadó juhászt*, és a juhok száma szerint osztoznak a jövedelemből, amely a tejből és a trágyázásból ered. Hagyományos formája ez a juhtartásnak, amely veszített a jelentőségéből.

"Azelőtt karácsony bütyyin vót a *széttdobás*, akkó aztán János-napkó vót a juhász-fogadás..."(14) - és ez emberemlékezet óta így ment, mert a juhász-fogadás a juhászév kezdetét jelentette.

Teletetés

"Téli időszakba minden gazda a saját birkáit etette, de a juhász kötelessége vót minden nyóc napba emenni és körúnézni, mer az ü dóga vót körmüni, még rühēni a birkákat, még ha született kisbárány és nem akart szopni, akkó is megoldani. De ezé külön fizetés nem járt, csak itallā kináták a juhászt"(14).

"Régēnn úgy csináták, hogy megvették a Pusztánn a legelőt, és, amit nem győzött lēlegēni a birka, azt lēkaszáták szénának. A sárkerék széna nagyon jó a birkának, de hacsak lehetett, kihajtották télēnn is. 1939-40-41-be nagyon nagy tél vót, sok bárány ēhullott, mer nem készitettek neki elég takarmányt. A birkának mindig a legrosszabb takarmányt adták. Télēnn kukoricaszárat, babszalmát, fűszénát, hereszénát... Nem merték jó etetni, mer attú fétek, hogyha nagyonn megghizik, akkó ēhullik, megmotozik"(24).

A juhásznak azelőtt nem volt se földje, se takarmánya, de juhái voltak, amelyekkel a trágyáért telelt valamelyik gazdánál:

"Azelőtt, 1954-tű 1963-ig, a paraszt készitett kétezēr kéve kukoricaszárat, még ölég szalmát, és odafogadta a juhászt a birkáivā, széttdobállás utānn csināni a ganyét. Addig ott vótunk, még benne tartott. Az abrakot a juhász vitte, ha vót neki..."(21).

"Ganyét csināni a takarmányé csak a saját birkáivā mēnt télēnn átt a juhász"(22).

"Azelőtt nagyon kevés szénát evett a birka, mer szalmát, törekét még kukoricaszárat etettek vele, de akkó összē a 35 kilós tokju nagy eredménynek számított"(14).

"...120 birkát még két szamarat telétttem (megj.: 1982/83 telén), és naponta 90 kiló kukoricát etettem föl, decembēr 10-tű április elsejiig, 110 nap... 100 mázsa morzsútt kukoricám ēmēnt. 18 kocsi szénát bevitem, ennek a felit etettem ē, a többit mēghattam gyűvőre"(21).

"A birkák száz napot vannak téli tartásba, telelésre száz napi takarmányt köll készíteni a részükre"(13).

"Régēnn, téli eleségnek fé kéve szár, még fé kila kukorica vót abraknak számittā ēggy birkára, szēna nekű..."(21).

"A gyerēkkoromba szó sē lehetett arrú, hogy hereszenát ēgyēn a birka. A Csikászóba kikasztáták a füves csádēt és azt etették. A birkát azē tartották, mer igénytelen, és azt mondták, hogy a birkának babszalma a mindēne..."(14).

"Azok a juhászok, akik elmēntek valamēlyik gazdához telletteni a trágyáér, azok abrakot nem adtak... El lehet képzelni, milyen lehetētt az a birka, amēlyiket szalmán még kukoricaszáronn teléttettek. Volt alkalmam ilyent látni, amikor kint laktunk a szüleink szállásán, 1958-tól, hat évig"(4).

"...Otthun tető alatt telētek a birkák, vót nagy *kifutójuk*. Csináltak nekik hátú az udvarba *szalmatető-fészēreket*, és ott vótak. Télēnn a juhászok gyűttek ellenőrizni a rühet, nézték, nem-ē vakaróddzik. Magukkā vitték a *rühelőt*, mer az nekik kötelességük vót..."(11).

"Az én apámnak is vót 40-50 darab birkája. Mindig összehordtunk öt-hat ezer kéve kukoricaszárat, néhány kocsi fűszénát, etettünk valamennyi kukoricát is. Ēsöpörtük az udvart, és oda öntöttük lē nekik az abrakot, vagy a *nagyfészēr* alatt a fődrű etettük. Az első tagosíttás után (1906), amikor fölépűtek a *szállások*, akkó a birkák ott telētek, készítették velük a ganyét, nyárra még lērakták űket a juhászó a legelőre"(11).

"Régēnn is abrakúttuk a birkákat: fél kiló kukoricát, szénát, kukoricaszárat adtunk, még vizet. Télēnn réggē beōntsük a *váluba* a kukoricát, és kiengedjük a birkákat, hogy ēgyék még az abrakot, addig dobállunk be szénát nekik. Délután háromkó újra etetünk: adunk szárat, még inni..."(22).

"Mindössze harmincöt birkát telētetēk, hét kivételivē má mind mēgellēt (1980.I.18.) Ęgy ētetēsre tiz kēve kukoricaszārat kapnak. Abraknak ēgy ōszemarek szēmēskukorica és zab keverēkēt adok. Pusztai fūszēnāt is ētetēk mindēg, ēgy ēv ūta szāraz rēpaszeletēt is adok, de elōttelevō' este beāztatom..."(8).

Diōsi juhászēk a Zsāk utca vėgēn laknak, a csatorna kōzelēben. Tāgas, nādfedeles birka fēszerūk van, kényelmes kifutōval, amely birkasorompōkkal van bekerītve. A villanyāramot is bevezettēk az akolba, amely nyitott oldalāval dēlkeletnek nēz. Egymās vėgēben birkarācsok āllanak, amelyekben tōbbnyire kukoricaszār van.

"A birkaētetōt *birkarācsnak* is nevezik. Ez akkora, ki mi-jent akar, o-jant csināl. Őtmētērēs birkarācsnā negyven birka ēhet kétōdalt..."(14).

"A birkānak nem kényēs a tartāsa, sē elesēgbū, sē mās-bū, de kukoricaszār nēkū nem lēhet birkāt tartani..."(13).

Sztipity Andrās juhāszt 1986.III.12-ēn reggel nyolckor látogattam meg Zsāk utcai házāban. Hātsō udvarāban hatalmas ūj, (21 x 8 mēteres) "palatetōs" (szalonit) *birkaakol* āll, sorompōkkal kōrülkerītett kifutōval, amely kitūnō vėdelmet nyūjt a juhāllomānynek az északi szēltōl. Odēbb *kukoricagō-rē*, meg egy hatalmas *pajta* āll, alatta bālākba prēselt szalma, lucerna- meg fūszēna. Szāzharminc juhot telettet itt. Amiōta vėgkēpp beāllt a nyājāval, azōta a hó miatt ki sem hajtotta juhait a legelōre; de nemcsak ō van így, hanem a tōbbi juhász is. A kilātāsok szerint a sajátjāval egyūtt nēgyszāz juhot fog ōrizni az idēn, egy falkāban. Erkezēsēmkor ēppen itattāk a juhokat, de elmondta, melyek egēsznapi teendōi a juhok kōrül.

Virradatkor a napot abrakkal kezdi, amit a birkarāccsal egybeēpītett vālyūba helyez. A *szoptatōk* egy kilogrammot, a *meddūk* meg a *tokjuk* hetven deka morzsolt kukoricāt kapnak. A meddūk napjāban kētszer fūszēnāt, a szoptatōk hāromszor lucernaszēnāt kapnak. A *bārānyok* egēs nap "rājārnak" a lucernaszēnāra meg a kukoricadarāra. Vėlemēnye szerint nem fizetōdik ki kukoricaszārat etetni. Az egēs āllomāny alá kētnaponkēnt almol būzaszalmāval. Ilyen intenzív juhētetēst tiz ēv ōta folytat, erre a tēli legelōk hiānya kēszteti a juhāszt. Tiz tonna morzsolt kukoricāt fōletet; szerinte jō

széna meg abrak nélkül többé nem lehet juhok teleltetni. Panaszkodik, hogy a földművesek a terménybetakarítás után hamar megszántják a földjeiket, és emiatt maradnak téli legelő nélkül a juhok. Az idei télen a másik falu juhásza sem hajthatták ki juhaikat a legelőre. Sajnálja, hogy nincs többé a határban talpon álló kukoricaszár, mert az ilyenkor, hóban is jó legelője a birkának.

"Amiúta jobban étetünk, azúta jobban is ellenek a birkák: régén nem vót erejük »kinyomni« a bárányt..."(8).

"...Most (1983) nem én járok a birkáimmā a paraszthó ganyét csináni, hanem az öreg L. Pista bácsi hordja nekem a szalmát, cseréni ganyéjé: négy holdat lētrágyáz vele minden évbe"(21).

"1946-ba a karavukovai erdőbe a Varga juhászná (Kis Hirésnek nevezték a faluba) vótam bujtár. Télén gunyhó nekű őriztük a nyáját, kinn aludtunk az ég alatt, subávā még sátorlappā takaróztunk; réggēre belepētt bennünket a hó, és akkó be is hurcukodtunk velük a faluba"(14).

"1953-ba a Kocsis szálláson telētettem az "Új barázda" T.Sz. tagságának a birkáit a szabad ég alatt. Abrakútunk is, még kijártunk velük a Nagy Gyöpre, mer nem vót szigoru a tél..."(14).

A juhok *teleltetése* mindig gondot jelentett annak, akinek nem voltak szántóföldjei meg takarmánya. Régen ezt *feles tartással* oldották meg, mégpedig olyan módon, hogy a gyapjút, bárányt minden évben osztották; négyévi teleltetés után az anyajuhokat is elosztották. Visszaemlékeznek arra, hogy 1945-ben a Hires Varga juhász tízesével-húszasával adott ki feles juhokat teleltetésre a doroszlói gazdáknak; azonban megtartotta jogát az őrzésükre, amelyért külön bért kapott. Az idő tájt közel 500 felesbirka volt a faluban(14).

"...Amikó ez a »fordulat« vót (1944-ben), akkó mink a birkák végett jöttünk ide Doroszlóra" - emlékezett vissza az idős özvegy juhászné. "Százhusz darab birkánk vót, és valamikó nem úgy vót ám, mind most, hogy itthun, hanem a parasztná tartottuk így a birkákat a szálláson, mer azoknak a némétéknek vót sok takarmányuk és a ganyéjé ott telētettünk. Hát amikor ők elmenekültek, mink nem tudtunk hová lēnni, mer nem készítettünk takarmányt, mer minekünk nem vót földünk,

csak a birkák... Nem szabad vót ott maradnunk legētetni, és ezért mink eljöttünk Doroszlóra. A birkákat az uram odaadta a parasztnak, hogy három évig tartsák, és akkó *feleznék*. De az öreg birkákat nem, csak a bárányokat még a gyapjut, mer a ganyé végett tartották itt is a birkákat; akinek vót takarmánya, és akkó hát vót, aki ötöt-hatot is ēfogadott és a sajátjāvā tartotta. Hát aztānn, amikó gyütt ez a kötelező husbeszógátatás (obaveza), akkor jártak fölirni és fővették, kiné mennyi birka van, még kinek mennyi főggye, és annyi, mittudom én, mennyi, hust köllött beanni... Mondták a parasztnak, hogy »szēggye össze Pista bácsi«, de hát aszongya, hovā tēgyem, hun tartsam, mit ētessek velük...? Akkor így a mi birkáink »elmēntek«, és így mēntünk tönkre velük..."(23).

Téli kihajtások

"Mink a sajátunkat télēn átt is kihajtsuk az erdőbe, vagy ahová lehet, amikó az időjárás mēgengedi. Huszonnégy birkánk van, még tíz bárány, ennyi az *állomány*. A bárányokat mindig kihajtsuk a *csapattā*..."(22).

"Sēnki sē tudja elképzelni, mijen falánk állat a birka. Rengetegēt mēgbír ēnni. Ha télēnn átt nem hajtánánk ki ōket, akkor százhusz nap alatt annyi ēlelmet elfogyasztánának, hogy fölfalnák önmagukat is gyapjustól, bárányostól... Ijenkor télēn, ha kihajtunk, a birka mindēnt mēgēszik, amit talál: bejár neki száraz fű, falevél, gazkóró, még mindēn, amire máskor rá sē nézne... De ha ēgy kicsit is vigyáz velük az embēr, akkor a birkatartás most pontosan ez miatt, mindēn más állatnál jobban kifizetődik"(4).

"1955-be nem vót nagy tél, és akkó *birkacsorda* járt ki legēni az erdőbe. *Soroztak* egymásközt a juhászok, és rēggē úgy hajtottak ki, mind azelőtt a csordás: több kissebb *falkát* egybecsaptak, és ēgygyütt őrizték, hogy könnyebben kintartásák télēnn átt. Este a falkák hazajártak, és a birkák mindég maguktú kiváltak a csoportbú. Az elmútt télēn (1982/83) nem múlott el nap, hogy nē hajtottuk vóna ki a birkákat, legtöbbszō az erdőbe, mer ott van enyhel, még hama kiződül a tyukhúr. Mindēnki a saját birkáit hajtotta. Tavasszā néha »ba-

jusszuk« vót a birkáknak, mikó legēték az erdőn a tyukhúrt, annyi vót..."(14).

"...Tēgnap kihajtottam az erdőbe, de még csak *féhasra* van legelő a birkáknak"(21).

"Az erdőbe nem szabad pulizni a birkákat, mer nekimēnnek a fának, oszt *ēvetének*.."(14).

"A télēnn ēgyütt őriztük a birkákat mink ketten az Andrásā; nekēm hetven darab vót, neki kétszēr annyi. Akkó én ēgy nap őriztem, ü mēg két nap. Este hazafelé kitártam nekik a kaput, oszt má akkó szaladtak előre a kisbárányok, utánuk mēg a birkák. Aszongya az András, hogy azelőtt ü Szilágyon őrizte így, hogy hajtotta végig az utcánn, oszt mindēn házná kivátak a birkák a falkábú"(14).

Mindezekből a közlésekből az derül ki, hogy a juhtartó gazdák télen át egyénileg legeltettek, és ha valaki kevés juhot tartott, akkor ez nem is volt kifizetődő. Akik viszont egész falkát tartottak, kénytelenek voltak minden, legeltetésre alkalmas téli napot kihasználni, mert soha sem tudhatták, mikor esik le a hó és meddig takarja a juhlegelőt, amely nélkül nehéz és költséges a juhok telettése.

"*Bárányhizlalásā* azelőtt nem foglalkoztak, a tiz-tizēnkēt kilós bárány vót az első osztāju, most 30-40 kilónn allú nem adják. Máskó husvétra 18-20 kilós bárányokat adtunk el..."(24).

Juhok, legelők

Amikor elmúlt Szent József napja (márc.19.), akkor mindenki úgy vélekedett, hogy érkezett a tavasz. Meglátzott ez a növényzeten is, mert zöldellni kezdett a fű a pusztai legelőkön. A juhtartó gazdák is mozgolódni kezdtek, habár juhászválasztáskor már többé-kevésbé véglegesítették, ki melyik juhásznak adja a juhait, meg hát ha nem így tesznek, akkor nem jár ki hozzájuk a juhász rühelni, meg a gazda tulajdon-jegyével ellátni a juhokat. A birkatársulat választmánya még március folyamán kibérelte a földműves szövetkezettől a birkalegelőt; közösen bérelték, de egyéenként fizették(13).

"Az igazi juhász nem mondja, hogy birkalegelő, hanem *mező*, bármilyen gaz legyen is az, amit legeltet... Én még juhásztól sose hallottam, hogy azt mondta volna, hogy »jó legelőjük van« a birkáinak, hanem: - Húúú..., ojan jó mező van, hogy érdemes ott lenni! »Mező« van az erdő között, a határba, még ahol a birkának jó életét biztosító legelő van, és az mind egy jó mező"(4).

A legelők szétmérésekor minden alkalommal főzött a juhász báránypaprikást, amelyre hivatalosak voltak a legelő bérbeadó és a birkatársulat vezetősége. A hatvanas évekig vacsorát tartottak a kasszínál, később a juhász a legelőn főzte az étket, ott is fogyasztották el a koliba előtt, a gyepen.

"*Birkalegelő* régen csak a Csikászón túl vót. Kivótak parcellázás húszholdas darabokra; egy katasztrális holdra 4-5-6 birkát számítottak legtöbbit. A *faluhatárán* (amelyet árok jelölt), szabad vót hetente ki-bejárni. A legelők csak áprilistól *tarlószabadulásig* lettek eladvá, azután a juhászok má nem érezték a sajátjuknak, mer a guja járta"(14).

A legelők bérlésekor nem volt licitálás (ráígérés), mert a birkatársulatok meg a magatartó juhászok egymásközt jó előre fölosztották a legelőket, tiszteletben tartva egymás érdekeit. 1983-ban például ilyen vót a legelők elosztása:

"A Fercsié a csatorna doroszlai ódala, a hidtú egészen a militicsi határon levő zsilipig, ahunnét mindég hazahajt. A Komáromi Jóskáé az a rész, a Fercsinek átellenbe, a Szentkútsarok még a vasut is az üvé, écakára mindég hazahajt a régi Ámon-gyár nagyfészéribé, amit a birkái részire bérül. A Göllére a hidtú a Kompig (a doroszlai ódal), még az Erdőlapos az új árok mindkét ódalán; a csatornapartrú éccakára hazahajt, az Erdőlaposra léhurcukodik: lēviszi a sorompókat még a kolibát. Az ényim a hidtú a Kompig, a szontai fele, még a Pusztabal fele, a Csikászón innen... A csatornapartrú a hidon körösztű hazahajtok éccakára, a Pusztára léhurcukodok, amikó ott legētetēk. A Bártolé a kertēk ājja, a Drina, Halastó, még a Kendērgyár alatt a Mosztonga, ahunnét éccakára mindég hazahajt"(21).

"A csatornaparti legelő »puha«, mer a nyárfák beárnyékújják, és köll sót adni a nyájnak..."(8).

"A székesënn ezt a füjet¹⁰ mëgeszi a birka, de ez a fü is »mëgeszi« a birkát, mer más élelëm nekü nem fog rajta (ëppen úgy, mind amikó mink csak rántottlevest ëszünk!). A birka a fiatal mezöt kedveli. Amit a birka szeret, az a sárkerék, vadhere, porcfü, folófü, tarack..."(14).

"... A körösztapám mindig aszonta: Andris fiam, a dratvafüjet addig legëtesd, mëg harmatos, mer akkó ëszí szivessen a birka"(21).

"... A juhászok mind ismerik a szittyót, mëg a dratvafüjet. Akármijen jó fü, amit a birka szivessen mëgeszik, az nem gaz"(14).

"Birkalegelőnek a kopár, szikes részeket hagyták, ami sikár vót... Távasszā a birkák ëgy hónapig bent vótak az erdőközt, aztānn a Pusztānn legëtetük"(11).

"Mëntünk ám az erdőbe, mëg mindenhova velük, nem maradtak el... Makkútattuk is a birkákat: hát ezek má ösmerték a fákat, odaszaladtak, és ëtték..."(23).

"... A sztapári Opancsár Gyúró az ojan juhász vót, hogy nem vëtt legelőt, hanëm az utak mellett legëtetëtt: lëmënt Bácsig, aztān gyütt vissza; számáron vót a poggyásza"(14).

"Az országuti fü a birkának mindëne: az a legjobb legelő! Máskó eladták azt is, de most mindënki kiszánt, és nincs országut. Szent György napig a mező puhább, aztānn bevënül"(21).

"Valamikó sok jószág legëte-járta, mëg ganyézta a legelőt, és akkó vót is ize a fünek. Most ezt csak a madarak ganyézzák, azé vadút ë... A pásztoroknak kivót addā, irtani a gilicetüskét, ameddig nem nyóll mëg. Ha mëg kaszállót vëttünk a legelőbü, akkó kauciót köllött lëtënni a vételár fölött, és azt csak akkó adták vissza, ha lëellenőrizték, hogy lëkaszátuk-ë a tüskét is!"(21).

"Rëgënn sëmmiféle gyomnövény magjának nem vót szabad szétszóródnı... Nem hattuk, hogy elhullajtsa a magját. Az irtásáé külön füzettünk a pásztoroknak"(11).

¹⁰ A doroszlai Alsó legelő fontosabb növényei: búbos boglárka, bársonykerék, tövises iglic, tejoltó galaj, közönséges kakukkfü, lándzsás utifü, mezei cickafark, orvosi székfü, sziki pitypang, magyar sóvirág, sziki lórom, borzas sás, sovány vagy sziki csenkesz.

Kiállítás a legelőre

"A birkázás (értsd: közös birkalegeltetés) április elsejinn szokott kezdődni, *kiállításokó*"(14).

"Kiállításra" a birkatársulat valamelyik tagja kocsira rakta a harminc sorompót, amennyi minden társulatnak volt, kocsija után akasztotta a kétkerekű juhászugyuhót (*kolibát*), és kivontatta a legelő közepére, ahol a négyméteres sorompók-ból *birkaaklot* készítettek. Csak ez után kezdődött a juhtartó gazdák állatainak a fogadása. A birkák számbavételéről ezt mondta az egyik juhász: "Van egy notészünk, abba irjuk bele, ki hány birkát, báránt ad a legelőre. A véginn össze lött addā, mekkora a csapat"(22).

Juhászugyuhók. - "Régenn földes ugyuhók vótak, mind a ház födele. Dombra köllött tenni, hogy nē főjjon alája a viz, ha esik az esső. A végei bevótak csinávā, ajtó vót az egygyik véginn. A teteje egymásra szögött dészka vót, mind a salukátēr, vagy bevót kátránypapirozzā, hogy lēfójjon rulla a viz, ha esik az esső. A belvilágossága akkora vót, hogy körösztebe feküdtek benne, szalmán mēg birkabőrön aludtunk. A kerekes-ugyuhók (*kolibák*) az 1940-es évekbe gyüttek szokásba; az enyim, ami van, most negyvennégy éves"(14).

A kétkerekű juhászugyuhók teteje kátránypapírral vagy vékony fémllemezzel (leginkább cink-pléhhel) van befedve a beázás ellen. A pléhtetejű kolibák azonban a nyári zivatarok idején odavonzzák a villámot, ezért megelőzőképpen leföldelik.

"Van suba is a ugyuhómba, de madraconn alszok... Rēggē nehezenn kelēk, mer puhán fekszēk, oszt mēgfájdul a dērēkam"(21).

A juhászkoliba rúdja erre a célra készített "bakka" lett alátámasztva. A rúd ülő alkalmatosságul szolgált a juhásznak, különösen amikor hajnalonként előbújt fekhelyéről és ráült pipázgatni, amíg álmából magához tért.

Szárnyék. - "Mindēn falkának nádbú lött csinávā szárnyék. Ásóvā mēgvágtuk a gyöpöt kőr alakba. A hosszi nád lē lött ássā, hēgyivē befelé düttē, mer igy jobban védēt a széltű, ami mindig Szonta felű fújt. Agáca oszlopokat is ástunk lē, egygy sorompó szélösség vót az ajtaja. Fönt ojan söprünyél

vastagságnyi, hosszú fákkā *mëgkorszúttuk*, mëgdrótoztuk. Nem is szëdtük szëtt; a gujásokkā megvót beszëvë, hogy vigyázzanak rája. Vót rá eset, hogy szárizékbű is csináltak szárnyéket, amikó drága vót a nád. Később kendërkóróbú is készűt szárnyék, amibű annakidejinn mindig vót hét-nyóc is a Pusztánn"(14).

"Szárnyéket mëg 1954-be is csinátunk a birkaakol körű, csak bejáratot hattunk. Amikó aztánn »bevágott« az essős idő, akkora vót benne a sár, hogy a birkák nem akartak bemënni"(8).

"Mindën évbe az Erdő-laposon legëtettünk... Lëvittünk oda a saját részünkre malacot, apró baromfit, és csinátunk nekik kukoricaszárbu ólat..."(22).

Juhitatók. - Itatókutak voltak minden legelőn, de azok a juhok itatására csak a gulya teljes megszünése után szolgáltak. Nem rendeltetés szerűen szolgált juhításra a Csőszgunyhónál levő kút sem, ahol mindig az a falka ivott, amely részére kibérelték a hozzá tartozó birkalegelőt.

"A Csikászóba itattunk... No, amikó kiszáradt, akkó ástunk közössen ojan négysarkos *juhászkat*, bekerítettük sorompóvā, hogy në essen bele a birka. Ha bedűt, akkó helëtte újjat ástunk"(14).

"Nagy melegbe háromszó köll itatnom napjába a birkákat. Jó, hogy itt van ez az új árok a Csikászó helinn, oszt csak lëhajtom üket a vizre.."(21).

"Nyáron át lënt végezzük az itatást; van itt ëgy nagy gödör, mindig szokott lënni benne víz, és abból nagyon szivessen isznak. Ha kiszárad az a vājogverő gödör, akkor viztartájbú itatunk. Más vizet nem szivessen isznak a birkáink. A kanálisparton ott a víz, és nem mëgy lë akkor së inni, hanem inkább ebbe a gödörbe... Ennél szivesebben csak az ártëzi vizet isszák, ami itthun a csapról fojik"(4).

Falka, dülözés, vezérürü, kolomp

"A *falka* mëg a *nyáj* a birkáná ugyanaz, ki hogy szokja mondani. *Apácafalka* csak valamikó az uraságná vót, mer akkó nem ëggyéves korba ellëtt elősszó a birka, hanem

később. Azelőtt többet *dülőztünk*, azé vót nagyobb szükség a *vezérürükre*, mind most. Hát, azé most is könnyebb lenne, ha végigvágnám a *vezért*, amikó meleg van, és akkó a többi mënne utánna. Két ürü vót azelőtt mindig a vezér, harang vót a nyakukba. (A harangnak vastag hangja van, a csöngőnek vékony). A két vezért kifogtuk előre, akkó a többi gyütt utánuk, átusstattunk velük ojan kis »dunákná«, fojókná is. Tavasszā az erdőbe csöngő után tart össze a nyáj, de azé ott két-három csöngőné nem szabad többet tenni, mer akkó széttszélled... Igy kinn, lehet akárhány csöngő, nem számitt... A kolompot azé nevezik úgy, mer azelőtt a kolompár cigányok csináták..."(21).

"A kolompot azok a birkák kapják, amëllikek elő járnak, mer mēgvan mindēn birkának a sajátos viselkedése... Van amëllik elő szeret járni, másik az ódalann jár, és mindég azt nézi, hogy mēhetne a tilosba; van amëllik mindig hátú kocog, és azé nem kaphat kolompot..."(4).

Legeltetés

"Két birkacsapat mindég vót a faluba, de néha három is, és legalább háromszáz birka vót mindēgyikbe. Mindég azt néztük, hogy inkább kevesebb nagycsapat lēgyēn, mind több, kicsi birkávā. Ha nem vót ölég birka a faluba, akkó főválúttunk Sztapárrú is. Átlagba a birkák a Pusztát é-ték..."(11).

"Ēgy csapatba háromszázhusz darab a legjobb, két embërre, a fejesre, mēg amúgy is, de én most háromszázötven birkát, nyóc kost, mēg százötven báránt őrzök"(21).

"Napnak nem lehet hajtani, szélnek szeret mēnni a birka. Ha meleg van, akkó a birka összebujik, ha mēg kicsit fúj a szél, akkó *szëtterül*... Melegbe, akkó mén a szélnek, a hidegnek mēg hátat fordítt... A juhász ha délig jótart, akkó délutánn má nem probléma... De ha más legētet és nem irányíjja a birkát, akkó éhēssek marannak, mind most, hogy a fiam legētetett: ēggy órávā később birom csak behajtani a *sorompóba*. Száz birka közt mindég van tiz torkos, amëllik a szélinn mén, előre szalad, mēg válogat..."(21).

"Ha valami dóga akadt az uramnak, vagy mēnt a borbéj-hó, akkó én vátottam föl ütēt... Nagy zivatar gyütt, zörgés, vilámlás, én mēg a Pusztánn legēttem... Vót, hogy sirtam, mer fétem; káromkodtam, mēg szidtam a birkákat téhetetlen-ségēmbe..."(22).

Új juhász érkezett a faluba és megelégedéssel fogadta, hogy itt minden nyájnak megvan a *saját legelője*. Ugyanis néhány évvel ezelőtt másutt volt juhász, ahol több juhnyáj legelt közös legelőn, és arra kényszerültek, hogy kerüljessék egymást, néha a másik juhász kárára. A juhtenyésztők meg azt tartották kedvező körülménynek, hogy ez az új, idegen juhász öregapjától tanulta a mesterségét. Megfordult minden munkában, mégsem boldogult juhok nélkül; szereti őket, és állítólag ért is az őrzésükhöz.

"... Szép vót, mēg jó is, nem bűdösödött a birka otthun, mer kinn vót a legelőnn a juhászná. Ott ojan könnyen főnevelédtek, azt sē tudtuk, hogy vannak..."(11) - mesélte egy idős parasztgazda.

Birkanyírás

"Azelőtt május elsejinn mindig mēgnyírták a birkákat. Fészēr nem vót, nádbú csinátak a juhászok szárnyéket, addig ki sē átak, de az nem védett ölég jó... Jobban akkó hasznáták, mikó mēgnyírták űket. Ha mēgvótak nyírrā, oszt rágyüttek azok a hideg essők, akkó nagyon lēbetegédtek a birkák..."(24).

"Birkanyírás utánn, mikó azok a hideg essők gyüttek, akkó vót rá eset, hogy valamēllik juhásznak tíz-tizēnöt birkája mēgfagyott. Ijenkó annyira fáznak azok a szēgény birkák, hogy ēccé apám feje fölött beugrott a kolibába, ott kereste szēgény az enyhelet"(8).

"Régēnn vót paraszt, aki azé tartott birkát, hogy nyíraskó ēhessēn báránypaprikást, mer az ēggy űnnep vót. Máskó a rácmiliticsi némētēk sátrakat csinátak kinn a legelőn, mēg a plēzene is szót; három napig vigadtak, mer ott ojan nagy esemény vót a birkanyírás"(14).

"Pénzé nyírtunk, mer a nyírás az nem a juhász kötelessé-

ge. Mindig úgy szokott lenni, hogy amennyijé a borbé nyírja az embereket, annyijé nyírják a birkát is. Mikó ideért május 25-26-a, akkó nyírtuk a birkákat. Mink juhásznék versenyüzünk, ki bír többet megnyírni. Én naponta 29-30 birkát nyírtam még, de akkó sèmmi mást nem csinátam. Ojan kapóssak vótunk, hogy még Zomborba is jártunk nyírni. A nyírást a fejiné kezdèm, a farkáná végzem a birkanyíró ollóvā, közbe három lábát megkötöm... Ha máskó nem is, de nyíráskó mindègygyik gazda megnézi a saját birkáját..."(22).

"Birkanyírás a májusi fagyos-szentèk után van; allig varták a birkás-gazdák... Vótak különb nyírók, de nyírhatta a juhász is. Mindig pénzé nyírták... Vót ojan juhász, aki kikötötte, hogy ü nyírja az összes birkát a családgyávā; mer a juhásznénak köllött tudni birkát nyírni, turót csináni, még főzni..."(14).

Úsztatás, gyapjú. - "... Könnyi lèssz az idei gyapju, mer nem is vót még meleg idő, a gyapju még akó sújjos, zsiros, ha megizzad a birka..."(19) - mondta egy hajdani juhász.

"... A mútt Jugoszlávia alatt (1918-1941) nyírás előtt kötelezően kéccé usztatták a nyáját, és akkó a gyapjuja sokkal tisztább, még könnyebb vót. Most má az usztatás nincs is szokásba"(14).

"Régèn nyírás előtt usztatták a birkákat, most zsirossan nyírják. A Csikászóba usztatták nyírás előtt, mer ha nem vót usztattā, akkó még sè vètték a gyapjut, amit militicsi német strikèrèknek adtak el birkanyíráskó"(24).

Közismert birkaúsztatók még a falu közelében levő vályogvető gödrök, ahová fürödni jártak a falubéli gyerekek is, akikre ezért gyakran terjedt át a birkákról a rühesség.

"Azelőtt sokkal több birka vót, mind most; három-négy darab mindèn házná, a gyapju végett. Csinátak gyapju-szoknyákat, fonták, kötötték a férfiaknak. Nem úgy vót, mind most, hogy bemègyèk az üzletbe és megvèszèm készenn, amijen teccik. "(17).

"A gyapjut kapcának, pruszliknak, kendőknek is fonyták, a fölöslegèt eladták. Akinek sok birkája vót, az fogott be kocsiba, elvinni a gyapjut, átadni..."(7).

Korábban a helyi Földműves Szövetkezet is fölvásárolta, manapság meg Eszèkre meg máshová, néha messzire is elviszik a gyapjút értékesíteni.

Fejés, "likrahajtás"

"... Aki má juhász, mēg birkatejbe mártotta az ujját, annak nē higgy, mer azt má nem kő kihāgatni..."(6).

"Május elsejitű fejik a birkákat, szeptembēr elsejiig. Ęggy birka évenként hatvan-hetven litēr tejet ad; a tej legjobban a juhász érdeke vót. A gazda mindēn öt-hat birkára kapott évente Ęggy fejést az egész falkábú. Ojankó a juhász behajtott a faluba, és ott fejte, a gazda segített isztrongáni" - azaz "likra hajtani", kézre hajtani (24).

"A fejést elejivē csak a nagyobb bárányu birkákná (a »cangákná«) végzik..."(22).

"Tarlószabadulásig a juhász lēnt fejt a Pusztánn, számárháton hordta haza a tejet. Tarlószabaduláskó *sorfejés* kezdődött: gyütt szóni a juhász, vagy a bujtár, hogy »hónap gyüvünk hozzád...« Mēgvót, hány darab után kapunk Ęggy fejést. A juhász is úgy kapott, ahány birkája vót, de ü kivette magának a napot, amēllik üneki mēgfelēt"(11).

"A birkák fejése leginkább május elsejinn kezdődött, amikó eladtuk a bárányokat. A három-négyszáz birkátú naponta ötven-hatvan litēr tejet fejtünk, amit földógoztunk túrónak, sajtnak mēg tarhónak. Este kivitem a vacsorát, és akkó *kicangáztunk*, de csak réggeli fejés vót. Kint aludtunk, hajnali négykó kētünk. Az uram fejt, én mēg *isztrongátam*. Utánna ēvertük (átvertük) a sorompót; ü mēnt legētetni, én mēg huszlitērēs kandlikba hoztam be a tejet, számárháton vagy biciglinn. Mēgvót az, hogy éven át mindēn fejősbirka után másfél kila túrót köllött adni a gazdájának, de volt akinek a tej köllött. A fejés szeptember 15-ig mēnt, mindég a legelőnn végeztük"(22).

"A juhásznének a dóga vót abba az időbe csináni a túrót, hajnali félhárom-háromkó segítteni isztrongáni, mēg akkó mēg ü behozta a parasztnak a tejet, addig én őriztem helētte a birkákat"(23).

"A *fejővödör* ājja szélēs, a főseje keskeny, nēhogy ēdűjjon. A »magyar világba« (1941-44) kötelező vót fejéskó szűrőt rátēnni. A fejést tizēnnéggy éves korba kezdték a bujtárok, mer csak akkó vót hozzá ölég erejük. Több tej van, ha napjába kéccé fejnek. Vót Ęggy év, amikó kivételēssen kéccé

fejtünk, mer ělopták a számadónak, a Kishirěsnek a subáját, ěs kiköllött fejni az árát... *Sujok* vót a fejemāija, este tízkó még fejtem..."(14).

"Azelött a juhászok behajtottak fejni a faluba, járt a fejővödör házrú-házra, gazdátú-gazdáig. *Sárgalevesé* fej-tünk: lěvágta a nagykokast, mer fej a juhász. Pětěr-Páltú Kisasszonyig (szept. 8-ig) vót a fejés, ez ělőre ki lětt jelěntte... Kisasszony utānn a *választmány* ějfélkó is kiměnt ellenőrizni, abbahatta-ě a juhász a fejěst, mer vót, aměllik tovább fejt a maga hasznára"(14).

"Amikó měgszűnt a sorfejés, akkó minděn rěggě hazavitte a juhász a tejet ěs a felesěge dógozta föl *turónak*. Akkó a juhász kötelessěge vót minděn birka utānn két kila *frissturót*, vagy másfelet a *bödönbű*, *ěrětt turót* adni a gazdānak"(14).

"*Kiállításkó* este *lěszaggattuk* a nagyobb bárányokat, ěs hajnalba föl, kifejni! Összegyűtt húsz liter tej is, amit a szomszéd juhász (aki máshunnět való vót) vitt ātt Szontāra eladni, amikó loptuk a tejet"(6).

"Azelött csak ěccě ěgy nap, děbe fej-tünk a sorfejěskó. Csirkepaprikāssā várták a juhászt..."(21).

"...Most vezettěk be ezt a nyāri időszámíttást, de ěn most is a rěgi szěrint dógozok. Hajnali háromkó kelěk, háromnegyed ötkó vagyok kěsz a fejěssě, félhatkó indulok a tejjě Mili-ticsre, nyóckó měk ki a birkākkā. Hatkó este behajtok a sorompóba. Rěggě ěgyggy órāt, este felet tart a fejěs"(21).

"Něměllik juhász, amikó feji a birkāt, akkó děszkābú *dobogót* těsz a lāba alá, akkó ha měgugrik, ěcsuszik, mer nem bír az ěső lábāvā měgkapaszkonni"(13).

Kutya, ustor

"...ěccě a másik juhász, az András aszongya: - Ángyom, hát ijen szépen tud maga legětetni? Jobban mind ěgy férfi! Legětetni úgy kő, hogy a sarkukba lěnni, ěs aztānn nem közě měnni, hanni űket széjjě měnni. Ha látom, hogy az ěgygyik kívű továbbměn, akkó a kutyāt ráeresztěm: - Eriggy oda, ně bāntsa! Csapd vissza! ěn úgy beszěgettem a kutyākkā, mind ěgyggy emběrrě, mer ězěk úgy ěrtěttek, ojan jó kutyāk vótak. A

mi kutyáink nevei vótak: Hogyész, Mitvisz, Landi még Bogár. "Ēggy jó kutya sokat ér, többet, mind ěggy lusta bujtár"(23).

"Bujtárunk nem vót, ha köllött, akkó én helĕttesítettem az uramat. Vót ěggy Cicĕlle nevü jó pulim, az segítĕtt őrizni a nyáját"(22).

"A nyősténykutya telipisájja a környékĕt, hogy észre vĕgyék a kankutyák..."(14).

"Ha a juhászkutya párosodik, akkó aszongyák, hogy *koslat*. *Kanca-kutya* az, amĕlliknek má vótak *kölkei*. Vótak »kurvás« kutyáim, de én nem szoktam kiheréni... A herĕtt-kutya az *ártány*. Ha kivannak herévĕ, akkó *puhábbak* a pulik. *Szórahajló* kutya, az a jó! Amĕllik kutya nem fogja a szamarat, annak a kölke sĕ fogja, mer az annyára üt. Ha pulira *takszit* (tacsót) eresztesz, vagy pulit másík fajtára, abbú juhász-kutya sosĕ lĕssz. Az asszonyt még a kutyát nem nagyonn kő simogatni..."(21).

"Az *ustor* annyit ér, mind ěggy rossz kutya. Ugass Bodri!" - durrantott ostorával és szólt oda a kölyökkutyának András. A kutya megĕrtette a gazdáját és ugatni kezdte a birkákat. "Az *ustorhó* úgy szoktatom a kutyát, hogy madzagonn vezetĕm magam után. A *juhászustor*¹¹ kissebb, mind a *kanászustor* még a csordásustor, vékonyabb szálu, puhább a bőre, még csak fele ojan nehéz. Ēggy jó juhászustor ěggy báránt mégĕr. Nagy melegbe *ustor* nékű nem mén a birka. Ha válladon az *ustor*, akkó kő vigyázni, hogy nĕ lógjon a sudara a földre, mer rálĕp a puli, oszt akkó az *ustor* nyele főcsapódik és kiveri a fogaidat. A Rigó féll az *ustortú*, ha durrantok, mer nem szokta kiskorátú, oszt mingyá beszalad a kukorica közĕ"(21).

"Ha csak kĕnyeret ĕnne a kutya, akkó nem lĕnne melege... Azelőtt fele liszt, fele korpa, azt adták a puliknak, de mosmá nincs, aki süsse. A tej az úgy melegitt, mind a pálinka, nem való a puliknak. Azt kapták, oszt azĕ van melegük..."(21).

¹¹ "Az *ustor* részei: (fa)-nyél, nyaklója, három sallang - három karikává, nyócágu *ustor*, nyers bőrbű van fonnyá, bőrcsapó, még a kenderkóc sudár. A *nyél* főső részinn van a nyaklónak a lukja, a nyél āsó része a fogója, az āsó része vastagabb, mind a főső." A nyél hossza 40 cm, a sallang 30 cm, az *ustor* 80 cm, a csapó 50 cm, a sudár 20 cm (21).

"Az ēhullott birkának lēnyúztuk a bőrit és a többit ēhattuk a kutyáknak, de az is előfordút, hogy amikó mēgdöglött, akkó a gazdája kidobta a belit, oszt hazavitte a disznóknak"(14).

"A döglöttbirka combját a kutyák ētték mēg, a többit a sok..."(22).

"A pulit hathónapos kortú kő tanítani, és ha igazi, akkó ēgymaga is betanul. A kutyának mindēggy, mije nevet adsz neki. A rōndös puli puha, de okos. A fiatal pulira ráengessük néha a botot, a hátára, mikó szólíjuk, hogy tuggya a nevit. A nagyszēmü kutya nem bírja a melegēt. A *messzilábas* nem bírja a kemény talajt, mer lēsánttul. Ha ezt mondom a pulinak: - Rigó!!! Az elejire! - akkó visszacsapja az elejit. Rigó!!! A hátújját! - akkó visszacsapja a hátújját. - Haó, gyere ide! - akkó visszagyün. Mindēn juhász máskébb hajtsa a birkát, ahogy arra betaníjja a puliját. Ęggy rōndös juhászkutya annyit ér a birkáná, mind tíz embēr: Ęn fejēk, ü isztrongáll! Ez a kutya *kemény*! Kemény fogása van, és messzire nem merēm küdeni, mer kicsavarja a birka lábát, oszt oda a milliók! Ha a vékonyát fogja, ott nem fáj annyira. Elő a lapickáná, ott legérzékenyebb a birka. A kutyát lehet künni a *csapásonn*. Némēllik puli csak addig mén, még lássa a gazdáját. Akkó, ha messzire kő künni, akkó a juhász a bot végire tēszi a kalapját, oszt fölemeli jó magasra, hogy messzirű lássa a puli. Ha napközbe nincs viz, akkó a kutyákat mēgitatom a kalapombú a vizzē, ami a szamár hátán van. A fiammā máma biztossan nem mēnt úgy a puli, mind énnám! Mēgvótak űk, de mégse mēnt úgy..."(21).

"Nem mindēggyik puli sē ēgyforma: Kiszakított a csoportbú három birkát, és azt űzi..."(10).

"Vót ēggy *nagyvérű* Kadét nevű pulim... Eladtam ēgypár fiasbirkáé, ami ritkaság vót..."(14).

"A pulikutya nagyon sokat jelent nekünk. Betanított pulit még csak ēgyszer vettünk, de az sē vót jó, legjobb ēgyedül nevelni, és akkor a juhász saját kommandója szērint szoktatni. Nagyon nehéz munka rōndös kutyát nevelni, mer nincs rá mēgbízható fajta, mind elvannak fajozva. Az is előfordul, hogy a birkának csak a fūlit fogja, és akkó az egész csapatot össze-vissza *cakkozza*, ami nem hogy annyira veszējēs, hanēm nagyon csunya"(4).

"Amëllik juhászkuća szeretëtt *farkāni*, az mēnt a csordāsokhó; amëllik szeretëtt *fülēni* az mēnt a kanászokhó. Csak gyütt a kanász, van-ë neki való puli, amëllik a disznó fület fogja! Juhásznak ojan puli való, amëllik a szeméd közë néz, mēgkeritti a birkát, de nem bántsa! Vót ëggy Cicelle nevü kutyám, azt én ëgy göbéjé cserétem el..."(22).

A pulikutyák népszerűségét tanúsítja az alábbi találós kérdés, amelyre minden juhász meg tud felelni:

-Miért néz hátra a puli, ha kergetik?

- Hát azért, mert nincs hátul szeme!

A szamár

A juhász segítőtársai között a puli után mindenképpen a szamár következik, amelyből egy vagy kettő manapság is van minden számadónak. A fejő-juhászatnál úttalan utakon, nagy távolságra szállítják vele a tejet, hordják a juhász után az élelmet. Az elhullott birka bőrét is szamárháton viszik haza a gazdájának. Hátán ülve közlekedik a juhász, de ha *tajigába* vagy kocsiba fogják, akkor teherszállításra is megteszi. Ha a csapatban megy, akkor ott van a hátán az *átalvetőben* a juhász esőköpenye, az ivóvíz, meg egyéb. Szamárral vontatják odébb a kolibát is.

A szamár hátára a *kampósbotja* segítségével száll föl a juhász, és azzal is irányítja a szamarat. Bocskorán *kokastarajos* sarkantyút viselt korábban, amikor nyergelte. Szamárnál nem volt szokás két sarkantyút viselni, de azért voltak kivételek is (14).

" - Lëssz szöröncsénk, mer láttunk kisszamarat!" - szokás mondani, ha csikójával megy a szamár.

"Gellér, mēg Manci vót a szamaraink neve, mer ha úgy vettük, akkó a neve maradt. De az ojan szép szamár vót, oj huncut, hogy mondom magamnak, hogy is létëzik? Hát ez okosabb majnem, mind én! Ojanokat csinát, hogyha nehéz vótam neki, akkó lërázott, és lëköllött szánom. Ha valaki jónapot köszönt, akkó mēgát; mēg mindën kocsmá előtt, és adig nem indút, még nem hozott ki a kocsmáros ëgy pohár italt"(23).

"A szamarakat kocsiba fogtuk, még szántottunk is velük. Vót az az öregdivatos äggyes eke, fábú vót a gërendája, azt huzattuk számárrä. Mënt szépen, nem is köllött vezetni. Äggyë szántottunk, mer ha kettó vót befoggä és nehéz vót, akkó ägymást verték, hogy amaz nem húz. De ha ägymaga vót, akkó mindég mënt, oszt akkó inkább többszó vátottunk. Kukoricát is ekéztünk vele. *Laptika* is vót, még kis könnyü kocsi, és befogtuk. Äccé vót ägy kis lovunk is, de nem sokáig..."(23).

" - No, bevannak ám foggä az *ugarmarisok*..." - szokják néha mondani, ha kocsiba fogott nöstényszamarakat látnak.

A szamarak vételárát leginkább birkában fejezik ki, ami ebből a rímbe szedett mondásból is kitűnik: "... Három juhért ägy szamarat; ha nem tetszik, húzd a tajigát magad!"(14).

"A fiatal csikószamár ára ägypár birka szokott lënni"(14).

"Nekünk még soha a portánn szamár nem volt, nincs is rá szükségünk, mert a saját nyájunkat őrizzük..."(4) - mondta az egyik magatarti juhász, és ez általánosságban is így van.

A népi meteorológiában a szamár mint megbízható időjós szerepel.

A juhászbot

Ott van minden juhász kezében, és amint a nyáját szemléli, botjára támaszkodik. Ha valamelyik juhot meg akarja fogni, annak a lábát is a botja kampójával fogja el.

"...Tüvrü vágott somfa, az a legeredetibb juhászbot. Nëmësmiliticsën van még ägy kovács, aki tud *juhászgamót*¹² csináni. Kolompár-gamó az igazi, máskó a kolompár cigányok csináták, vót sasfejes-, kigyófejes-gamó, még ijesmi. Azelőtt vót ojan hirës juhász, hogy äggy fiasbirkát adott äggy gamójé, komplett a bottä äggyütt"(14).

"...Az a bizonyos Balog Antal juhász 1920-ba született Vërbáconn. Mikó meghät, akkó a jó, karikás gamóját melléje tették a koporsójába"(21).

¹² "A juhászgamó részei: a köpüje, kampója, gamószëg, csörgöje (dissze). A gamónak nyele a bot, alsó véginn sárgaréz vagy vaspánt »karika« szokott lënni, hogy në hasaggyon el"(14).

A gamós juhászbót mindig kéznél volt, és megbízható eszköze volt a juhásznak az önvédelemre is.

Tarlószabadulás, trágyázás

A tarlószabadulás fontos esemény a juhászok és a juhnyáj életében, mert a már említett sorfejesen kívül *legelőváltozást* is jelentett: az állandó legelőket változatos, idényjellegű legelőkre váltották föl, amelyek szintén fontos szerepet játszanak a juhtenyésztésben.

"Régén a birkanyájak nagyobb része egész évbe a pusztai birkalegelőn tanyázott, és csak ha valaki megvette a *ganyézást*, akkó mēntek ki tarlószabadulás után. Trágyázni a Nagyhatárba ritkán mēntek, csak akkó engedéjzték, ha nagy parcella kinákozott. Máskülönbēn csak a pusztai fődekēnn, Gyöpfődönn mēg a Kertfődekēnn vótak..."(11).

A "tarlószabadulás" nem egyéb, mint az árpa-, búza- és zabtarlók felszabadulása legeltetésre az őszi gabonaneműek elhordása után. Ilyenkor elsősorban az elhúllott kalászokat, szétszóródott gabonaszemeket szedették föl állataikkal a juhászok. Később a kigyomosodott gabonátáblák szolgáltattak bőséges és választékos legelőt, ha csak egy kicsit is kedvezett az időjárás egy-két kiadósabb nyári esővel. Legelőül szolgáltak a dűlővégek, széles nyáriutak is, amelyeken menet közben legeltettek. Később legelőül szolgáltak a lekom-bájnozott napraforgótáblák, szójaföldek, kukorica- és cukorrépa parcellák, amelyek szétszórtan helyezkedtek el a szélrózsa minden irányában. Hogy hogyan sikerült kártétel nélkül megfelelő legelőre terelni a nyáját, kitűnik a dűlőutak fölosztásából, amelyről a gazdák meg a juhászok ezt vallották:

"Azelőtt *kördülőre* vót föloszttā a határ, hogy aki kint van a határba, ējuthasson a másik határrészre... Az ēső dűlőbe az ēgyfērtālosok... az ötödikbe az ötfērtālosok kerűtek..." A nagyobb parasztgazdák egyénekenkénti parcellái is nagyobbak voltak, alkalmasak a legeltetésre, trágyázásra(11).

"Tarlószabadulás után az is előfordút, hogy a gujāvā trágyáztatták a parasztok közeli fōggyeit. A gujās erre az időre fölfogadott néhány segítségēt, mēgőrizni űket"(11).

"Tarlószabaduláskó kezdték árverezni a ganyézást a birkákkā. Arrú tudta mindēnki, hogy tarlószabadulás van. Mindēn hétēn árverezték a sorompó-átverést. Fejés után mindēn rēggē vertük át a sorompót..."(21).

"A gazda, aki mēgvētte, az hétfőn hurcút bennünket a saját főgyire: ēgy hétre, két hétre, mer hétszámra mēnt... Mēgvót, hogy a ganyezés hány százaléka a juhászé. Hogy ez mit jelentett nekünk juhászoknak? Amikó az év végin mēgkaptuk a ganyezésé a pénzt, akkó mēgvēttük a Zsák utcai házat rajta... Az év véginn vót az elszámulás, hogy mennyi a ganyezés, mennyi jár ēgy birka után, és akkó osztották szét a pénzt a gazdák között is"(22).

"Mindig ēgy hétre adták el, és néha még azt is mēgkövetelték a parasztok, akiné ganyéztunk, hogy fél éccakánként verjük odább a sorompót. Ęgy sorompó két öl hosszú (illetve négy méter, mert ilyen hosszúságú fenyőlécekből vagy rudakból van összeszegelve). Ötsző öt sorompó, négyzetbe száz ölet tesz ki, ez háromszáz birkának a férőheje normális trágyázásná"(8).

"Ęccé a szilági pék fogadásonn ēvesztette a taligáját, mer nem hitte, hogy területre nem mindēgy, hogy ganyézáskó négyzetbe álliják-ē a sorompót, vagy nem. Pedig ezt mindēn gazdának tudni kő, akinek sok birkája van, mind neki vót"(21).

"Azelőtt a községházáná a tanácsterēmbe szokták eladni a birkatrágyát, tarlószabaduláskó, Péter-Pál (junius 29.) után. Amikó ganyéztunk, akkó mindēn négyszögölre három-négy birka, esetleg öt jutott ēgy éccakára"(14). [Megj.: 1 négyszögöl = 3,6 négyzetméter].

"Az elmútt évbe (1982) ötszáz birkávā ganyéztam, ēgy-szērre százhuszonöt négyszögölet, háromszázötven kila buzájé katasztrális holdját. Mindēn az enyim, az is, ha ganyézők. Tavaj százharminckét éccakát ganyéztam..."(21).

"Két kat.holdat (1,16 ha) ganyéztattam a birkákkā. A ganyépenz háromszáz kila műtrágyának az ára kat.holdanként. Ęgy holdon húsz éccakát alusznak a birkák, husszó verik átt a sorompójukat"(15).

"Amikó ēvertük a sorompót, akkó má a birkák mēgindútak a buzatārón. Délű háromig delētek, függően attú, hun vó-

tunk; aztánn legētettünk, még a nap lē nem mēnt. Akkó bezár-
tuk űket, és kicangáztunk"(22).

"Amikó a birka delel, én kifekszik a napra, még akkó is
kinn vagyok velük, ha fuj a szél, vagy esik, de én a pulinak sē
engedēm, hogy befeküggjön a hűssbe... Azé, mer a főggyin
delētettem a falkát, hozott mindig ēnni, mēg ēggy litēr bort a
paraszt..."(22).

Voltak időszakok, amikor a birkatrágyát mint fontos gaz-
dasági tényezőt tartották nyilván. Így volt ez a rostkender-
konjunktúra idején is, amikor az 1930-as években öt kender-
gyár működött a falu körül, amelyeknek a nyersanyagigénye
határtalan volt, és aki csak tehette, kendertermesztéssel fog-
lalkozott. Jó kendert viszont az idő tájt csak istállótrágyával
lehetett termeszteni, amelynél olcsóbb csak a birkatrágya le-
hetett. Nem csoda hát, hogy a kendergyárosok között akadt
olyan is, aki éppen a kendertermesztés föllendítésére vásá-
rolt juhokat, mint ahogyan az alábbi esetből is kitűnik:

"Az 1930-as évekbe, csaknem tiz évēn át, tartottam két-
százötven birkát. *Kommēnciós juhászt* fogadtam mellējük,
akit Szilágyrú hoztam ide. A nyáját leginkább a kenderter-
mesztésért tartottam, mer évente hat-hét katasztrális holdat
trágyáztattam mēg velük. Részükre legelőt az urbérésēktől
vöttem. Télēn át kint teleltek a tanyámon, szalmakazlak között
a szabad ég alatt, amelyeket csépléskor úgy rakattam, hogy
mégfeleljenek a juhtenyésztésre. Takarmánynak szalmát, ku-
koricaszárat, hereszénát ētettem, *kiegészittő* kukorica abrak-
kal..."(5).

"Szeptembērbe javul a birka, amikó kinn a határba mēgta-
lájja az abrakot. Most ijenkó nyáron csak fōnntartsa magát,
másra hiába is törekszünk... Pedig ezt a birkát sokfélekēppen
lehetne, csak nincs aki kihasználja..."(21).

"Nagy gond van ezēkkē a birkákkā... Hajtom űket a határ-
ba mindēnfelé, de zōd má nincsen, hanēm a kukorica, azt
eszi a birka, ha ráhajtom a kukoricatāróra. Most akarok
kimēnni velük, de nem is ēhēssek, annyira ētellēttek. Ezēk a
kukoricaszēmēk itt a fōdōnn mind attú van, hogy kiokádta a
birka, de még jó is, hogy kigyütt belüle; jobb, mintha baja lēt-
vóna tüle. Az ēsō nap negyed órát legētettm űket a kukori-
cafōdōnn, másnap fél órát, és így tovább. Most má ēggy órát

engedem űket, aztánn hajtom másfelé: a gyöpre, még a kanálistparton. A másik juhász aszongya, hogy ű két órát enged űket naponta kukoricát legēni. Láttam is a birkáit, öleg sok közöttük még van mereddē a kukoricátú, de az maj ēmúllik. Most má nem ojan veszējēs, mind az elejinn, amikó előszō mēgyünk a gyöngē legelōrű a kukoricafōdekre, áhun sok szemēt talának. Mindēn pásztor szereti jótartani a falkáját, kukorica még most összē dōgívē van a határba..."(14).

"Régēnn nem gyomírtották a buzavetéseket, mind manapság, azē a tārók aratás utánn hamā kigazosodtak, vót mezō a birkának, bőven mit legēni"(12).

A tarlószabadulás jogszokása olyan erősen él még manapság is a falubeli juhtenyésztők között, hogy még az új törvény, amely véget vetett a boszniai nomád juhászok kurta pásztorkodásának (Sz.A.V.T. 38/1978 sz. H.L.) - még ez sem volt képes hatálytalanítani a helybeli juhászok jogszokásait. Pedig, visszaélve a helyi hatóság elnézō magatartásával, több alkalommal semmisítették már meg az önkéntes munkaakcióval szétültetett kanadai nyárfákat, meg más facsemetéket a jogtalanul legelōnek használt, "senki földjének" tekintett Mosztonga mederben.

Kupecfalkák, cenzárkodás

"Kupecfalkája lehetett akárkinek, ha vót pénze összevásánni a birkákat, és akkó tartott külön bujtárt. A Tománovics Géza szabadkai kupēc, azelőtt ű vót a leghirēssebb az egész környékēnn... Az öreg Dupák Jóska bácsi apatini juhász is összevásáta tavasszā a harminc-harmincöt kilós bárányokat, és akkó utánnalevō összē eladta hatvan kilóssan... Az öreg úgy mondta: száz ürű az ēggy háznak az ára..."(21).

"...Lēmēntem lakni az Ámon-gyárba, a fészēr miatt (1956). Szabadkárű még annyira gyűttek a birka-kereskēdők, oszt hát ki tuggya jobban, mind a juhász, hogy kinek van eladó birkája... A szabadkai vágóhid fölvasárlója járt ide, az a Bóda Vojnics bácsi... Fejrevaló kendōbe csavarrā, a dērēkára kötte, az űnge alatt hozta a pénzt, amennyi köllött... Én vásátam fő neki a birkákat az egész környékēn, és az emēt fő engēmet,

mer megbizott bennem. Amit fővásátam, azt úgy hajtották föl Doroszlóru Szabadkáig... Birkakupéc azelőtt is vót Doroszlón, a Birkás Diósi is arrú kapta a nevit"(14).

"... Régën, mikó az öregék mēntek birkát venni, akkó mēgtapogatták a farka alatt, hogy kövér-ē? Utánna, még spēkulátak, addig a (büdös) birkás kezükkē a bajcukat pödörték..."(24).

Juhbetegségek, gyógyítás, elhullás, ivartalanítás

"Ha ēvannak terűvē, legenek, de egynek fönn a feje, nem legel, az azé van, mer beteg. Kérdēm eccé a bujtárgyeréktű, mi ujság? Aszongya, sēmmi! - Hát nē mond, hogy sēmmi, mikó má messzirű látom, hogy ēgy birka beteg"(14).

Birkahimlő. - "Apatinba 1932-be vót birkahimlő, akkó ezerszáz birkábú nem maradt csak százötven. Ami mēgmaradt, annak a füle nem vót rōndös, a farka ēszakadt: mind most az atombombátú, úgy néztek ki..."(21).

Bögők, legyek. - "Az erdő közelsége miatt sok a bögő, azelőtt ez nem vót... A birkának nem sokat árt, de »mēgēszi« a szamarakat. Azelőtt disznózsirrā kenytük a szamár szorit; amiúta szalonnáva kenyēm, azuta békivē haggyák még a legyek is"(21). Lásd még: *nyüvesség*.

Elhullás. - "Ha mēgdöglött valamēllik birka, akkor bejelentettük a gazdájának. Vót, aki elmēnt mēggyőzōnni rulla, de vót, aki beerte annyivā, ha a juhász bevitte a birkabōrt, és rajt vót a jegy"(22).

"Mindēn jószág elvāltozik, amikó mēgdöglük... Amikó még én is juhász vótam, oszt jelentetem a gazdájának, akkó mingyá avvā kezdte, hogy mé pont az enyim döglött mēg...?"(14).

Farkalás. - "Ősszel, amikor hasmēnést kap a birka, ráragadnak a szōrére és rászáradnak a csōmböllékék, lōgnak, mind a harang.. Azt a juhász lēvagdossa a bicskájával, hogy az ottan nē lōgjon"(4).

"A farkazás, amikó a csōmböllékēktű pucújjuk még a fosztos birkát a juhászbicskávā"(14).

Fölfújódás. - "Nekēm eccé negyven birkám ēpusztút, mer

a juhász a kocsmába részegesködött, a birkák még a sorompóba jó kiéheztek, és akkó nekieresztette őket a repcének, oszt főfujódtak. Azé a juhász miatt én má húsz éve nem tartok birkát..."(24).

"Aratás után friss tarlóra ha ráengedi az embër, és beészik megdűtt buzával, akkor fél órán bellü bedöglük a birka. A here szintén ijen, egy órán bellü elvállik, megmarad-e? A kukoricáná napokig elhúzza... A kényszervágást a mészáros féláron megvészi, mer annak a húsnak sëmmi baja nincs, ha fölfujódik vagy megzabál a birka"(4).

Giliszta. - "Vót néha giliszta is... A M. Juhász elkapta a kutyáktú a bajt, mer azok terjesztik, a Rill doktor leopëráta felemáját..."(24). Lásd még: *motozás*.

Ivartalanítás. - "Az ürü herétt birka vót... Régënn herétük a kosbárányokat, mer nem lehetëtt mingyá elanni, mind most"(20).

"Mëgtörténik, hogy a gazda kint hagyja a kosbárányt a csapatba, mer terve van vele, hogy majd öszre lëvágja, de közbe mëggyün az üzëkëdési szëzon. Ha így hagyják, akkor üzni kezd, és teljessen lësoványodik, a másik részrű mëg korcs bárányok születnek az ijen kostú, azé »fötekerik«..."(4).

"Heréni nyáron nem lehetëtt, mer beköpték a legyek, de fötekerni a tökeit lehetëtt akkó is..."(20).

"Fötekerni a kos tökeit, azt húsz juhászbú tuggya ëggy! Ezën a környékën én csinállom, és azelött vót, hogy fötekerem százat! A nagybátyámnak az apóssa Apatinba a háboru elött tekert föl bikának is. A fötekerés elönnye a herélëssë szëmbe, hogy télën-nyáron lehet végezni, ha esik, ha a nap süt, mer nincs seb. Csak erös kezek köllenek hozzá... A fötekerés után ojan nyugodtan legel a kos, nem üz többet"(21).

A herék föltekerése Doroszlón hagyományos módszer a kosok ivartalanítására. Leginkább ketten végzik. Egyikük a farára fekteti a kost, a másik az állat heréit egyenként kétkézre fogja, nyomni kezdi és addig kényszeríti fölfelé a herezacskóban, míg enyhe roppanás jelzi az útjában levő hártya átszakadását. Akkor a heréken egyenként hármat-négyet fordít, megtekeri a herezacskóban, és teljesen föltolja a vékonyába, a bőr alá. Az így üressé vált herezacskót kóccal vagy manillával elköti, hogy a herék fönt maradjanak. Ezt az ivartalanítási

műveletet a saját szavaival így mondta el, munka közben, a juhász:

"... Farára fektetem... Megfogom, és a tökit a zacskójátú ēválasztom. A tökit háromszó-négyszé megtekerem, és a bőre alá, a vékonyába főtolum. Akkó a zacskóját föllú a tüvi-be ēkötöm... Huszonnégy órát rajta tartom a kötést... Utánna egy hónap alatt a kos tökei észáradnak, oszt amikó lēgyünnek, akkorák csak, mind ēggy dió. Tavasszá a legjobb fōte-kerni, mer akkó leggyōngēbbek az erek"(21).

Kergeség. - "Azelőtt a kerge-birka fejibú a hójjagot a kukacā ēggyütt kivēttük, mer az a kukac, ami a kergesēgēt okozza, az ēggy hójagba van. Ha jobbra forog a birka, akkó a fejinek a jobb ódalánn, ha mēg balra forog, akkó a bal ódalánn van a kukac a szarváná. Akkó a bicska hēgyivē fōszaba-dítottuk a bőrit, kifúrtuk azon a felin a koponyáját, és a szánk-kā kiszítottuk a hójjagot, vele ēggyütt a kukacot is. Aztán visszahaheleztük rá a bőrit, és krēolinós vizzē bekenyűtük. Az ijen birkának csak a fele maradt mēg. Ahogyan a Hold tellētt, akkó mindēg jobban dógozott az a kukac, ahogyan a Hold fogyott, úgy ű is alábbhagyott. Ezt csak értékēsēbb állatná, jó kosokná csinátuk, mēg hasonlóná"(21).

"Kergesēgēt úgy idézētt elő a juhász, hogy a birka kisa-gyába gombostűt szúrt. Nádszálonn főfujták a meddű birkát, de előbb ēvágta a nyakát. A militicsi némēt gazdát így csap-ták be, mer tudták, hogy az be sē engedi a juhászt a portára, főfujódott birkávā. Tavali rossz birkabőrt négy-öt gazdának is bemutatnak, némēllik juhász így gazdagodott, de a legtöbb elitta"(14).

Kérōdzés megindítása. - "Ha a birka nem bír kérōdzni, akkor gyōgyszērēkkel próbáljuk megindítani"(4) - mondta egy magatarti juhász. A számadó juhászok viszont másik birka szájából vett gombóccal próbálták megindítani a kérōdzést, vagy pedig a disznóhús lesózásakor eltett fokhagyma-lével.

Körmelés. - "Kétfēle körmelés van: az ēggyik, amikor bűdōssántaság ellen végezzük, ha mēgjelenik a körme közötti hasadékba az a jellegzetēs fehér pont. Ha azt nem sikerül eltüntetni, akkor behuzódik a körömágyba, az ott begennyesedik, és lēváll a köröm. Új köröm nőll neki, de

hónapokig sántít a birka, és teljesen lőromlik, mert nem képes a többivel járni. A másik kőrmelés az, amikor télén át nem járnak ki, és van amelliknek túlnő a kőrme, amit metszőollóval kiigazítunk"(4).

Kullancs. - "A birkának a farkát még a szügyit támaggya a kullancs. Az idénn annyi vót belüle, hogy no! Mikó én ide kerütem Doroszlóra 1961-be, akkó itt nem is vót. A kullancs február végitű május elejiig van, akkó van a szēzonja. Vētiol porrā (malathion), mēg vetalinnā (HCH) gyógyítom, azelőtt krēolinnā, fél decit egy litēr vizre"(21).

"Tavasszā, amikó kezdünk kijárni az erdőbe, hát nincs ojan nap, hogy nē hozzunk haza kullancsot. Óriási baj a birkáná, mēg a kutyákná is, mer bebújnak a bőribe is, mēg bárhová. Persze, viszked nekik, kaparódzanak, kezdik a gyapjukat csupáni, és akkó annyi gyapjut elszórnak, arrú lehet észrevēnni, hogy van bennük kullancs. Hathatós szēr ez ellen még nincsen, de ojan kellene, hogy nē is mēnjēn bele; mer hogyha az bemēgy ēgyszer és beakaszkodik a bőribe, akkor onnēt nem jön ki addig, mēg el nem éri azt a nagyságot, hogy őnmagátú kihullik, de akkor már a petéit lērakta és ott nyóll a másik. Van a határba is, a kanálistparton mindēnfelē, de legtöbb az erdőbe. Nyár fojamán má a kullancs eltūnik. Úgy hallottam, hogy ha pētrolēommā permetēzik a birkákat, akkó nem mēgy belējük, de mink ezt nem próbátuk. Ha kullancs van, és pētróleommā kőrūkenik, akkor kihúllik"(4).

Lépfene. - Veszedelmes fertőző betegsége a juhállománynak. Volt rá eset, hogy a beteg jószág nyúzásakor valamelyik juhásznéra is átragadt a betegség.

Métely. - "Ha birka métēlős, akkó ojan grizēs a szēme fehérje"(21). "A métējēs birkának sárga a szēme, mikó mēgdöglik"(24).

"A kismétēj szokott néha előfordúni... Az erdőbe, mēg itt a kertünk alatt, ebbe a legelőbe is van, főleg ha vizenyős év van, akkor. Ellenük ezt a Nilsan tablētát szokjuk használni"(4).

Motozás. - "A pusztai legelő veszējēs, mer ott motoznak a birkák. A bélférgektű van, ami a sós fűvönn terēm a székesekēn, de ha mēg itt legēnek a birkák, akkó nem köll sót adni nekik"(8).

"Mikó kiát a falka, akkó egy hónapra rá elkezdtek motozni a birkák, ha erős vót a fü..."(24).

"A gélésztátú motoznak a bárányok... Motozás ellen bir-katejbe kikküjet tenni, és azt beönteni a birkába..."(14).

Nyomorék bárány. - "...Ha született, azt mingyá agyon-ütötték, nem hagyták szenvedni. Vót éccé, hogy öt lábbā született, de hogy mitű, azt mink nem tuggyuk"(23).

Nyűvesség. - Nyűvessé az a birka válik, amely nyáron át megsérül. A kutyaharapásokat beköpi a legyek és a seb be-kukacosodik. A légyálcák vagy nyüvek, ha kreolinos oldattal kezelik a sebet, attól kihullanak, és a seb begyógyul. "Azelőtt nem vót az a nyár, hogy nē lett vóna kukac a kosok csöki-be"(21).

Rühesség. - "... A birkát el sē lehet képzēni rüh nékű, mer amiúta van birka, azúta van rüh is..."(8).

"Égy juhásznak mindig van munkája, de ha egyszer elha-nyagolja a falkát és megjelenik a rüh még a sántaság, akkor egyedül többet nem éri utól magát. A juhászoknál van az, hogy péntéken még vasárnap nem szabad rühēni, azé mer akkor a kezelés nem lēssz eredményēs. Azt mondják, hogy ha valaki »rosszat« akar, bevizel más birkafészēribē, és akkor a rühöt terjeszti vele, vagy ilyesmi. De mi a rühelésnél nem nézünk a napra, nyírás után való nap permetēzzük őket rüh ellen, és akkor egy hét múlva megismételjük, és nálunk nincs is rüh"(4).

A rüh azelőtt kreolin (karbolsav) oldatával gyógyították, manapság Vetalint (HCH) vagy folyékony Vetiol (malathion) használnak a fertőzött testrészek kenésére vagy a juhok für-detésére. Télen át a számadó kötelessége volt a rühtől gyó-gyítani a birkákat.

Sántaság. - "Csak a székesēkēn sántul lē a birka, esső utánn egy hétre, ha fölázik a körme"(21).

"... Mindig van közöttük sánta. Hallottam má, hogy lehet a birkát óttani a sántaság ellen, de még nem próbátuk ki"(9). "A sántaság nálunk sē ritkaság, Dermosprējjē gyógyíjjuk"(8).

"Leghatásosabb a bűdössántaság ellen, hogy mindig száraz alom lēgyēn alattuk, még kinn a legelōnn sē járjanak fölázott lucskos talajon, mer fertőzött az egész tájék, és a leg-

kisobb sérülés után is kezdődik a betegség. A bűdössántaság ellen leghatásosabb szer a formalin (formaldehid)"(4).

"Van még a faluba, akinek kétszázna több birkája van, de még most is ojan az épület, hogy a birkának egy része egész télén kint van a szabad ég alatt, mer nem fér mind a tető alá, és ez még is látszik rajtuk, mer a sántaság náluk egész évbe jelen van..."(4).

"Tizënöt-húsz évvel ezelött még a sántaságot porrátört kékkövel gyógyította a juhász (rézgáliccal). A botja végén lévő kampóvā fogdosta még a sánta birkákat"(24). Lásd még: *körmelés*.

Száj- és körömfájás. - Ellene régen a beteg állatok váladékával fertőzték be az egész nyáját, hogy egyszerre menjen át rajtuk a betegség. Újabban a juhokat is védoltják a betegség megjelenésekor.

Szörféreg. - "Szilágyonn vótam juhász 1954-be, és ott a Hábërokba ötszáz birkábú száznegyven darab mënt el szörféregbe. Ha szörféreges a birka, akkó a szeminn az erekbe kevés a piros vér, mer a férég a vérit emészti föl. A székesënn szedik föl a birkák a szörférget"(21).

"1966-ba sok birka elhúllott a doroszlai határba a szörféregtű, mer buják vótak a legelők, a határba is a vizimohar nyót, de má a Pusztán hullani kezdtek a betegsëgtű. Még most is néha mëgtaláni ezt a férget a birka tüdejibe"(12).

"Szörféreg az nálunk nem szok lenni, de egyszerű láttam, amikor egy gombosi juhász ott vót telelőre apósom tanyáján. Rettentő fertőzött vót az állomány; ott láttam életembe először, még azóta së, hogy mijen borzasztó valami. Amikor elhullott a jószág és fő lett vāggā, akkó az egész tüdő, a légutak mind tele vótak, úgyhogy egy csúnya fertőző betegség, és ha az állományt befertőzi, akkor szinte lehetetlen kezelni üket"(4).

Tőgygyulladás. - "Nagyon veszëjës a tőgygyulladás, ebbe valamikor elhullott minden birka, még nem voltak mëgfelölő gyógyszërek. Van birkafejő-gépünk, mëgvan nyolc éve, de csak egy szëzonba hasznátuk, mert néha túlfeji a birkát, és akkor nagyon gyorsan gyün a tőgygyulladás. Amikor elkapja a birkát, elromlik a tőgye, és újra visszatértünk a kézi fejésre"(4).

"Tőgygyulladás ellen Jugocillinnē mēg antibiotikus vazēlinnā kezelēm a birkát, és másnap má sēmmi baja..."(21).

Tüdőgyulladás. - "Nagyon könnyen fordul elő birkáná, bárányná a tüdőgyulladás, és hama köll rēagáni rá, mert ha két órán bellül nem vesszük észre, akkor annyira elhatalmasodik, hogy nehéz kigyógyítani"(4).

Veszekēdős kosok. - "Vēttem két kost, oszt elkezdtek verni a birkákat, mer nem tűrik ēgymást; ēggy birka el is vetēt... Fōnt a térgye fōlott mēgkötöttem szorosra, hogy fō kōjjön emēni a lábát, és nē verekēggyēn. Hónap majd a másikk lábát kötöm fō..."(21).

Vetelés. - "Ha valamēllik birka ēvetēll, akkó kettős báránybú kō alātēnni. Ha mēg nem fogaggya, akkó az ű vetēt báránnyának a bōrit kō rāhúzni, a szagájé, mēg mēgszokja..."(21).

Juhászok, juhásznék

"Az én uram Tulladunánn született. Űgy kerūtünk mink össze, hogy ōk is Hodzsákon vótak juhászok, mēg mink is. Én nem tudtam másikk falut vagy várost, hát mégis mēgismerkēdtünk. Anyukám mēghāt, mikó én tizēnhēt éves vótam, hát akkó férhō köllött mēnnēm, mer vótunk testvérēk hetenn, és azokat is nevētem, mind mēgnōsītētem, mēg férhō adtam. A testvérēk mind Gomboson vannak, mink mēg ide gyūtünk az urammā. Vannak itten rokonyaim, mer az én anyám dorozslai, mēg ez a Varga (Kishirēs) juhász, a Hétházna aki vót, az nekēm nagybácsim, mer az én apámék kilencen vótak testvérēk. Az én uramék is heten vótak testvérēk, csak űneki a szūlei étek. Ők amikor Tulladunárú átjōttek, akkor Deryén (Deronje) átak mēg, ott laktak, vót nekikk házikk, kis fōggyük. Akkó is űgy vāndorūt a nép āllandóan..."(23).

"Az én férjem jó juhász vót, mēg hogy is mondjam, ojan nép-embere vót, mindēnkitt szeretēt. Mēg kō mondani, hogy ű jó legēn vót, mēg szép is, csak az az egy hiba vót benne, hogy ivott és csak ivott. Különōssen akkó kezdēt nagyon inni, mikó hát ide gyūtünk a faluba..."(23).

"Valamikó a Huszár János bácsi számadó juhász azt mondta, hogy a juhászság biztos kényér, mer azt nem veri el a jég, mind a határba a vetést, mer juhászválasztáskó megkötik a szerződést, és az év lételtivē kötelessek fizetni a birkás gazdák"(14).

"A juhászválasztás János napján vót... Főztek báránypaprikást, összeszámútak, szétosztották a pénzt, és vagy meghosszabbították a munkáját egy évre, vagy választottak hellette másik juhászt"(22).

"A juhász kötelessége legētetni a birkákat, gondjukat visēni, hogy nē legyenek rühessek, nē vesszenek el; a fejés, sorompóátverés, ganyézás, őrzés, még ijesmi..."(14).

"Nem mindenkibű lehet jó juhász, mer arra is születni köll. Számadó sē lehet mindenkibű... Nekēm a Feri bátyám tizēnhatéves koromba ēccé aszonta: - Maj meglátod, tē lésző a környékēnn a legjobb számadó juhász; és úgy is lētt"(21).

"Ēggy juhászt sē láttam még szemüvegbe birkát őrizni... Még én is jó látok, a legapróbb bötüt is elővasom, pedig má ott vagyok az ötvenné... Igazi juhász egy sē kapát, nem is tudta azt sē, hogyan kő fogni... sē a vella nyelit..."(21).

"Huszonkilencbe esküdtünk, negyvenöt évig vótam juhászné... A férjem az tizēnhétéves korába má vót számadó, és azé mēntem hozzája, mer szép is vót, jó is vót, még ojan akaratos vót, hogy nagyonn szerette a birkákat. Mikó újjembēr vót az uram, akkó föllű ezēr darab birkát őrzött... Ojant nem hallottam, hogy juhászt választottak vóna birónak, de mikó ezék a népfölszabadítottok begyüttek, akkó az én uram vót kisbiró, mer ugyē, ismerte a falut, még tudott némētű, szerbű is még magyarú, és akkó hát ütēt választották kisbirónak"(23).

"Pénzēs juhásznak nevezték azelőtt - máma kuláknak mondják... Hát most én is pénzēs juhász vagyok, mer dógozok, és van mindēnem, ami köll. Azelőtt a gazda választotta a juhászt; most még a juhász válassza a gazdát! Azelőtt »baszták« a juhászokat a birkás gazdák, de a juhászok is »kurvák« vótak, mer nem vót mit ēnni a családnak... Máma (1983) nincsenek szēgény juhászok, mer a birkáná lehet a legtöbbet keresni... Száz darab *ellősbirka*, húsz tokju, még három-négy kos; ketten »összecsapják«, akkó ennek a duplájá van

ëggyütt, és akkó huszezër dinár havonta mëgvan!... Fõvättã őrzik, és akkó van szabadidõ is, mëg mindën! Tõbb nincs akkó së, ha *dógozik* az embër..."(21).

"... Ègymilliójé mëgvëttem a Tunának a tanyáját a szontai határba, az erdõné. Kiverëm a sorompót a ház elé, én mëg benn lëszëk a konyhába, lëbirok vetkõzni is, ha akarok"(21).

"Aszongyák, hogy máma a juhászok nem kapnak aszszont... Dehogysis nem! Ha mëg nem, akkó »agyonverni« az ojan! Hát, kimék ëccé a fiamhó, mer az vátott föl a nyájná... Kërdëm tüle, mi újság? Aszongya, sëmmi! Másnap én vótam kinn a birkákná, ëccé látom ám, gyün oda öt lány Militicsrú. Odagyüttek hozzám! Kërdëm, mit akartok? Aszongyák, hogy a fiamhó gyüttek, mer tënnap azt igërte nekik, hogy máma mëgint ü lëssz a birkákkã az erdõ sarkänn..."(21).

"... Ha tizënhat éves lënnék, akkó újra juhásznak kezdeném, mer csak az lëhet juhász, aki szereti a jószágot. A juhásznak ismerni köll mindën birkát, és ha ëggy bögg, tunnyi köll, mëllik vót az"(21).

"A *tanútt juhász* õsmeri a birkáit, és ha mëgmutassák neki a kisbáránt, mëgmondja rúlla, hogy mëllik az annya"(8).

"A birkákat ëjjel-nappal köll vigyázni, mëg õrõzni, ha az embër akarja, hogy lëgyën valami, mer ottan kõ lenni mindég, mind ëggy orvosnak. Mikó ellik, akkó ott kõ lënni, akkó mëgszoptatni, ha nem ojan az a bárány... Nemhiába, hogy mostmã nincsenek nagyon juhászok, mer ezt mindënki nem bírja... Vannak ezëk a »susztërok«, hogy csak a botot a kezembe, és akkó aztänn, ha mëgdöglik az a birka, hát akkó oda van, »én nem dõgúhetek mëg helëtte« - mondják. Pedig az nem úgy van, ha az embër azt akarja, hogy lëgyën az államnak is, mer az ugyanúgy az államé is, mind a mienk!"(23).

"Nehéz munka a juhászat, sárba-vizbe mindig köllött mënni a birkák után, »lëszakadtak« a lábaim, úgy fájtak"(22).

"Juhászokbú azelõtt vót sok, mëg többnyire kint laktak a falu szélinn, hogy haza bírja hajtani a birkákat... Az én uram tudott *klanétozni*, mëg akkó vót neki *furuja* (furulyája), ojan kicsike... Én danútam, ü mëg fújta. Bõrdudája nem vót... A juhászok többnyire csak az ustor nyelit faragták ki szépen, mást nem. *Furugját* (furulyákat) mëg ijen humifélét nem csinátak"(23).

"A juhászok nem cigarétáznak, de pipázni nagyon szerettek, úgy a bótbu vitték hozzá a dohánt. Vót neki acél, még kü, még vót neki az a *tapló*, akkó azt rátette a küre, és addig verte, még csak az még nem égett, és arrú rágyútott. Mikó még főgyütt ez a bēzinēs öngyúttó, akkó azt hasznáták. Vót neki dohánynak ez a *birkaacskó*... Mikó vágtak kōst, akkó azt űk besózták, még meszetbe tették, szép tiszta lett; akkó mosták, kaparták, és aztán elkezdtek cifrázni, utközbe, ahogy mēntek a birkák után, hogy miné több rojt lēgyen rajta, és akkó az mindég bent vót nekik a nadrágba..."(23).

"A doroszlai juhászoknak nem vótak ünnepeik, kivévē a karácsont még az ujévet; amikor csak tēhették, elmēntek a templomba is... Vót úgy, hogy »névnapom van« és »gyere testvér, igyá...«. De ojan murikat nem csinátak. No, a bálak, az vót az egész muri... Öregapám tartotta a bütöket, de má az én uram az nem. Aszonta: ha mēghalok, akkó maj bütülök öleget! A juhászok általába nem bütűtek, ebbű a szemponthu szabadabbak vótak, mind a másik embēr..."(23).

"... Az én uram nem tudott imádkozni; akkó tanút, mikó hozzám gyütt, arra is én tanítottam. Aztánn még többet nem fojtatta... Mindössze három oskolát járt, mert akkor a fiukat befogták a birkákat őrizni. Van ojan juhász, amēllik nem is káromkodott mást, csak: - Az ántikrisztussát..! Még azok valahogyan bíztak istenbe, de nem mutatták ki. Mikó gyütt a zivatar, kinn vótak a határba, és akkó sokszó fétek. Közē hozzájuk lē is csapott (a villám), még mi... Én néha káromkodtam, és akkó ha másé nem is, de azé mindég megszi-dott"(23).

"A juhászok nagyba böcsűték a parasztot... Én annak a másiknak mēgadtam szépen a böcsületēt, még nem vótam rája pogány, fōsvény vagy gúnyulódós. Itten a gazdag parasztembērt kigúnyúták, hogy »vaskalapos«, de ez máshun nem vót, csak itt Doroszlón"(23).

"... A juhászokat azelőtt lēnézték, még a gyerēkeimet is az iskolába; ezt a taníttónak is mēgmondtam a szemibe"(22).

"Amazok a régi juhászok nem dógoztak sēmmit, csak a birkákkā, de az én uram az mégis kicsit szántott a szamarakkā... Hát űk főkētek éccaka is többszō. Vót nekik viharlám-pássuk, és körűnézték a jószágot, mer má vót ojan mozdu-

lattyuk, hogy éccaka is főkēni... Éjjē-nappā űk virasztottak, űgy lehet mondani, hogy ēggy rōndōs juhász űgy csināta..."(23).

A juhász bére. - "... Minden birka után tiz kila buza, tiz kila kukorica, mēg száz dinār. A birkázás hūsz százalēka is az űvé vót. Ha saját birkái is vótak, akkō űtet is fogták a kōccsēgēk, mind a gazdāt, birka utānn. Ijen szerzōdēsēm nekēm is vót, mikō juhász vótam..."(14).

"Harminc litēr birkatejet fejēk naponta, és amit kapok érte, ez mind az enyim marad. Azelőtt ez nem így vót, amikō mēg sorfejēs vót... Ehhō mēg hozzágyűn a juhászbēr: a tavali napszām, birkāja utānn"(21).

"Hat birkām van; a juhásznak legētetēsē tizenōt kila buzānak, mēg annyi kukoricānak az árāt fizetēm minden birka után készpēnzbe, külön a legelōdīj, amennyi rām esik. Tiz év űta nincs kaszir, két év űta sēmmit sē kapunk a juhásztū: sē ganyépēnz, sē tejet, ami azelőtt szokās vót..."(15) - vallotta egy juhtartō parasztagzda.

Rēgen, amikor mēg a juhászbērt természetben adták, akkor a széthányás után a juhász, felesēgēvel egyűtt, megindult űsszeszedni a bērēt, amiért egész ēven keresztűl dolgozott.

"Inni tōbb alkalommā kapott a juhász a gazdāktū, mer amikō vasárnaponként lēmēntek a Pusztāra, mēgnēzni a birkākat, akkō vittek neki ēggy űveg bort, más ajāndēkot soha senkitū sē kaptunk. Amikō szēdtűk a részűnket, akkō pontosan kimērtēk, ami jár, rāadást sosē kaptunk a gazdāktū"(22).

"Nagy kivétel nem vót közöttűk, űlég jō juhásszaink vótak. A Zsiros Jōska bācsi ēgylābu juhász vót: fōlűt a számārā, jō pulijai vótak; azē pārtutűk, mer nyomorēk vót..."(11).

"Ha juhász hal mēg, akkō ott vagyunk a temetēsīn, mer mindēggyikkē jōba vagyunk, van valami kapcsolatunk... Külōnōssen űsszē, amikō mā sēnki sē jár a hatārba, csak a juhászok, és amikō véletlenű űsszetalākozunk, akkō ēgypār szōt beszēgetűnk, tārsgunk. Az embēr nem is hiszi el: ha mēgyűnk valamerre autōvā, mēglātunk ēgy csapat birkāt, soha nem birjuk ki, hogy nē álljunk mēg. Mingyā mēgkērdēzűk, mi ujság, mi a problēma, mit merre lehet eladni, mījen āron? Kevibe is van juhász ismerōsűnk... Ha Csōkān járunk, nem kerűljűk el a híres Banka Mihály bācsit, aki nyugdijas ju-

hász, és sokat adunk a tanácsaira, véleményire. Mink nem születünk juhász családba, de sok tapasztalatot szerztünk a magunk igyekvéséből. Amit talán, egy-két fogást, az Andrástól tanultunk, avval voltunk legtöbb időt együtt, mert azok a régi juhászok féltve őriztek minden »titkot«, hogy az Atya-úristennek el nem árultak volna valamit, amit ők úgy képzeltek, hogy az bevált, és akkor azt »hétpecsétés« titokként kezelték. A régi juhászokba megvót az, hogy nagyon kárörvendők voltak akkor, hogyha a másik csapatba valami kár esett"(4).

A juhászbojtárok szegődtetése nem volt különösebb esemény, mert iskolaszünetben oda szegődtték a gyereket, ahol szükség volt rá(14).

"... Én ojan fiatal gyerek vótam, és hatodán kapátuk a kukoricát a doroszlai határba. Arrafelé mēnt számaron az öreg Pongrác számadó juhász, és megszólította édesanyámat:

- Te Örzse! Nem adnád mellém juhászinásnak a Jánost...?

- Nem én, hajja kē, az apja úristenit, mer megtanul inni, oszt ojan részegēs lesz, mind kē..! Hát ennyin múltott, hogy nem lettem juhászbojtár"(16).

"Tizéves koromba má kétszáz birkát őriztem Pongrác János számadóná, még az öreg Kracsák Antalná. A falkátú függött, hány bojtárt fogadnak. Kétszáz darabná má nem győzte maga, és azé fogadtak bojtárt, aki segített a fejésné, még legētetni. A számadó keveset vót a birkákná azelőtt, mer majdnem mind iszákossak vótak. Az öreg Pongrác írástudatlan vót, és én vezettem a könyvet a birkákrú, amikó bojtárja vótam. Lēnn a rétbe őriztük a birkákat, de soroztunk, mindēn éjjē másik... Nem vót sorompó, oszt egy szelidebb birkáhó kötöttem magamat madzaggá, hogy ha mozdul a nyáj, akkó fölébresszēn. A Kosarába még szabad ég alatt hátunk, és lētapostak a szarvasok alvás közbe..."(14).

"Azelőtt könnyen kifizették a bojtárt. Kapott: öt mázsa búzát, öt mázsa kukoricát, egy pár bocskort, egy pár csizmát, egy ötözet ruhát, két pár āsónemüt még kosztot, és ezē tizēnkét hónapot dógozott, még vasárnap is. Csak néha engedte haza a gazdája"(21).

"Bojtárokbú vót néha kettő, vót úgy is, hogy egysē vót, mer akkó ezēk a kölkek is mēnni akartak, és hát nem lehetett

a birkáktú. Ha egy juhász rőndös, az a jószágot nem hagyja el, ezek még menni akartak... Akkó ezenn összekaptak az urammā, ü még eküdte üket ... Fogadott embert helētük..."(23).

"A Kishirēs Vargánā mindēn hónapra egy fiasbirka vót a bérēm, még valamennyi pénz, bocskor, élelēm, mosás, fótózás, bocskor-talpalás, meleg kapca. Szabad időm az nem vót soha. Ennyit azé fizetēt, mer nem kapott bujtárt"(14).

"A juhász mindēnhun annak a lányát vötte ē, akiné bujtár vót. Ötven birkát még egy szamarat kapott a vagyonbú a juhászlány, ha férhő mēnt, még a stafirt. Az nem létēzett, hogy paraszt vött el juhászlányt, vagy juhász parasztlánt... Az ötödik kösségbú is, de a juhász az juhászt hitt komájának is"(21).

"Lakodalom vót itt Doroszlón, én még hát nyoszollólány vótam, a D. János vót a párom, ott ismerkēdtem még vele. Amikó hazagyütt a katonaságtú, akkó ēgyütt, és el akart venni, de amikó az annya mēghallotta, ezt mondta a nagynēmnek: - Tudod, Boris, én nem tudok sēmmit erre a lányra... Látom, szép is, még ölég rőndös, de hiába. Aszongya, én *telepēs* lányt akarok, gazdagot, nem szēgény juhászlánt"(23).

"A *juhásznének* az élete abbú részbü vót jobb másokénā, hogy nyugodtabb vót, mer valamikó nagyon ittak ezek az embērek, és akkó ha ithun vótak, akkó mindég mér-gelōdtünk velük. Legtōbben ērosszútak, mer ugyē, az a paraszt nem is nagyon erōtette magát, mer vót neki jószágja, aki dógozott helētte. Jó ēttek-ittak, és akkó azokat hajtotta... Emezēk, a juhászasszonyok még kicsiptek, és akkó hát ērosszútak... Az az ember még bátran mēnt, kibeszēte magát: - Hát, vótam a juhászunkná, mer kő bárány, ez-az, amottan még ēvégezte az üvét, ha lēhetēt... A juhásznēktú sok függōtt, de hogy sok rossz is vót köztük, az igaz... Az embērek, azok ha néha-néha hoztak pénzt, azt ekōtōtték, a házba ha még nem vót, akkó vótak ezek a parasztok, akik auuú, de szerették a juhásznét, még kő mondani az igazat. Mer mikó mink fiatalok vótunk, akkó vót úgy, hogy egy vagy két hétig sē vótunk össze... Ü kinn vót a birkáknā, én még idehaza; de énnēm eszēmbe se jutott az ijesmi, énhozzám sēnki sē járt. Én mindig mondtam, hogy ha nincs kurva, akkó

nincs kurafi sē! Lēhet, hogy talánn én is úgy lēttem vóna, mind a többi, de az én anyám mēgnevēt. Ű énnekēm mindent mēgmagyarázott: tē kislányom így és így viselkēggy, és tovább kész...(23).

"A K. Rozit aki ismerte... Hüüü, az első kurva vót, kicsipte magát, csinos vót! És a testvérje, a Kati? Ahhó mēg járt ēggy, ojan bátran, és akkó »úgy« maradt... Aztánn, ugyē, elcsináta a »kölket«, és akkó »megdöglött«, pedig nagyon szép vót! Vannak ezek a füvek, amibű a gyerekek láncot csináltak (Taraxacum officinale L.), annak a gyökerivē, mēg tormávā csináták el a gyereket, de ezt én is úgy hallottam mástú..."(23).

"A juhásznék jártak misére - de nem nagyonn! Addig, még lány vótam, nem mondom, de asszonnak máma sē, pedig most ráérék a dógom felű..."(23).

"Szamárköhögésbe vót otthun a gyerek, és a bujtárommā szamártejet küdtem neki, hogy mēggyógyujjon... Feleségem, a Liszi mēg »összeszúrte vele a levet«, és össze is kerűtek... Én is magam utánn néztem, és mēgnősűtem. Két gyerekünk született, de Kati, a feleségem mēgbetegédett és »kinyútotta a lábát« (értsd: meghalt). Később a Liszi visszagyütt hozzám, és közössen főnevetük a gyerekeinket..."(6).

Táplálkozás, tisztálkodás, öltözék

Táplálkozás. - "... Mindig vacsorát kapott az én juhászom (ti. a férje), amit én vittem neki, és kinn aludtam vele a gunyhóba, mer április elsejitű az első hóig mindig kinn hát a birkákná"(22).

"Az ebédhordás nálunk úgy vót, hogy itt lēnn állítottak a kertünk alatt, mer ez máskó hát a Mosztonga vót. Azé vettük mēg azt a rossz kis házat, mer vēhettünk vóna jobbat is, de nem felēt mēg nekünk. Begyűttek, ēttek, mēgpihentek... Én mēg főztem mindēn nap, mind ēggy parasztházba, hogy nem lēhetett csak ēggy rántottlevest főzni, helēm, ugyē, hus vót elég. Aztánn, ugyē, én, mind afféle asszony, sütöttem-főztem, bevártam űket... Éttek-ittak, akkó három óra tájt mēgfogták a csapatot és mēntek legētetni, de kinn aludtak a határba a sorompó közt. Ők éjszaka nem vótak idehaza, mi-

vel má a gyerékeim is főnyőtek, és kinn aludtak a birkák-ná..."(23).

"Akkó, mikó én lány még fiatalasszony vótam, akkó sok hust éttek a juhászok. Baromfi is vót, malacok is vótak, bárányt is vágtunk, tokjut, még akkó ürüt - azt a hizlált birkát, és úgyhogy minékünk hus mindig vót. Nyáron nem nagyon vágtunk birkát vagy báránt, akkó inkább baromfit még malacot, mer *göbém* is vót. Aztán még télén, mikó lehüvösödött, akkó vágtunk egy jó kövérret! De ojan kövérek vótak, hogy a faggyut lē köllött szēnni, szappanyba. Akkó fölakasztottuk a pallásra, ott ahun huzatos vót, és akkó az a birkahus úgy megszáradt, mindha kéménybe lētt vóna, és akkó onnét fogyasztottam, de lē sē vót sózzā. Vót a juhászok között, aki nyáron is szárított birkahust ēvētt, de mink nem. A birkahusbú főztem levest is, még akkó sütöttem fasírtot: birkafasírtot! Mēgsütöttem, kirántottam a báránt, még a birkát is. Főzés előtt bele tēszēm sós hideg vízbe, és akkó kiszítta azt a szagot, a hus mēgpuhút, akkó kiklopfútam, és szépen kirántottam, és akkó vitték a tarisznyába; vót *frustuk* is, még vacsora, és nem koplātak. Ha paprikást főztem, azt nagyon szereték!(23).

"Hát, mikó én is mēntem a birkák után legētetni, és akkó én má tudtam, mijen helekēn szokott lēnni gomba az erdőbe. Némēllik fa alatt, ahun nincsen fū, és ez akkó gyün ki nyáron, esső után, mikó meleg van, és az ojan ēgy-kettő főpattanik... Főhajtottam a szoknyám szēlit és teleszēdtem gombāvā. Az a »fodros« a legjobb, de névrū nem tudom mēgmondani*. Van többféle, de én ezēket az »esernyősseket« nem szeretēm. Ez a »fodros« ez ojan... Vékony szála vót neki, de vastag vót, és végig ojan lukacsos kivű, éppen úgy nézett ki, mind a *krézli*. Paprikást főztem belüle, és akkó vittem hazúrú fejessalátát, mer vót kertünk, és akkó úgy bezabátunk vele"(23).

"A juhászok mind tudtak főzni, mer űk gyakran főztek kinn, maguknak. Vittek maguknak krumplit, még mi, és tejjē főztek, úgy hogy a krumplilevest fölöntötték. Tarhanyát csináltam, és azt is vittek magukkā..."(23).

* Rókagomba (*Cantharellus cibarius*)

Annak ellenére, hogy a falunak mindig volt erdeje, a juhászok restek voltak tüzfáról gondoskodni, helyette árva-ganével főztek a legelőn. Az alábbi idézet is ezt bizonyítja:

"... Száraz tehénszarrā, jó tarhonyaleves vacsorára a Pusztánn... Az öreg Pongrác mondta ezt, mikó juhász vót."

Amikor meg kint volt az egész család, akkor a juhásznő ilyen szavakkal utasította a gyereket, hogy szerezzen tüzelőanyagot:

"Eriggy fiam, hama széggy tehénszart, majd főzünk apádnak ebédet..."

"A juhászok mind vágtak télén disznót, mind a másik házakná. Még akkó vágtunk hozzá ürüt, vagy tokjut, azt a hust lészédtek a csontrú, és bele a kóbászba. Mink má fiatalabbak nem füstütünk birkát, helēm az én öregapám füstüt kövér birkákat. Mert egy birka, ha abba az időbe megöregedett és nem vót neki foga, aztat ük abrakúták, hizläták disznóvá-gásig, és mire lëvágták, annyi kóbász vót, hogy rettene-tës..."(23).

"Ez a Doroszló jobban ijen szégény falu vót... Hodzsákon a nép jobban süttö-főzött, rëszkírozott a főzésre, és azok jókat főztek. De énnékēm itt vót nagynénēm, és bizony énnékēm az fura vót... Mink is szégényëk vótunk, de nem tudtunk ojan szégényëssen főzni... A Boris nénēm a sonka *cubokját* háromszó is belefőzte a babba, aszongya, jobb tüle a bab. Kivëtte tányérra (nem vót akkó frizsider még mi), beletette a ládába, és ott tartotta"(23).

"Egész télén vót birkaturó, még még tavasszā is, ha mëntünk ki szántanyi. A tarisznyába birkaturót, vöröshajmát, még egy üveg bort hozzá, hú, de jó vót..."(11) - emlékezett vissza egy parasztgazda.

"... Hetente öt-hat kényeret süttött az asszony, mer a kutyák is azt fogyasztották..."(14).

"Én ojan kényereket süttöttem, hogy »megszólätak«... Mer amikor az anyám mëghät, akkor én kezdtem sütni. Otthun csinátam a tésztaját és elvittem a pékhó; egy kényérbe vót öt kiló! Elősző nem tudta a pék, hogy érték hozzá, és az anyira mëgkët, hogy nem bírta kivënni a kemëncébü! A komlót mëgfőztem, tettem bele élesztőt is, még kovászt... De a juhász-házná vót kemënce is..."

"Savanyóságot tettünk el nagyon sokat, de dunctot azt má nem. Vót ottan ződ dinnye is, azok a kicsikék, uborka, még többféle paprika, ecetbe... Ojan kis dézsába, aminek a tetejinn ojan négyszögletes kis luk vót, és akkó azt teliraktuk... Előbb ráöntöttük az ecetét fele vizzē, megfórātuk, ruhát tettünk a tetejire, lészorítottuk fagyugóvā, és jobban elāt, mind most üvegékbe"(23).

"...Szalonna, nyárson-sűtt szalonna, ez vót a juhász élelme, de azelőtt jó vót a zsiroskenyér még a lēkvároskenyér is"(22).

"...Az asszonyok csináltak tarhonyát, azt főztük hussā, krumplivā. Vót a dédöregapámnak *szógafája*, amit ránk hagyott, azon főztünk; most nincs bujtár, oszt nem érünk rá főzni, nincsen szabadidő sē... Este fēhétkó hoz ki a gyerek vacsorát: rēggelire száraz hus vagy konzerva, ami gyün..."(21).

Tisztálkodás. - "...Azok a szélēs gatyák, még akkó az a bő üng, bizony régēn abba jártak még kinn a birkákná, és annak a mosása is a juhásznék dóga vót. De azé vót ottan öreg ruha, hogyha fejtek, akkó azt vették föl, mer ha begyüttek a faluba kenyérére, vagy valahová, amēllik faluhó a legközelebb vótak, akkó szépen fölötöztek. Az én uram fehér üngbe járt, másikat nem is akart magára venni, az uristené sē, csak fehérret... Hanem aztānn, mikó főgyütt, hogy nem lehetett kapni a bótokba ruhát, akkó én lészoktattam rulla... Vót egy öreg fürdőkādam, és abba mostam. Teli tettem vizzē, fahamut szórtam bele, és amikó az lēüllepēdett és ojan erős vót, még csuszós, akkó avvā mostam. Föllette ám a kezemet és sokat szenvedtem miatta. Vót, hogyha közē vót így, akkó hetente kéccé cserét ingēt-gatyát, de ha messzi vót, akkó csak ēccé. Ha még két hétig oda vót, akkó vót neki kinn üngje, de nem fehér, és akkó avvā kikéméte... Vót úgy, hogy gyüttek: köll egyg bárány! Ű még szaladt utāna és elesett, kapott a fütű ojan ződ piszkot, az nehezen mēnt ám ki; annyit szenvedtem, mire kimostam. Jaaāj, aranyat ér ez a mosópor, ami most van!"(23).

A juhászok öltözéke. - "... Vót nekik bőrnadrág, prēsnyák, bőrkabát, még akkó a suba. Bársony ruhájuk mindēnféle színbe vót, mer az nagyon divat vót, és azt sze-

rették. A lábukon bőrcsizma, bakancsok még bocskorok vótak. Legjobban bocskorba szerettek járnyi, mer könnyi vót..."(23).

"Télén át báránybőr sapkát, nyáron át kalapot viseltek a juhászok"(22).

"Ěgy pár juhász bocskor háromezër dinár, amojan közönségës van kétezéré... A juhász bocskort első osztáju bőrbú csinájják, de a paraszt nem is kenyi, oszt azé tart kevesebb ideig. Azelőtt úgy vārták körú, szíjjā, most még szēgelik a bocskorokat is"(21).

"A juhász az mindig magāvā hordta az essőköpenyt"(22).

"Tudtam én három féle *kapcát* kötni, mind fehér vót. Szoktuk cifrázni, hogy kétlukos, háromlukos fogyasztás, még ijesmi. Én fonytam is a gyapjut. Előtte kimostam, kipucútam, és akkó a kezemmē szétszēdtem szépen. De előbb én kivēttem a jót, a hasaājját még kirāztam közüle, oszt ēvittem kigerebēnyēzni, mer minek adjam nekik a jót... Még az a hasaājja hamā ēszakadt, mer rövid vót; de ha azt a hátagyapjút fonytuk, az tovább tartott. Ěnnekēm az édesapám járt *szokákba*, még a férjem is; azt mind én fontam még kötöttem, mer mindēn juhásznak, akire az asszonya adott, annak tizēnkettő, még husz pár is vót... Ojan nagy, *rācos* rokám vót, azt én vēttem még újann, a napamhó jártam vendégségbe Deryére (Deronje), és ott mēgtanútam fony- ni..."(23).

"Az én uramnak vót zsebórāja, de én annékū is nyáronn, ha kinn vagyok, mēgmondom az árnyékrú, hány óra van. Csak mēgállok, és nézēm az árnyékomat... Az én apám az a csillagokrú is mēgmondta az időt. Az éjféli csillagot ismerte, még mittudom én, hány más csillagot. Mindig magyarázta, de azt én nem tanútam meg"(23).

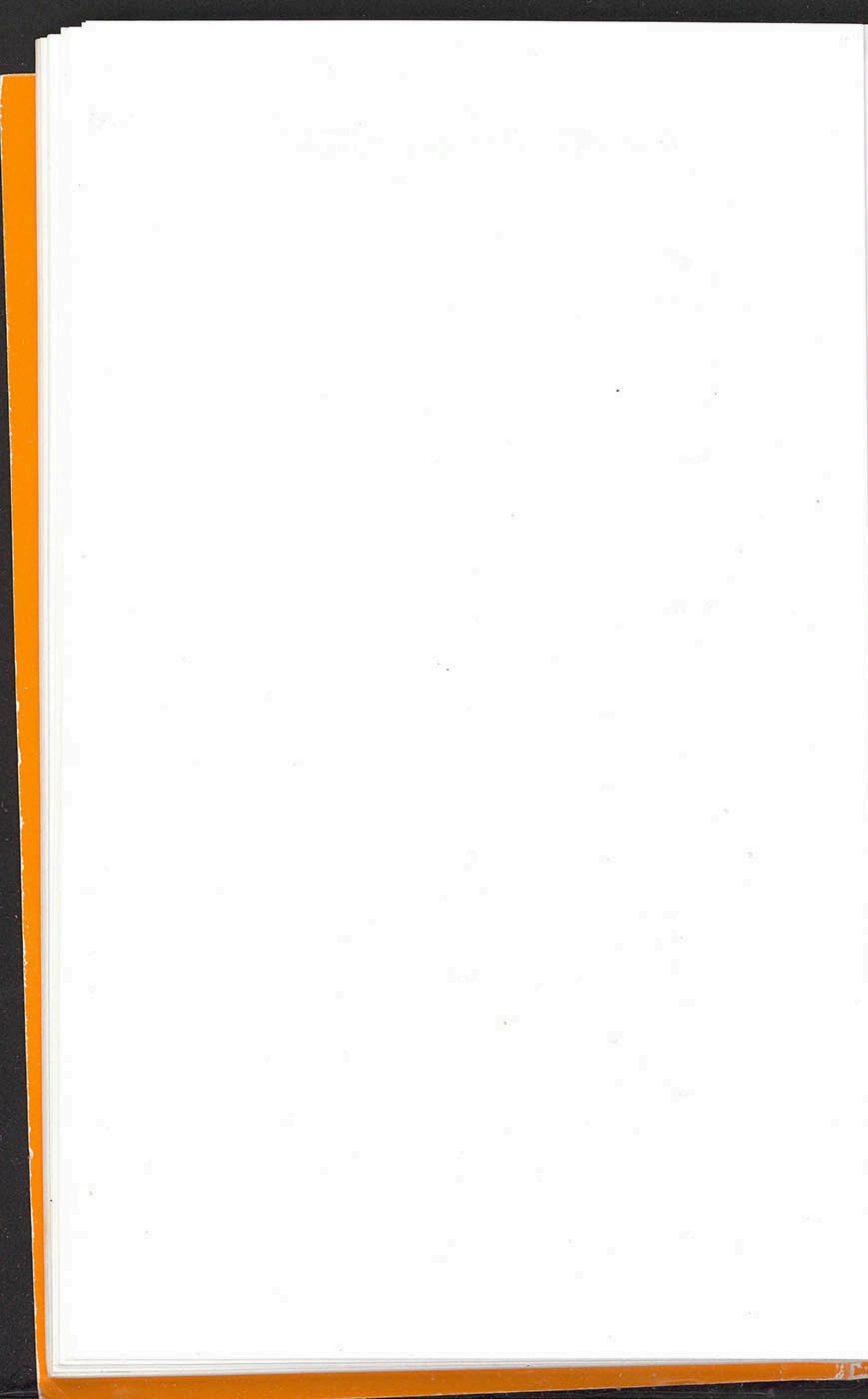
Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or introductory paragraph.

Second block of faint, illegible text, appearing to be the main body of the document.

Third block of faint, illegible text, continuing the main body of the document.

Final block of faint, illegible text at the bottom of the page, possibly a conclusion or footer.

MAGATARTI JUHÁSZAT

A *magatarti juhászat* szakosított formája a juhtartásnak, amelynél a száznál is több juhhal rendelkező földművesek a *saját nyájukat* őrzik. A bárányokat föl hizlalva adják el, a téli tartásból eredő istállótrágyát pedig a szántóföldjeik trágyázására használják föl, leginkább ipari növények termesztéséhez, és ezáltal nagyobb jövedelmet valósítanak meg juhászattal nem foglalkozó földművelő társaiknál.

Juhászválas

"Földműves családba születtem, az iskoláimat is erre irányították a szüleim, mer mezőgazdaságiba irattak. A feleségem szülei szintén földművesek, azok időssebbek, azé úgy határoztam, hogy a földművelés mellett maradok. 1955-be kerültünk össze, rögtön külön mentünk a feleségemmé; hét hold földet kaptunk. Valamennyit béreltünk is melléje, de túl sokat nem, mer abba az időbe lovakká köllött mindent elvégezni, úgyhogy akkortájt sokkal nehezebben ment a földművelés, mind manapság. No, hát akkor később a földek is szaporodtak, mivel hogy a szülők idősebbek lettek és átadták, úgyhogy hamarosan tizénhét holdon (egy földmaximumon) kezdtünk gazdálkodni, és kimentünk a szüleimnek a szállására, és ott gazdálkodtunk hat évig"(3).

"A tanyán sok disznót tartottunk, mer szélös dülők vótak, és ott lehetett legétegni őket. A disznóőrzés mellett megpróbáltunk juhtenyésztéssé is foglalkozni. Az öreg Sztipity évekig kinn telét a birkáivá a tanyán, apósomnak a takarmányát etette föl, mink még ott laktunk. Összē má jött oda az öreg ganézni, és néha két hónapot is ott vót. Eleivē mink is csak ijen kis *szukərbárányokat* vettünk ott, tejē főnevegettük, és disznók mellett ugyanúgy ellegelgettek azok is..."(4).

"1964-be bekerültünk a faluba, itt vettünk házat. No, akkó kezdtünk jobban a juhászattá is foglalkozni. Elejivē vót negyven darab; akkó azt kiadtuk a juhásznak egy évig, a másikba má vettünk hozzá, úgyhogy főszaporítottuk száz birkára. Akkó próbáltunk az mellett juhászt tartani, még másnak a birkáit is őrizni, hogy érdemēs légyēn juhászt tartani. Közbe akkó rájöttünk, hogy annak sē sok értelme van, mer ha nem bírtuk

magunk megcsinálni, akkó nem sokra mentünk, mer csak rövid ideig tartottak ki a juhászok"(3).

"A birkáimat azé őrzöm magam, mer a juhász általába anyag, és nála évente minden száz ellés után húsz báránnyá kevesebbet kapok az elhullás miatt"(9).

"Legtöbb birkánk vót éccé száznyócvan darab, utánna lévőttük százharminc-száznegyven darabra, úgyhogy azúta má huszonvalahány éve magunk őrizük őket. Mellettük földműveléssel is foglalkozunk, azt is győzzük, mer manapság gépesített van minden, úgyhogy az nem sok időt vész el. A legētetés az több időt elvész, mer naponta kétször, délelött is, délután is legētetni köll, de annyival könnyebb ez nálunk, mer a háztú van lejárat a legelőre, és napközbe is bebírjuk zárni őket, úgyhogy a többi munkát is elbírjuk végezni mellettük"(3).

Épületek

"Amikor megkezdtém a juhtenyésztést, akkor nagyon kezdetleges módon, szalmatető *birkafészéréket* csinátam, ami alatt csak annyi hej vót nekik, hogy a legnagyobb hidegbe betudjanak alája menni, de az nem vót megfelelő, mivel a fészér előtti rész, főleg essős időbe, vagy amikó havazás is vót, az annyira sáros vót, és akkó főgyütt ez a sántaság. No, akkor idővel azokat a szalmatető *birkafészéréket* lebontottuk és a hejükbe szilárd anyagbú építettünk másikat; úgyhogy most má tizennégy éve, hogy teljessen tető alatt van az egész juhállomány. Most evvel az épülettel, ami kétszáz négyzetméter területü és körü nyitott, teljessen még van oldva a birkák elhejezése, és nálunk a sántaság is teljessen megszünt. A mi birkáink télén-nyáron itthun a fészérbe éjszákáznak. Mink még sosé aludtunk kint a birkákná a legelőn, ágyba töltsük az éccakát"(3).

Legelők, legeltetés

"Nekünk ez itten egy adott terület, és jó, hogy a kert alatt van ez a legelő, ami nem túl nagy, még van még egy a Halastónál, ami minden évbe kissebbedik... Általában százharmincas szokott lenni az állományunk, az miatt, hogy ez a legelő többet nem bír el. Mink pedig nem birtuk megengedni magunknak azt a kényelmet, hogy megvégyük a kanálispartot, mer az, hogy reggel hatkor kihajtunk oda, és akkor kilenckor onnét hazahajtunk, ez egy irtó idővesztés, még hát nem is lehet a birkákat abba a nyári melegbe hajkurászni. Ott nem merjük hagyni őket őrizetlenű, mer okvetlenű ellopják. Viszont azt se tehessük, hogy órahosszáig ott feküggünk semmittevésbe, itthon meg száz munka van. Úgyhogy mink azt nagyon ritkán csinátuk, hogy a kanálisparton legelőnk legyen, és miatta nem is szaporíthattuk az állományunkat százharminctól nagyobbra. Mer itt a környékbe nekünk állandó legelő nincs, azt pedig hogy távolra menjünk és kinn éjszakázzunk a birkákná, nem engedhettük meg magunknak, mert az túlterhelés lett volna a számunkra"(4).

"A tavaszi legeltetés leginkább az erdővel kezdődik, és addigra már az egész csapat le van ellve. A bárányok se járnak ki, azok mindig le vannak választva. Az első napokba bizony van »ordítás«, mer a birkák még a bárányok is bognak egymásért, de később megszokják. A kezdetbe rövidebb időre mennek ki, kilenckor mennek, háromkor jönnek be. Később, amikor a bárányok is elvannak adva, és fejésre kerülnek a birkák, és ha fölmelegszik az idő, akkor mindig korábban köll kihajtani"(4).

"Tavaszi legelő az van... Öleg jó területek vannak a kanálisparton, még ha má februárba nincs hó, akkor az erdőbe lehet legeltetni addig, még nem gyün föl az a nagyon meleg idő. Ott van május közepiig is legelő, és az nagyon jó, igaz, puha legelő a birkáknak, lágy fü, de nagyon jó tejének tüle, úgyhogy sokkal jobb koratavaszi legelőnek, mind lent, ami van, nálunk a Pusztán, mer az még nagyon kemény..."(3).

"Nyáron reggel hatkor föltétlen kimennek a birkáink a legelőre. Ezt a kihajtási időt soha se hozzuk összefüggésbe a harmattal, hogy még harmatos, addig ne menjenek. Inkább a

meleg, az a fontosabb szempont, mer ha nagyon meleg van, akkó bizony öt órakkó sē akarnak ēnni, mer igy vannak szoktatva. Ezek ugyan kilenckó má nem akarnak legēni, ha meleg van. Lēnt itt a kertünk alatt be vannak zárva a sorompóba, és akkor rēggē mēglegētetni korán, úgylahogy mire fölmelegszik, addigra má ezek a sorompóba vannak. Kényyszerülve is vagyunk az ijen legētetésre, mert napközbe más munkánk van. A mi birkáink kint nem éccakáznak, nyáron át soha nincsnek abrakkal ētetvē, csakis a legelőre vannak szórítkozva"(4).

"A birkák szívesen nyalják a sót, azért vásároljuk nekik azt a valpovói téglasót. Nincs éppen állandóan előttük, de nyáron átt akkó mindég adjuk nekik..."(4).

"A nyári legelővē valamikor nem vót probléma, mer mēgkezdttük má aratáskó a határjárást. Tartószabaduláskó kilēhetētt hajtani a határba, mer akkó nem vót ez a gépesítés, és ha essős nyár vót, akkó annyi legelő vót, hogy csak ēgy kis környéket köllött bejárni, és az embēr jótudta tartani a jószágját. Most má sokkā nehezebb, mer ahogy gépesittē van az aratás, a kombájnozás után betakarítsák a szalmát, és má ēgy-két napon bellú föl is szántsák a buzatarlókat. No, ha essős nyár van, akkó ottan is lēhet bizni, hogy lēssz legelő, és főleg ijen kis csapatokkā, mēg a dülőkön is. Ęgyik dülön lēmēgyünk, a másikon föl; van ott nyáron is porccfű, mēg mindēnfēle gaz, attú függően, hogy mijen az időjárás"(3).

"Jelenleg négy csapat birka van a faluba, nálam a legkisebb, mivelhogy a sajátunkat őrözzük csak, és a kövesutnak a tulsó oldalára járok át legētetni, a Kisrétēt, Nagyrétēt, Szilfást, mēg azt a részt. A többi csapatok a kanális partján vannak leginkább, mēg a kanálison túll; jobban a pusztai részēn vannak, mer akkorák a csapatjaik, hogy nyáron sē bírnak főgyünni a határba legētetni, mer hát valóságba keresni köll a legelőket, és űk a dülőkön nem tudnak ēhajtani, mind valamikor. Ha egy dülön mēgindút, akkor vót tarló, csira vagy valami, a másik végibe ott vót a másik darab buzatarló, de az most má nincs... Van úgy, hogy én is napjába mēgindulok Sztapár felé, Brēsztovác alá, és úgy vissza Doroszlónak. De a birkáim azok má annyira tuggyák, mer mindig előttük mēgyēk, és amikó odaērünk a műúthó, akkó mēgának a há-

tam mögött, és amikó szabad az út, én csak fére lépök, a kutyá meg, mer má az is tuggya, abba a pillanatba megindítsa a hátujját, és az úton gyorsan áttudnak szaladni. Nagy csapattá veszéjës átjárni a műúton... Ez énnálam nyáron meg összē van így..."(3).

"Az *őszi legelő* jobb, mind azelőtt vót, mer akkó kézzē szēdték a *kukoricákat*, a szárat meg lēvágták és hazavitték, úgyhogy ottan csak a teljessen csupasz komposok maradtak meg. Manapság meg a csőtörőgépek meg a kombájnok után kint marad az egész kukoricaszár, meg sok elszóródott kukoricaszēm van... Annyi, hogy köll rá nagyon ügyēni, a birkákat szoktatni köll hozzá, mer nem ēccé előfordút má, hogy három-négy darab is »elmegy«... Elpusztúnak, mer megáll náluk a kérődzés, amikó túlzabának... De ha megszokják a kukoricát, akkor már megy, és érzik, mikor elég, és akkor tovább nem ēszi... Képes a kukoricánn rajta feküdni, de akkó sē nem ēszi meg. Vagy például a *repce*, nagyon kő rá vigyázni, de ha má azt is megszokja, akkó nem veszéjës. Csak a kukorica meg a repce nem megy egybe, mer mind a kettő nagyon hizlal, és akkor könnyen beüthet a baj, mind nálam egy évbe: meg az állatorvosok is azt mondták, hogy lépfene ütött beléjük. Be is óttattuk ellen az egész csapatot, közbe amikó főboncútuk, akkó láttuk, hogy túll kövérrek, és az a bajuk..."(3).

"A *répafej* jó a birkának, csak a mi répafejelő gépeink teljessen összezúzzák és összekeverik földē, akkó nem ēszi meg a birka. Emígy nagyon jó nekik, főleg ha kinn megszárad a répafej. A szomszéd kösségbe, Brēsztováconn vannak még, akik kézzē szēdik a cukorrépát, úgyhogy oda átmegyünk a csapattā"(3).

"Paprikaszēdés után ami elmarad *pirospaprika*, azt hihetetlen, mennyire szeretik a birkák, és nem veszéjës; a kukorica meg a paprika ēggyütt is mēhet. Ha pedig megfogta a dér, vagy kissebb fagy vót, akkó a levelit úgy ēszik, mind a szénát"(3).

"A *lucērnások* legeltetése az csak nagyon későn kezdődhet, amikó má a dér jó megcsipi, meg amikó má nincs rá mód, hogy kaszáni lēhessēn, mer nem lēhet beszárítani szénának. Általába úgy szokják, hogy ha a gazda nem

engedéjézi a legētetést, akkó *csúvát* tész ki a főggye végire, és az a hejēs. Ęggyesēk azt mondják, hogy nē mēnny rá, mások mēg, hogy menné sárossabban legētesd, mer a birka széjjē gázújja a here gyökereit, oszt tavasszā sokkā jobban hajt. Van aki mēg úgy gondújja, hogy mēg csak a közelibe sē mēnjēn, mer kárt tész benne a birka. Ismerjük má, tuggyuk az egész határba a fődeket, mēllik kijjé, mēg azt is, ki mijen embēr, kinek a főggyin lehet legētetni, kijjén nem szabad, mer esküdt ellenség, ha rāmész a főggyire. Hát ez nagyon kellemetlen, mer az embēr sēnkinek nem akar kárt okozni, de viszont a jószágot mēg valahol jól kell tartani.."(4).

"Azelőtt *álló kukoricaszárak* maradtak ősszē, akkó mēg azt legētettük a birkákkā, itthun kukoricávā az mellett, úgy-hogy könnyebben ki lehetett tartani... De most má, ahogy ősszē mindēnt fōlszántanak a határunkba, előbb mēg kő kezdeni itthun abrakúni"(3).

"... A birka az ěggy ojan állat, hogy arra a takarmányra van jobban beállítva, amit ő ěgyedül keres mēg, hogy mēnél többet fogyasszon ojan, amit nem köll előre elvetni. Akkor kifizetődő, ha nem az otthoni takarmányt ěszi, hanem határi hulladékot, ami tēnyleg csak arra vár, hogy az eke lēfordítsa, és abból ěll egész nyáron, azért kifizetődő a birka"(4).

"Amikor elérkēzik szeptembēr utója - október eleje, és hūvössebbek a nappalok, akkor egész nap kint vagyunk velük. Másik csapat után nem szeret legēni a birka, és ha most ěgy ugaron átmēnt előttünk ěgy idegēn csapat, de nem ětte lē, ott a mieink má nem akarnak legēni, és mēgfordítvā is így van"(4).

"Soha mēg nem történt, hogy valaki mēgkért vóna benünket, hogy a buzáját legētessük mēg, ami régēnn vót szokás"(4).

"*Télēn*, vagy késő ősszē fokozatossan állunk átt az ětetésre, és amikor már ěgyszer ott van, hogy tēnyleg nincs mit, akkor előbb kapnak ějszakára *szénát*. Amikor pedig végképp nincs a határba komoj ěnnivaló, akkó kezdik kapni az *abrakot*. De ha mēg van rá mód, hogy kilēhet járni akár silány legelőre, akkor kihajtunk, hogy kilēgyēn a birkák hasa tōtte. Akkó, mēg a hó lē nem esik, ősszē a legētetést mēgin az

erdőbe fejezzük be, ugyanúgy, mind ahogyan tavasszā ott kezdjük..."(3).

"Juhászbotot, gamót nem szokunk hasznáni sosē. Mēgfogásná nagyon jó, de én azt sosē szerettem vinni. Egy kis bot azé van nálam mindig, és az időjárástú függően essőköppenyt viszek, vagy kabátot. Ősszel, amikor már van kilátásba ellés, akkor föltétlen viszek magammā tarisznyát, lēgyen mibe hazavinni a kisbárányt. Kint nem szoktunk étkezni, mer délre hazajövünk, ha mēg egész napra kimēgyek legētetni, akkó is csak ivóvizet viszek magammā, mást nem"(3).

Takarmányok

"Talán adódik még valaki a juhászok közül, aki szārat ētet, esetleg aki csak néhány birkāt tart, és lēvág ēgypār kéve *kukoricaszārat*, mēg *boszanacokkal* szēdeti a kukoricáját, és lēvágassa velük a szārat is. Van már ojan is, aki a csőtörőgép után bebālaztassa (bepréselteti) a kukoricaszārat, de mi mēg ojan nem ētettünk. Valamikor, amikor mi kezdtünk birkāzni, és kezdett a csapat akkora lēnni, hogy már vót hatvan-hetven birkánk, mēg száz is, és úgy tudtuk, hogy télre szārat köll bekészíteni a birkának, hát akkor bizony négyezēr kéve kukoricaszārat is bekészítettünk, de hogy az mijen tömeg, mēg nagy munka hazahordani és összerakni, hogy mēg is maradjon és ēhető takarmány lēgyen, nē pedig penészlēs... Mink a *szārizékēt* soha nem tettük a ganéba, mindig tisztára összeszēdtük, de az ojan őrületes munka volt, mer amikor délután elakartunk kezdeni ētetni, akkor gyerünk, előbb összeszēdjük a szārizékēt, és azt mind bekötni, kihordani, pontosan összerakni... A pékēt jóformán mink láttuk el tūzelővē egész évbe. Legalább tizēnöt éve már, hogy nem ētetünk kukoricaszārat. Azért hagyunk föl vele, mer borzasztó munkai-gényēs, és vannak ezēk a kukoricahibridek, és nem tudnak beszāradni, és nem lehet mēgvigyāzni, hogy értékēs maradjon. Mēg hát kevés ēnnivaló van rajta, hogy nem érdemēs vele veszōdni... Szóval a birkának is minőségi takarmányra van szüksége. Valamikor az volt a fogalom, hogy a marha is

mindent megévett; etettek vele törekét, pojvát, szárat, osztán tavasszā nem bírta lábra állni, kocsin vitték ki a legelőre. Hát a birkáná is ijen a hejzet; ahogy tartod, úgy vészéd hasznát..."(4).

"A ló még a birka között az a különbség, hogy a lónak a rossz téli takarmánytú kinyóll a szőre, a birkájé még ēhulik"(14).

"Két-kétésfél hold (1,16 - 1,44 ha) herevetésünk szokott lenni, még valamennyi fűszéna... A szója szalmáját egyszerű próbáltuk etetni, de azt nem találtuk jónak. Hanem a babszalmát annál inkább, és volt év, hogy ezérekétszáz bálát is megettek. A rendes fehérbabnak a szalmáját nagyon szeretik, mer rengeteg üres hüvej van rajta, és sokat megbírnak enni belüle. Hodzsákon rengeteg babot természetnek, és akkó ottan megvesszük holdszámra, minden évbe nyolc-kilencszáz bálát bepréselünk, és télén azt etessük velük, de az valóban jó is. Hereszénát is etetünk minden télén. A fűszéna nem jó a fiasbirkának, mer tejure nem megy. Ellenbe silóvā, kevés hereszénávā nagyon jó takarmányozni, mer a bányok is nyócvan-kilencven nap alatt elérik a harminc-egypár kiló átlagsújt"(4).

"Három évbe is má silót készítettem a birkáknak, téli takarmánynak; kukorica-másodvetés vót, buzatarlóba, nagyon is sikerút. Még is ették a birkák, és jó tejetek tüle. Az etetése nagyon is nagy munka, köllenének hozzá ojan vájuk, amibe előre oda lehetne készíteni a silót. De emígy, közöttük hordani késedelmes, három szeméj állandóan köllött az eteteshő, mer nem gyóztuk behordani, annyira fogyasztották"(3).

Etetővályuk, saráglyák

"A birkaetető-sarágját általában szokás ojan három-négy méterésre csináni. Na most azokná a sarágjákná nem vót ez az etetővájú, hanem külön abrakos-vájú vót; kitették a szabad ég alá, és akkor oda eresztették ki a birkákat, ha abrakútak. Ez a legrosszabb megoldás, amit el lehet képzelni, mer borzasztó éhetetlen a birka. Amikor kinyitottam azt a sorompót, ami nem lehet négy métertű széléssebb, és amikor száz

birka akar egyszerre kimenni rajta... Össze-vissza taposták egymást, még a bárányokat; essős időbe belegázúták egymást a sárba... Úgy, hogy mink ezt csak két évbe alkalmaztuk, utánna a sarogják alá építettünk *abrakos-vájut*, ami vele eggyütt van, és abba kapják az abrakot; há pedig azt kiétték, akkor jön a széna... *Itatásra*, viznek nálunk két *béton-váju* van, és vizcsaprú itatunk. Etetésre jobbak az ijen *rácsok*, ha bent vannak a sorompóba, mer minálunk ahogy ellenek, húsz-huszonöt birka van egy csoportba rekesztve, és kap egy közös rácsot"(3).

Napi etetés. - "Télén sosé kelünk korán, általában nyóckó kezdünk etetni. Réggē abrakkā kezdjük, ojan rácsokból észnek, ahun allú váju van, és akkor azt az előző napi szártörmelléktű kitisztítjuk. Abraknak mindig kukoricát kapnak, darát soha, mer a birka szivessebben észzi a kukoricát, még a bárányok is azt kapják. A birka nem szereti a darát, mer nagyon falánk, mohón észzik, és a dara bemén az órába, és azt nem bírja. Az abrak mennyisége attól függ, hogy már ősszel hogyan telelnek be. Ha egy kicsit rosszul, akkor komjabban kezdjük abrakúni, a háromnegyed kiló kukoricát is megkapják fejenként. De ha jó bevannak telévē, és jóminőségű széna van, akkor a fél kiló kukorica is elég nekik! Abrak naponta egyszer van, réggel, utánna szénát kapnak, még itatunk. Délután újra szénát kapnak, utána újra itatás következik"(4).

Almozás, trágyakészítés

"Mindén másnap almozunk búzaszalmával. A ganét először tavasszal visszük ki, mihejt lehet kezdeni, mer tél fojámán nagyon fölszaporodik. Mindig nagy rakásba rakjuk ki a föld végére, és a búzatarlóra terégek szétt. Évközbe még kétször ganyézunk, mer a birkák mindén éjjē bent alszanak, és azért nyáron át majdnem mindén nap almozni köll alájuk. Évente hét-nyolc kat.holdat ganyézunk lē birkatrágyával. Általában a cukorrépa szokott az első lenni, és utánna kukoricának ami marad. Sorompóba birkázni sosé szoktunk, azt csak az *igazi juhászok* csinájják, akiknek nagy csapat birkáik vannak, még mink nem érünk rá arra, mer csak ketten vagyunk az urammal"(4).

Elletés

"Rënd szerint akkor állunk lē a kijárássā, ha tömegēssen kezdődik az ellés, mer akkó aztán vége; mer »katasztrófa«, ha kimēnnek, és este négy-öt bárányt köll hazahozni a tarisznyába. Az idēnn is korán beátunk ez miatt, pedig az erdőbe még lehetőtt vóna járni, mer az időjárás mēgengedte vóna, de pont az miatt nem mēhettünk, mer mēgkezdődött az *ellés*. Decembēr közepén lēálltunk a kijárással, az idēn kicsit korábban, mind másik évekre, mer máskó január előtt nemigēn ellettünk, de hát tavaj kicsit elhanyagútuk, nem zártuk lē a kosokat, nem lētt időzítettē, és decembērbe má kezdtek elleni. Talán jobb is vót ez, mer később gyüttek ezek a szokatlan hidegēk, és addigra a bárányok mēgvótak erősöddē"(4).

"Minálunk úgy van, hogy amikor mēgellik a birka, akkor az legalább három napig külön van a báránnyával, és amikor már önállóan szopik a bárány, akkor mēhet a legfiatalabb csoportba. Az ēggyik csoportba van huszonöt anyabirka azokká a bárányokká, amik má három hetessek; a másikkba két hetessek; a harmadikkba, amik má mēnnek ki mindēn nap. A régi juhászok azok otthagyták a többi között a mēgellētt birkát, de nem is tudtak főnevēni ennyi kettesbárányt ēgy birka alatt. Nálunk nagyon ritkänn fordul elő, hogy ha mēgellik a birka és egészségēs bárány van alatta, hogy utánna hullik el. A legnagyobb hidegēk, amikó vannak, és akkó van ellés, akkor papir-dobozokba betēsszük a kisbárányokat a garázsba, ami fütve van; máskor mēg a *nyári konyhába* fütöttünk rájuk. Mer ojan hideg vót, hogy mēgellētt a birka, és rövid idő alatt jéggē fagyott a farka, mēg a kisbárány is"(4).

"Tavalyelőtt, amikor az a nagyon hideg tél volt, harminc bárány is bent volt a garázsba. Nagy vót a skatuja: - Ó, hát ebbe belefēr három bárány, mondtam. Az ēggyik birkának ēggy, a másikknak két báránnyát tettük ēgy skatujába. Utánna, amikor fölszáradtak és kivittem, ēggyik sē váluta a saját báránnyát, mer nem szabad ēggy skatujába két birkának a báránnyát tēnni, még vizessek! Mijen nagy problēma lētt belüle! Erővē köllött ēválutatni velük a bárányt"(4).

"Hármas bárányok is vannak több évbe... Égy alkalomma négy birka öt nap alatt lēellētt tizenkét bárányt! No, abbú az

eggyiknek egy elpusztút, de tizenegy báránt főnevētek, nem is segítettem bele a szoptatásba. De ottan a birkák úgy tudták, hogy ez a kettő előbb szopik, utánna arrébb mēnt, ēggyet bőggött, és mēnt a harmadik szopni. Igaz, hogy azoknak kedveztünk is, mindig azt a takarmányt kapták, amit legjobban szerettek"(3).

"A bárányok soha nem járnak ki a legelőre, mer *hizlaljuk* űket. Állandóan ott van előttük a kukorica is, még a széna, úgyhogy éjjel-nappal ēhetnek, amennyi jól esik..."(4).

"Azelőtt, mikó mink kezdtünk itt birkávā foglalkozni, akkor kinevettek bennünket a juhászok: - Hogy hagyhatsz két bárányt alatta, tönkre teszi a birkát! Tokjút elletni, hát az még szerintük halálos véték! De most, meglēhet nézni; az egész faluba mēghaggyák a kettes bárányokat és fölnevelik. Azon is kinevettek bennünket, hogy időzítettük az elletést, még nem engedték a bárányokat a legelőre. Azúta má rágyüttek, hogy ha kiengedik a bárányokat, akkor három-háromésfél hónap alatt nem érik el azt a sújt, amit akkor, ha bent tartásák"(3).

A bárányok értékesítése

"Évek óta ugyanazok a vevőink vannak, kocsmárosok, akik lēvágóra vészik tülünk a bárányokat. Mink ezēkkē a vevőkkē mēgvagyunk elégēdvē, mer mindig sikerül velük ēgyeztetni az érdekeinket. Nēkünk harminc kilón allú nem fizetődik ki eladni a bárányokat, nekik még harmincöt kilón föllü nem felel még, úgyhogy általában mindig ez között a két súj között van az eladási átlagunk. Amikor má harminc kilós az a bárány, ēszi az abrakot még szopik is, akkor van minősége a husának, és ezek a mieink ojan kis tömöttek, hogy sūtthúsnak mēgfelēnek. Száz elletés után nem nehéz elérni a százhusz bárányt, és azt föl is nevēni; nagy gondozást kívánnak, de érdemēs velük foglalkozni. No, hogy a kezdetbe vót problémánk az eladásukkā, és szerettük vóna a Földműves Szövetkēzetēn körösztű eladni, mer nekünk a fejés miatt fontos, hogy ēgyszerre mēnjenek el a bárányok, de a fölvasárlási ár nem vót mēgfelēlő, többet fizetnek a vendēglősök"(4).

"Mindig amennyi birkát skartíroztunk, annyit hagyunk hejöttük; vót év, amikor huszonöt nősténybárány megmaradt tenyésztésre. Ezek a bárányok akkor kezdenek kijárni a legelőre, amikor a vágó-bárányokat eladjuk"(4).

Fejés

"A birkákná nagyon fontos az elletést rögzíteni, mer akkor az eladás is egyszerre megtörténhet; januártú számítva ott van az a három hónap, és április elsejinn má, mikó megkezdődik az a rendes legelő, akkó lehet fejni, és akkó egybű megkezdjük a fejést"(3).

"Legalább harminc báránynak el köll mēnni egyszerre, hogy elkezdhessük a fejést, és akkor fokozatossan, ahogyan a bárányokat adjuk el, és amējiknek elmēgy a báránnya, az rögtön kerül fejésre. Van egy külön bekerített hej nekik, és akkor, amikor a »cangák« bejönnek a legelőről, akkor már úgy vannak szoktatvā, hogy oda bemēnjenek. Első nap van velük egy kis baj, még megszokják a hejüket"(4).

"Kétszēr fejünk naponta. Rēggel általában ötkor kelünk, fejés után rögtön legeltetés, és akkor délután, amikor háromkor kimēgy legētetni, hatig vagy hétig kint van, és utánna mēgin a fejés következik. Van csináltatva pléből *fejövödör*, az egyik oldala alacsonyabb, hogy stimműjjon a fejéshöz, nē spriccűjjon szét a tej"(4).

"Mindketten fejünk, és van csinátatva ojan kis *kaloda*, amijēn körösztü köll hogy mēnnyēn fejéskó a birka, hátúrú a kutya hajtsa. Akkor, amikor ki van fejevē, egy mozdulattal fölnyissuk a kalodát, és jön a következő. Ketten egy-kettőre kész vagyunk a fejéssē"(4).

"A birkák tejelése, tejhozama változó, birkánként két decitől fél litērig; no, ebbe a mi csapatunkba csak tíz birka van, ami megadja a fél litērt, a többi kevesebbet ad"(4).

"A fejést itthun végezzük a fészēr alatt... Én arra érzékēny vagyok, hogy a birka még csak »közel« sē kerűjjon a fejőkéhöz. A mi birkáink úgy vannak idomítva, hogy fejés közbe nē is próbájja mēg, hogy esetleg »mást« csinájjon azon kívül, hogy ott áll, még fejēm. Mennē távolabb a fejőkétű, hogy még a szőre sē hulloggyon bele... Fejés után az az első, hogy tiszta edénybe átszűrjük a tejet..."(4).

Birkanyírás

"Nálunk ez a nyírás komoj munka, mer nem érünk rá enni sē ojankó. De valamikó ez a juhászokná nagy nap vót, mēg mēg most is talán azokná a juhászokná, akik másnak őriznek. Azon a napon akkor kivonul az egész társaság, akinek csak birkája van a juhászná, és csapnak dinom-dánomot, észnek-észnek, mēg közbe akik értenek hozzá, azok nyírnak. Nálunk ez nincs..."(4).

"A birkanyírás nincs dátumhoz kötve, és mindig egyedül végezzük, kézzel. Először csak én kezdtem nyírni, utána az uram is bekapcsolódott, úgyhogy azóta állandóan mi ketten nyírnak, azzal a rendēs *birkanyíró ollóval*. Nézegettük már a gépi nyírást is, de féllünk, hogy úgy járunk vele, mind a fejőgéppel, hogy kiadjuk érte a sok pénzt, és nem fog beválni. A nyírás nem megerőltető munka, hanem megtartani nehéz... Aki elég erős hozzá, hogy megtartsa, annak nem köll megkötni a birkát, de én kötés nekű nem bírom nyírni. Ha viszont össze van kötve a lába, akkor nem bírom a hasát nyírni, szóval ez a kötözés is késtet... A másik mēg, én nagyon érzékeny vagyok arra, hogy szépen legyen mēgnyírva, és ha jó neki mēgyek, akkó mēgnyírok húsz darabot, de az akkor úgy néz ki, ahogyan én szeretēm..."(4).

"Ez a csókai fajta nagyon javított a gyapju minőségén, mēg a mennyiségén is. Addig mēg a zombori cigaják vótak, akkó darabonként a 2,5 - 3,0 kiló nagyon jó vót; de mink most általában 4,0 - 4,2 kiló mosatlan, nyers lēnyírt gyapjút kapunk birkánként. Gyapjúmosássā többet nem foglalkozunk, nem divat az usztatás sē, mēg nincs is lehetőség rá, mēg nem is igényli sēnki a mosott gyapjut az átvételné"(4).

Számvetés

"... Mindēt összevėvė, úgy köll számolni, hogy ez a juhálomány, ami nekünk van, ez mēgėggy tizėnhét holdas földnek a termésit jelenti. Annyit, mint hogyha ěgy maximum földdel több lenne, azzal, hogy mindēt egyedül csinállunk:

fejünk, nyírunk, legētetünk, mēg az őszes takarmányt is mi készítsük be. Amikor mēgvettük a második kombájnt, vettünk prést is melléje, és tíz év óta magunk préseljük a szénát mēg a szalmát is. Esetleg szénahordásra fogadunk férfi munkat erőt, de évekkel ezelőtt azt is magunk végeztük. No, mēg az állattartás nagyon igényes dolog, ott nem lehet melléje beszéni, különösen a birkáná oda köll figyelni. De ha jó csinálod, mēg is van az eredménye!"(4).

Adatközlők

Neve és foglalkozása	Életkora	Születési helye	A gyűjtés ideje
1. Balázs István, hivatásos juhász	73	Oromhegyes (Trešnjevac)	1976
2. Barak Iván, okl. állatorvos	32	Zombor	1983
3. Bártol Béla, magatarti juhász	54	Doroszló	1987
4. Bártol Juliska, m. tarti juhászné	46	Újvidék	1983
5. Bártol István, hajdani kendergyáros, juhtartó gazda	72	Doroszló	1976
6. Bizalmas közlés	—	—	—
7. Csernicsek Ferenc, hajdani pusztabíró, juhtartó gazda	86	Doroszló	1978
8. Diósi Ferenc, számadó juhász	43	Csákovác (Čakovci)	1980
9. Gellér Imre id., magatarti juhász	75	Doroszló	1983
10. Gellér Imre ifj., földműves, magatarti juhász fia	54	Doroszló	1986
11. Gellér Márton, juhtartó gazda	75	Doroszló	1987
12. Hencsár Mihály, földműves, hajdani juhász	33	Doroszló	1979
13. Huszár Pál, juhtartó gazda	44	Doroszló	1979
14. Komáromi József, földműves, hajdani számadó juhász	55	Doroszló	1983
15. Mecker József, juhtartó gazda	55	Doroszló	1984
16. Mészáros János, juhtartó gazda	48	Doroszló	1986
17. Móger István, juhtartó gazda	81	Doroszló	1979
18. Mókus Dezső, juhtartó gazda	75	Doroszló	1983
19. Mókus Mihály, hajdani juhászbojtár	46	Albertinovács	1984
20. Szitás György, hajd. juhászbojtár	49	Doroszló	1986
21. Sztipity András, számadó juhász	42	Bácsordas (Karavukovo)	1976
22. Sztipity Éva, számadó juhászné	56	Csákovác	1987
23. Sztipity Katalin, számadó juhászné	79	Bácsstóváros (Tovariševo)	1987
24. Tallósi József, juhtartó gazda	59	Doroszló	1979
25. Vörös József, juhtartó gazda	73	Doroszló	1987

Irodalom

- Balassa - Ortutay: Magyar néprajz. Corvina. Budapest, 1979.
- Barna Gábor: Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- Bárth János: Földművelés és állattartás a Bácska északi határvidékén a 18. században. Cumania 8. Kecskemét, 1984.
- Bárth János: A szálláskert. Forrás, 1987. 1. szám, 37-50. old.
- Benedekfalvi Luby Margit: Fogyó legelőkön. Athenaeum. Budapest. é.n.
- Bencsik János: Pásztorkodás a Hortobágy északi területén a 18. század végétől. Debrecen 1969.
- Bezerédy: Mezőgazdasági Lexikon. Budapest, 1905, 139. oldal, A cigája juh.
- Doroszlovói volt Urbéres Birtokosság Legeltetési Társulatának Alapszabályai. Doroszló, 1934.
- Doroszlovói Alsó Legelőtársulat Alapszabályai. Doroszló, 1940.
- Doroszlovói Felső Legelőtársulat Alapszabályai. Doroszló, 1940.
- Herman Ottó: A magyar pásztorok nyelvkinccse. Budapest, 1914.
- Josifović, Mladen (red.): Poljoprivredna Enciklopedija. Zagreb, 1967.
- Kolektiv autora: Klima SAP Vojvodine. Novi Sad, 1979.
- Kolektiv autora: Zemljišta Vojvodine. Novi Sad, 1972.
- Kovács Endre: Állattenyésztés és legelőgazdálkodás. (Részletek a Doroszló, egy bácskai falu élete c. monográfiából). 1977.
- Kovács Endre: Doroszló hiedelemvilága. Forum, Újvidék, 1982.

- Kovács Endre: Doroszlói kendermunkák. Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, VII.évf.23-24.szám. Újvidék, 1975.
- Kovács Endre: Bölcsőtől a koporsóig. Az emberélet fordulóinak népszokásai Doroszlón. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1988.
- Kovács Endre - Penavin Olga: Doroszló földrajzi neveinek adattára. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1988.
- Kovács Endre: Mezőgazdasági figyelő. Önálló rovat a Magyar Szó Dunatáj c. Bács-baranyai heti-hírlapban. Zombor.
- 1973, 198.szám: Ne égessük el a kukoricaszárat!
- 1984, 724.szám: Se jószág, se földolgozó ipar.
- 1984, 735.szám: Kárba vezett takarmány.
- 1985, 747.szám: Több figyelmet érdemel a babtermesztés.
- 1985, 761.szám: Jó takarmány a lucernasiló.
- 1986, 831.szám: Egészséges húst a fogyasztónak.
- 1986, 835.szám: Kárt okoz a rideg juhtartás.
- 1986, 838.szám: Földművesek jó példája.
- 1987, 869.szám: A nyáját sem kímélte az időjárás.
- Magyar Statisztikai Közlemények XV.kötet, 274-276.old.1896.
- Ortutay Gyula szerk.: Magyar Néprajzi Lexikon. Akadémiai Kiadó Budapest, 1977-1982.
- Pénovátz Antal: A pacséri földművelés és állattartás szótára. A Hungarológiai Intézet kiadványa. Újvidék, 1975.
- Szabodfalvi József: Tanulmányok a magyar pásztorkodás köréből. A KLT Néprajzi Tanszékének a kiadványa. Debrecen, 1984.
- Szabó István szerk.: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848-1914. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1965.
- Szappanos Jolán: A nagy pusztán. Kecskemét, 1981.

- Tálas István: Néprajzi tanulmányok, írások I. Állattartás.
Budapest, 1980.
- Varga Gyula: A legeltető állattartás kutatásának néhány kérdése. (Uradalmi vándorpásztorkodás).
Berettyóújfalu, 1976.
- Varga Gyula: Lokális gazdasági társulások Hajdu-Bihar megye mezővárosaiban. Ethnographia 1-2. száma.
Budapest, 1976.
- Varga Gyula: Vésztő története. (Vésztő népi állattartása).
Vésztő, 1973.

FÜGGELÉK

THE HISTORY OF THE

ROYAL SOCIETY OF LONDON

FROM ITS ORIGIN TO THE PRESENT

BY JOHN VAUGHAN

ESQ. OF LINCOLN'S INN

AND

OF THE SOCIETY OF BARRISTERS

AT GREAT BRITAIN

AND

OF THE CITY OF LONDON

IN TWO VOLUMES

THE SECOND VOLUME

CONTAINING

THE HISTORY OF THE

ROYAL SOCIETY OF LONDON

FROM ITS ORIGIN TO THE PRESENT

BY JOHN VAUGHAN

ESQ. OF LINCOLN'S INN

AND

OF THE SOCIETY OF BARRISTERS

AT GREAT BRITAIN

AND

OF THE CITY OF LONDON

IN TWO VOLUMES

THE SECOND VOLUME

CONTAINING

THE HISTORY OF THE

ROYAL SOCIETY OF LONDON

FROM ITS ORIGIN TO THE PRESENT

BY JOHN VAUGHAN

ESQ. OF LINCOLN'S INN

Értelmező

acskó - túrós zacskó

akaratos - céltudatos, aki tudja, mit akar, és mikor cselekszik helyesen

akol - birkasorompóval körülkerített karám

állítottak - megálltak a nyájjal, delelni vagy fejni

Ámon gyár - régi kendergyár, juhászok bérlik

átulellenbe - átellenben

bagózik - rágódik vagy kérődzik

bajusszuk vót - tele pofával legeltek

báránytartó - anyaméh

bejár neki - jóízűen elfogyasztja, megeszi

bevágott - váratlanul érkezett (a rossz idő)

birkaakol - karám, juhakol, amelyet cölöpökhöz erősített birkasorompóval kerítenek be

birkacsapat I. falka

birkacsorda - tehéncsorda módjára a napi legelőre hajtott juhok

birkafészér - déli oldalán nyitott juhhodály

birkakupéc - birkakereskedő

birkarács - birkaetető saroglya, amelyből a szálas takarmányt meg a kukoricaszárat etetik

birkasorompó - négy méteres fenyőlécekből vagy rudakból készített, a juhok kerítésére szolgáló elem

birkázás - a szántóföldek közvetlen trágyázása a juhok ürülékével

boszanac - bosnyák

büt - bőjt

cakkozsa - harapási hegeket hagy a juhok fülén és másutt

canga - tejelő juh

cenzár - közvetítő az állatkereskedelemben

cubok - sonkacsülök

csapat - falka, juhnyáj
csapás - juhok taposta ösvény
csira - buzacsíra, árvakelés
csöcsei - emlői
csúva - tilalomjel

delelés - a nyáj meg a juhászok déli pihenője
disznódrót - rézdrót, amelyet a sertések orrába tesznek
dobogó - sima deszkapadló, amelyre fejéskor a juhot állítják
duna - vizér, folyócska
dunct - befőtt
dülőzés - legeltetés a dülőutakon

elmént - elfogyott, elvették, elpusztult
enyhel - széltől, hidegtől védett hely
éték - élték, legelték
ēvetéll - elvetél
ēverés - a sorompók átverése, áthelyezése trágyázási céllal

fagyos szentek - Pongrác, Szervác és Bonifác napja, május
12-14.

falka - csapat, juhnyáj
fejőketrec l. kaloda
fé - fél
féhasra - félhasra (félig jóltartott)
fészër - birkafezszer, nyitott juhhodály
foghíjas - hiányzó fogú
folófű - szulák (*Convolvulus arvensis* L.)
fordulat - rendszerváltás 1945-ben
fődosztás - agrárreform

ganyépénz - trágya eladásából eredő pénz, trágyahaszon
göbe - anyakoca

gyelës - amelyik meg van jelölve (jeles)

hasas - vemhes
herevetés - lucerna-vetés (Medicago sativa)
Hodzsák - Hódság, Odžaci

igazi juhász - számadó v. tanult juhász
isztrongálás - a juhok kézrehajtása fejéskor (likrahajtás)

juhászkút - sírkút

kaloda - fejőketrec
kandli - tejeskanna
kaszir - birkatársulati pénztáros
kaució - zálogpénz
kenderkóró - magkender kicsépelte szára, kórója
keselábu - valamelyik lába fehér
kezes - szelíd
kiállítás - a közös legeltetés kezdete tavasszal
kicangázás - a fejésre szánt juhok elkülönítése
kifutó - a juhhodályhoz kapcsolódó karám
kinyomni - világra hozni
kinyújtotta a lábát - meghalt
klanét - klarinét
koliba - két kerékre szerelt juhászgunyhó
kolomp - acélpléhből készült, mélyhangú csengő
kolonista - itt: likai szerb telepes
kommandója - juhterelő szokása
kommenciós juhász - aki egyetlen gazda juhait őrzi, előre meghatározott bérért
komp - kukoricagyökér
kompos - kukoricatarló
kontrába - ellenkezőleg
korszulás - erősítő faváz hozzáépítése
kördülő - a falu földjeit körülhatároló dűlőút
körmülés - a juhok körmeinek ápolása, gyógyítása
krézli - bélfodor a szarvasmarhánál
kupęc - állatkereskedő

kupëcfalka - összevásárolt juhokból álló, viszonteladásra szánt falka

kutyagyelës - a kutya által megsebzett, l. cakkozott

lâbas jószág - számos állat

lâjkó - zombori tájfajta, eredetileg cigája juh

lányfejjê ellëtt - növendék juh a szokásosnál korábban elëtt

laptika l. tajiga

lëszaggatás - különválasztás, különzárás

likrahajtás - kézrehajtás, isztrongálás fejéskor

magyar világ - magyar fennhatóság Bácskában a II. világháború alatt (1941-1944)

meddúk - meddők

messzilâbas - lábujjai közt erős szörzetű kutya

mezó - birkalegelő

Militics - Rác-Militics (Srpski Miletić)

nagyfészër - léces padlással ellátott kocsiszín

nagyvérü - jóvérü, értelmes és figyelmes pulikutya

nyári konyha - főzésre, fűtésre alkalmas, leginkább különálló épület, ahol télen át is tartózkodnak a földművesek

obavëza - kötelező hús- és terménybeszolgáltatás 1945 után

órába - orrába

óttó - tejoltó

összekaptak - összevesztek

pajta - szénásfészër

palatető - bordás azbeszt-lemezből készült tető

plézene - pléhből készült hangszerekkel szolgáltatott zene

(ném. Blech = bádog, pléh; Blechmusik = rezesbanda szolgáltatotta muzsika)

poggyász - juhász kellék

prësnyák - oldalgombolós börmellény
pulizni - pulikutyával zavartatni
pusztabiró - legelőtársulati gazda

rész - természetbeli fizetés
rühelés - rühgyógyítás, rühtelenítés
rühelő - rüh elleni gyógyszer

sarjúbárány - másodellésű bárány ugyanabban az évben
sárga leves - fizetségbe adott tyúkhúsleves, tkp. éhbér
sárkerék - sárkerep lucerna (*Medicago falcata* L.)

sasok - varjak

sikár - fűvel gyéren benőtt szikes legelő

skartírozás - selejtezés

skatuja - papírdoboz

sorfejes - naponta más-más birkás gazdánál végzett fejés

sorompó I. birkasorompó

sorompóba - karámba, amely sorompókkal van bekerítve

srég - rézsút

sujok - sulyok, hatalmas fakalapács, amellyel a karám
cölöpeit verik a földbe

szárizék - a juhokkal lerágatott kukoricaszár csupasz szára

szárnyék - nádból vagy más, hosszú szálú növénykóróból
szélvédő céllal készített tetőtlen építmény, karám

szëmët - tejoltót

széthányás - a juhok szétadása a legeltetési idény
végeztével

széttdobás I. széthányás

szoka - háromszálas gyapjúból, kézzel kötött harisnya,
kapca

szórahajló - szófogadó

szukërbárány - anya nélkül nevelt bárány

szupërbárány I. szukërbárány

tagosítás - komaszáció, határrendezés

tajiga - taliga, laptika, kétkerekű kocsi

tejeskandli - tejeskanna, l. kandli
telepes - a telkes szabad-jobbágyok leszármazottai
nevezték így magukat még az 1920-as években is.
(Nem azonos az 1918 utáni szláv
telepesekkel/betelepítettekkel/kolonistákkal!)

tokjufejjē l. lányfejje

tökei - heréi

Túlladunán - Szlavóniát nevezik így a nyugat-bácskaiak

ugarmaris - szamárkanca

ugratás - fedezettetés, pároztatás

úgy maradt - másállapotban, teherben maradt

Új árok - a Csikászó kikotort medre

úrbérésök - a falu legelőinek résztulajdonosai

úrbéri jog - részjog

üzēkēdés - párosodás, párosodási hajlam

vajling - mosogatótál

vájogverő - vályogvető

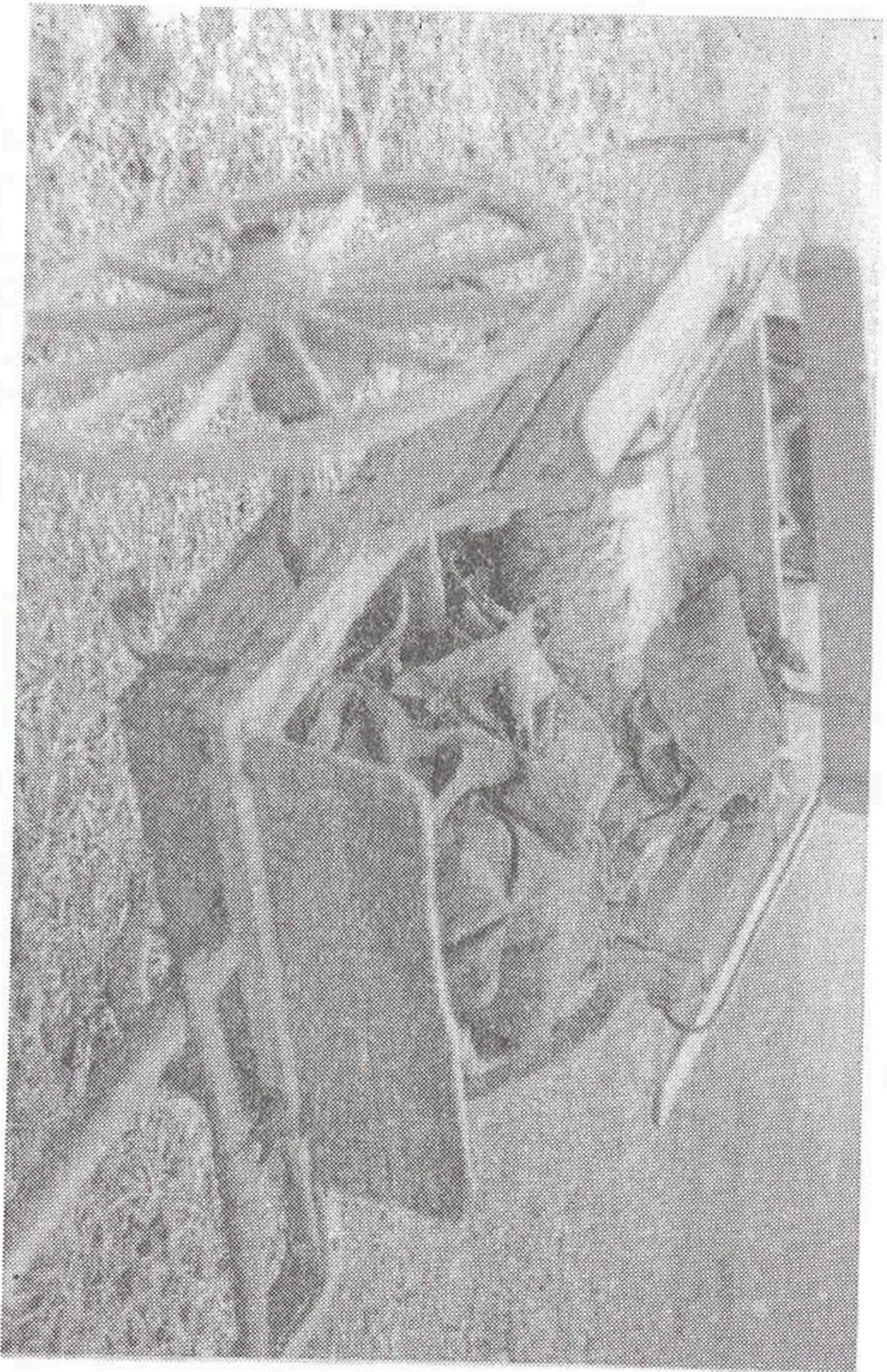
vezér - vezérürü

Zsák utca - vak utca, a mai Marko Orešković utca

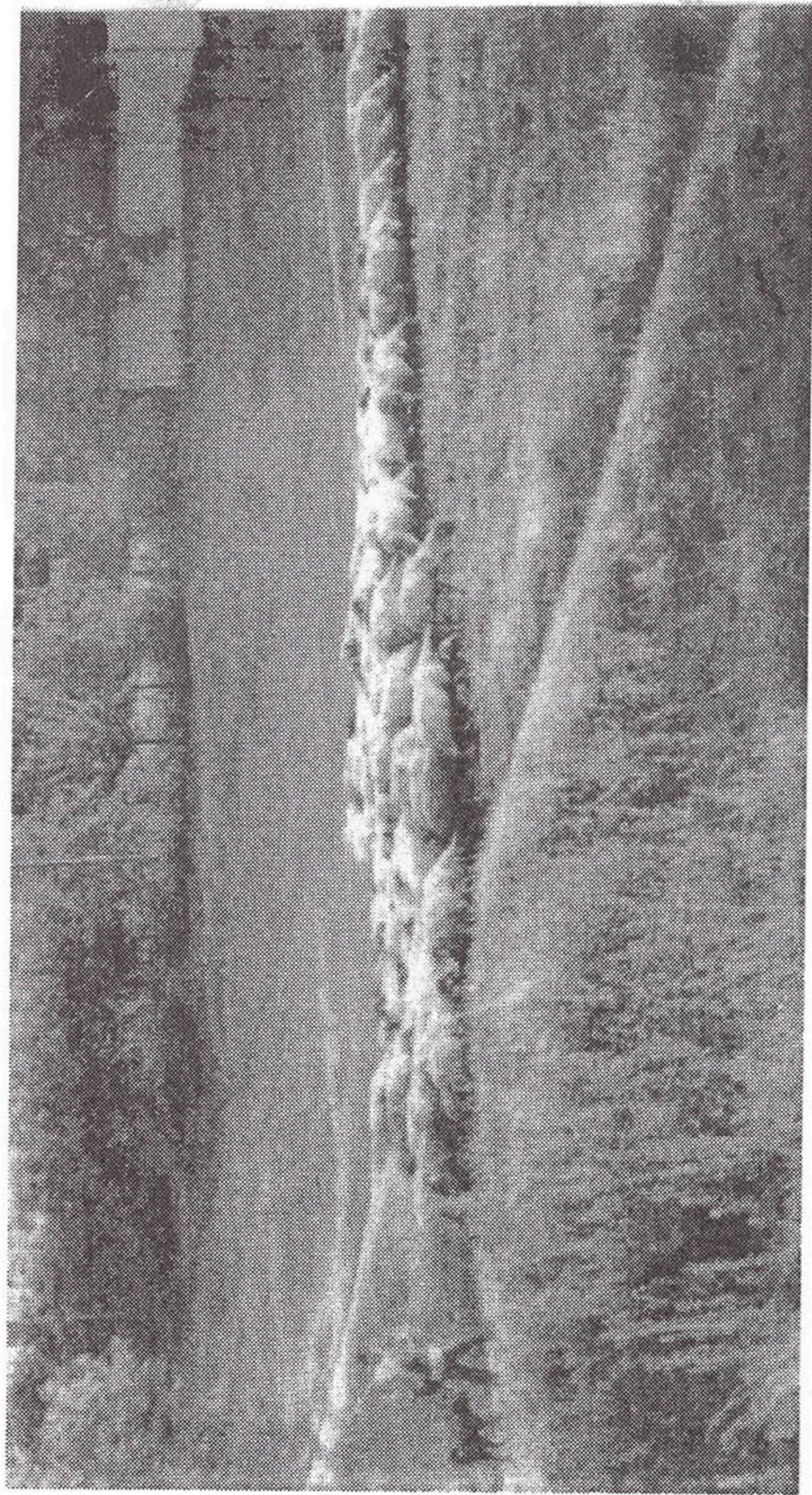
Illusztrációk

1. Számadó juhász, gamóval (1983)

2. A tajigát még manapság sem tudja nélkülözni a juhász (1983)

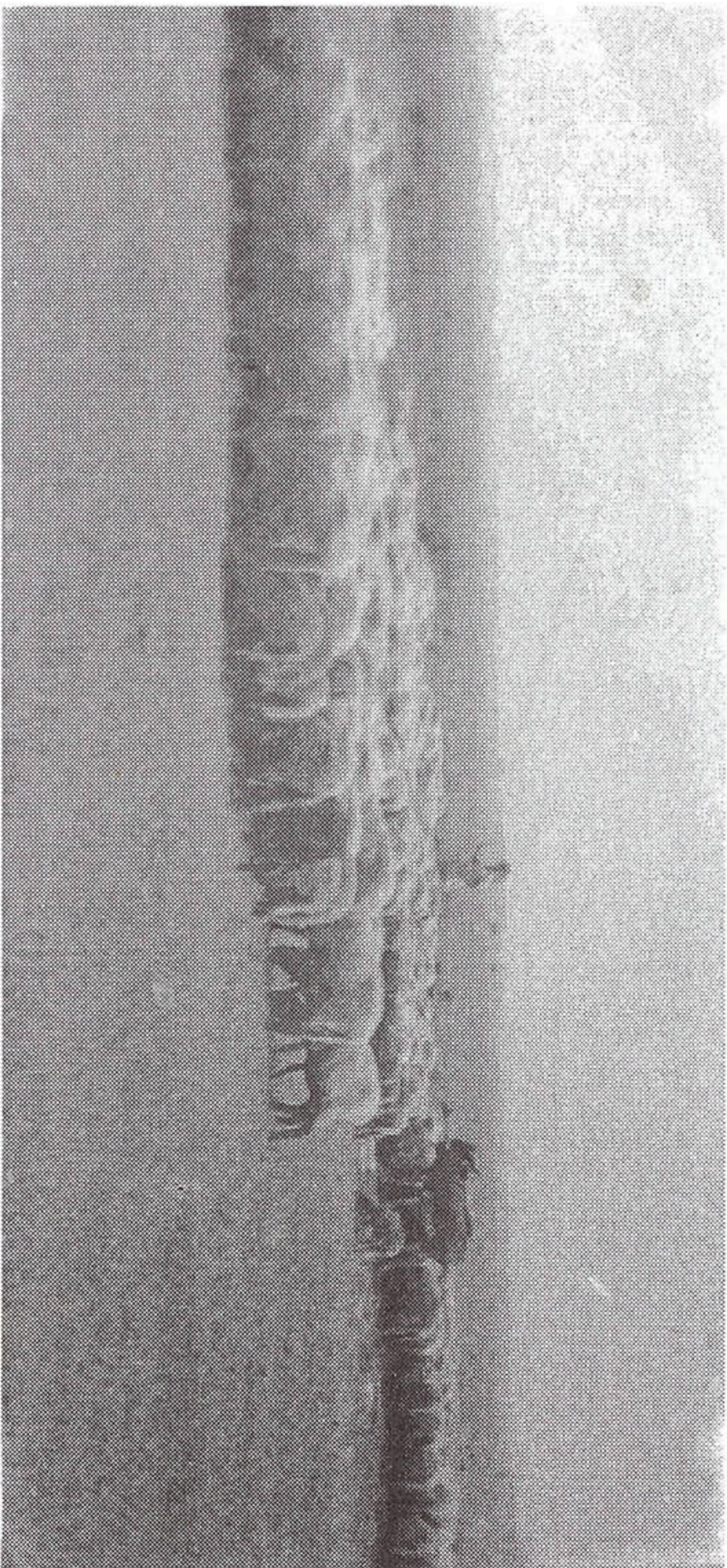
3. Kihajtás a legelőre (1975)

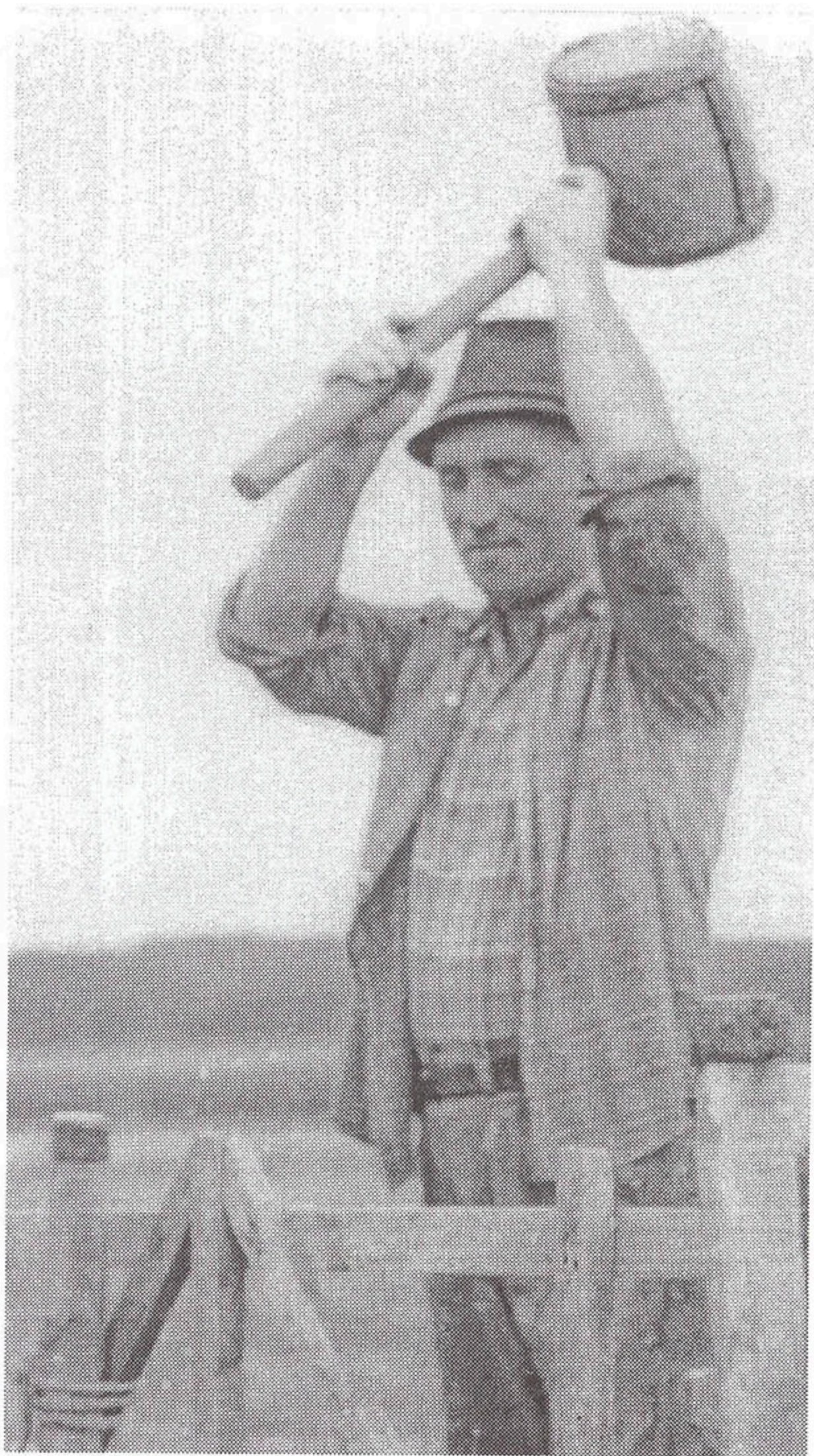
4. Hídon át tereli nyáját a juhász (1975)

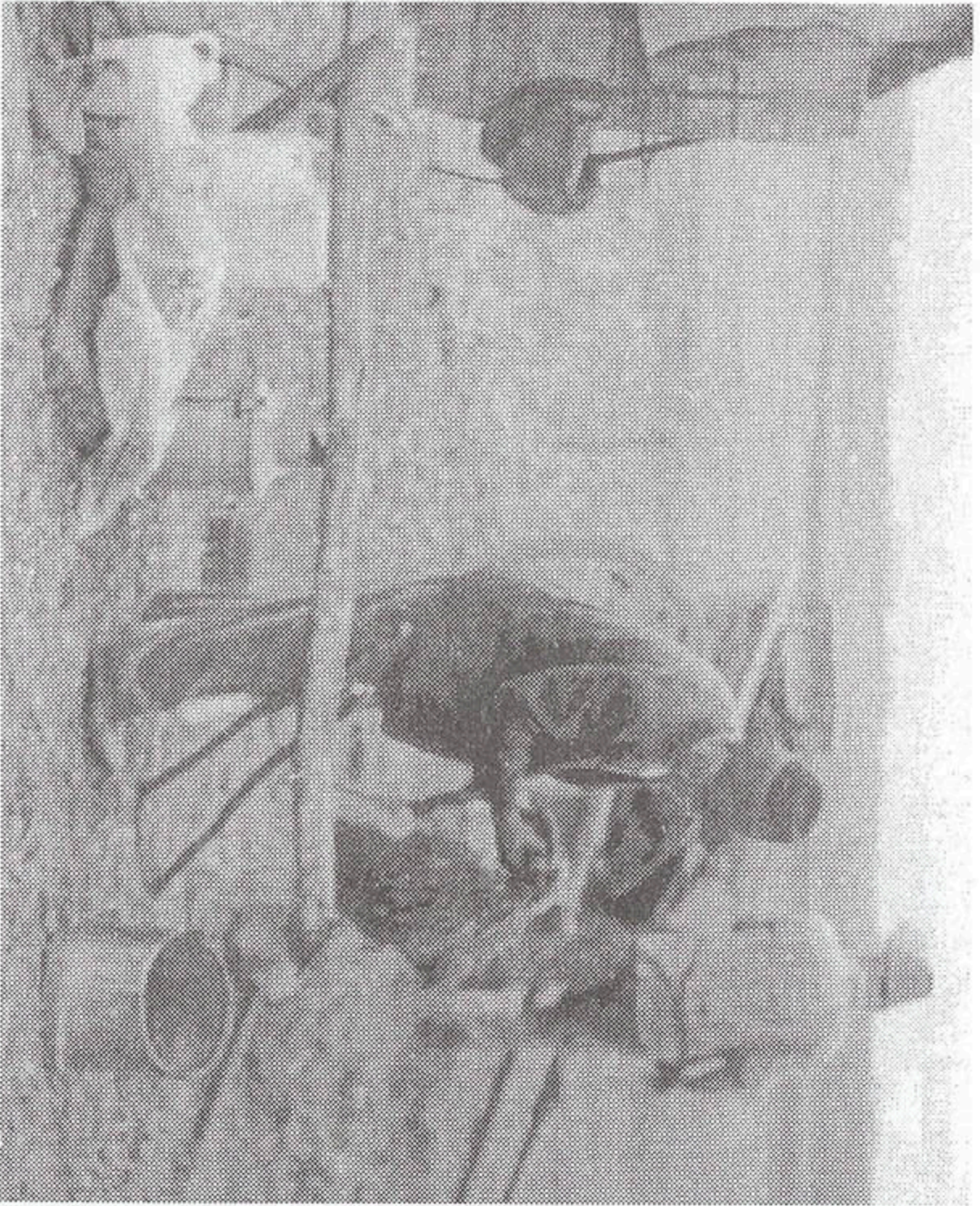
5. Találkozás a legelőn: bal felől számadó-, jobb felől magatartó juhász a botjával (1983)

6. Széttértült a nyáj a pusztai legelőn (1983)

7. Sorompóátverés szilfából készített sulyokkal (1975)

8. Rendezkedés a koliba körül (1975)

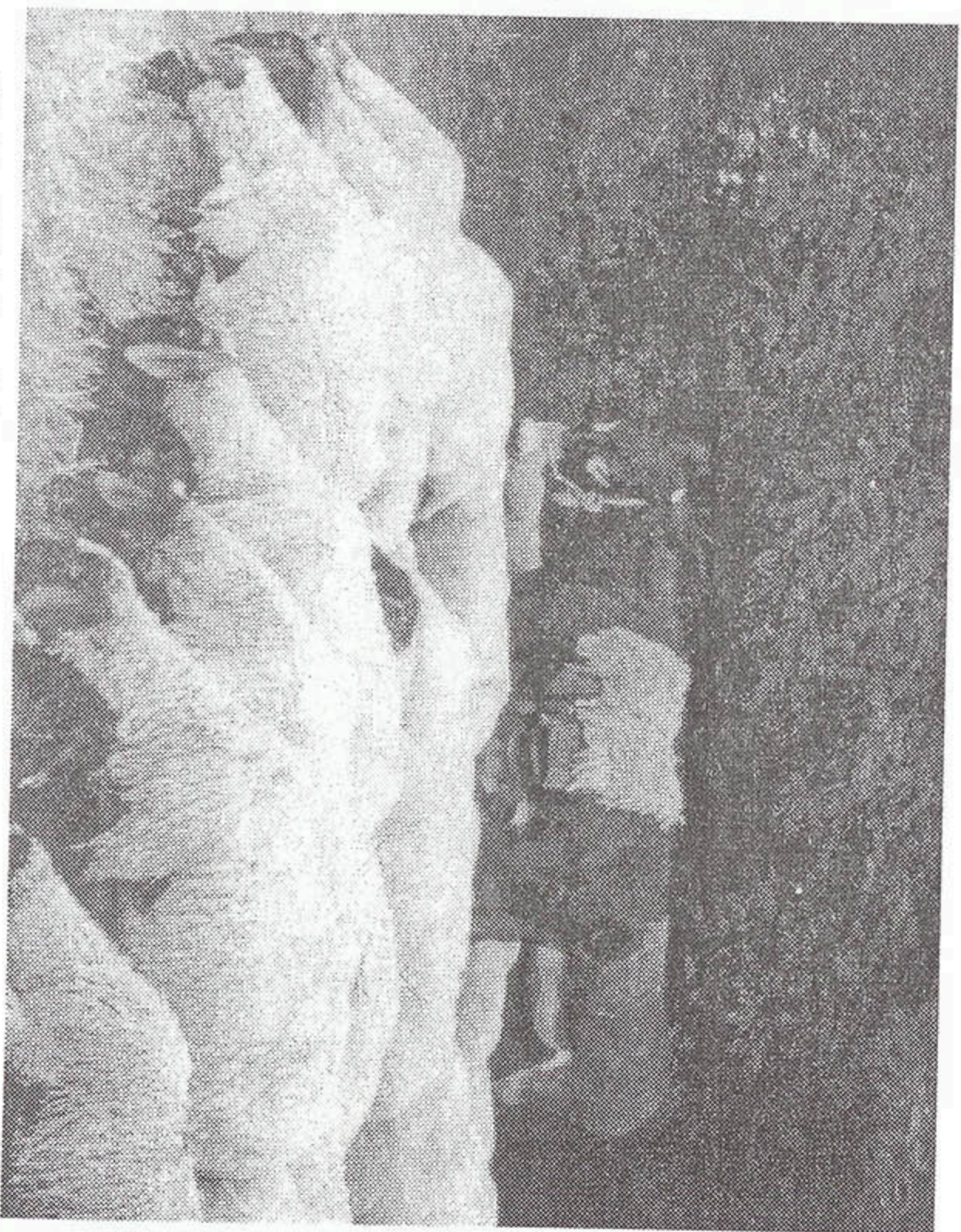
9. Sorompóban a nyáj (1975)

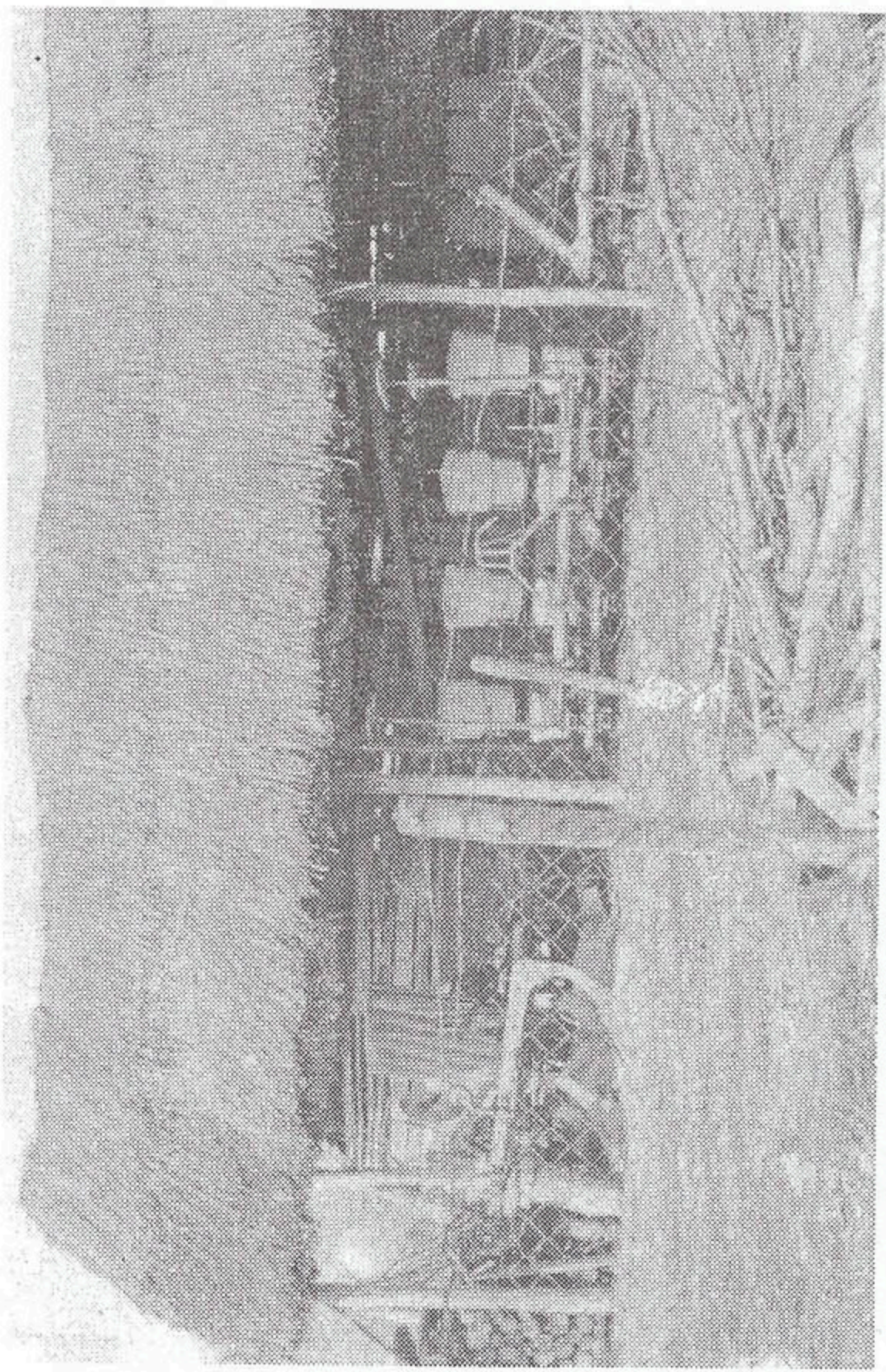
10. Fejésre várnak a cangák (1975)

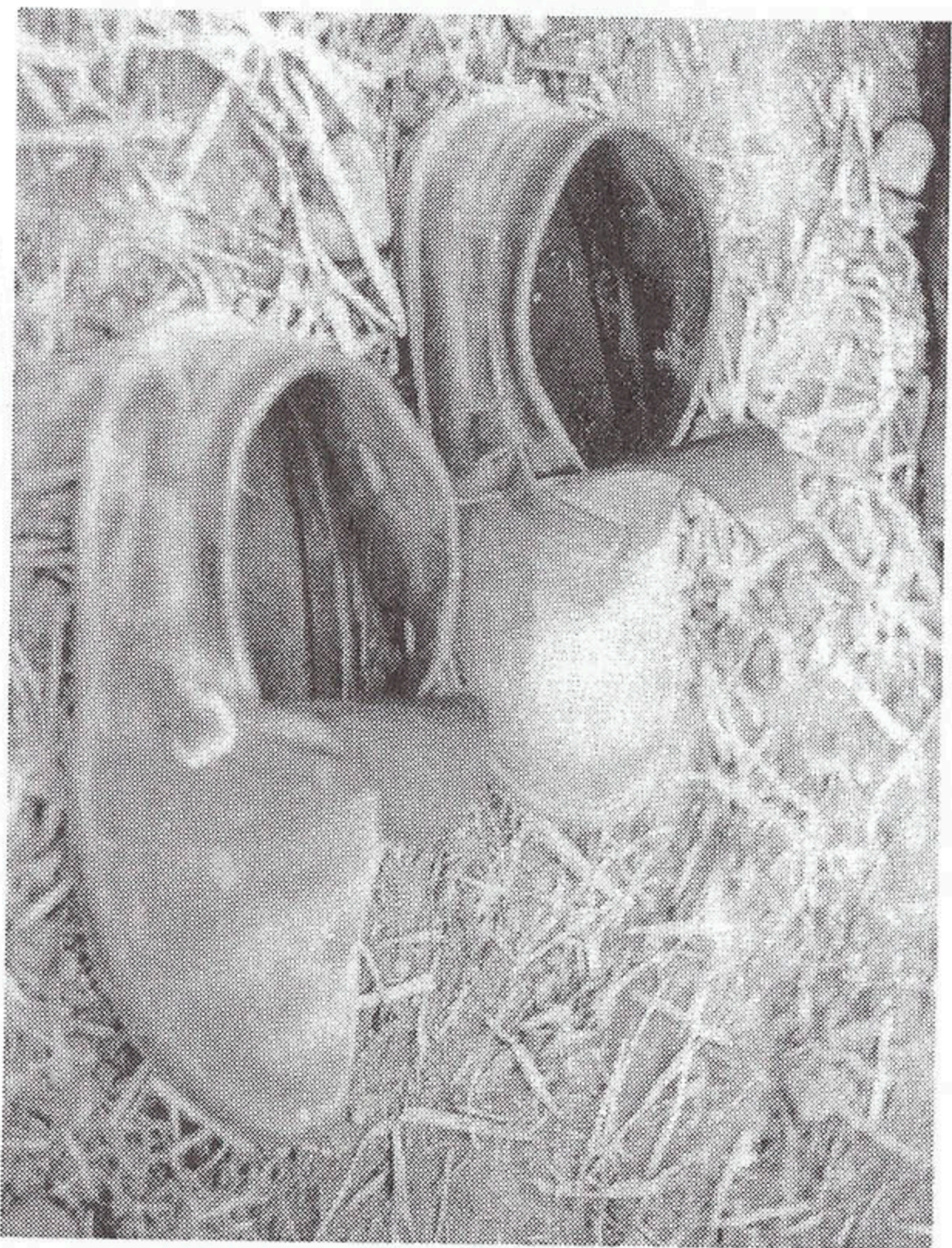
11. Így fejk a birkát (1975)

12. Legelő juhnyáj és szamár átalvetővel meg nyereggel (1983)

13. A juhtartás megszűnésével mezőgazdasági gépek tárolására használják a náddal fedett juhodályt (1986)

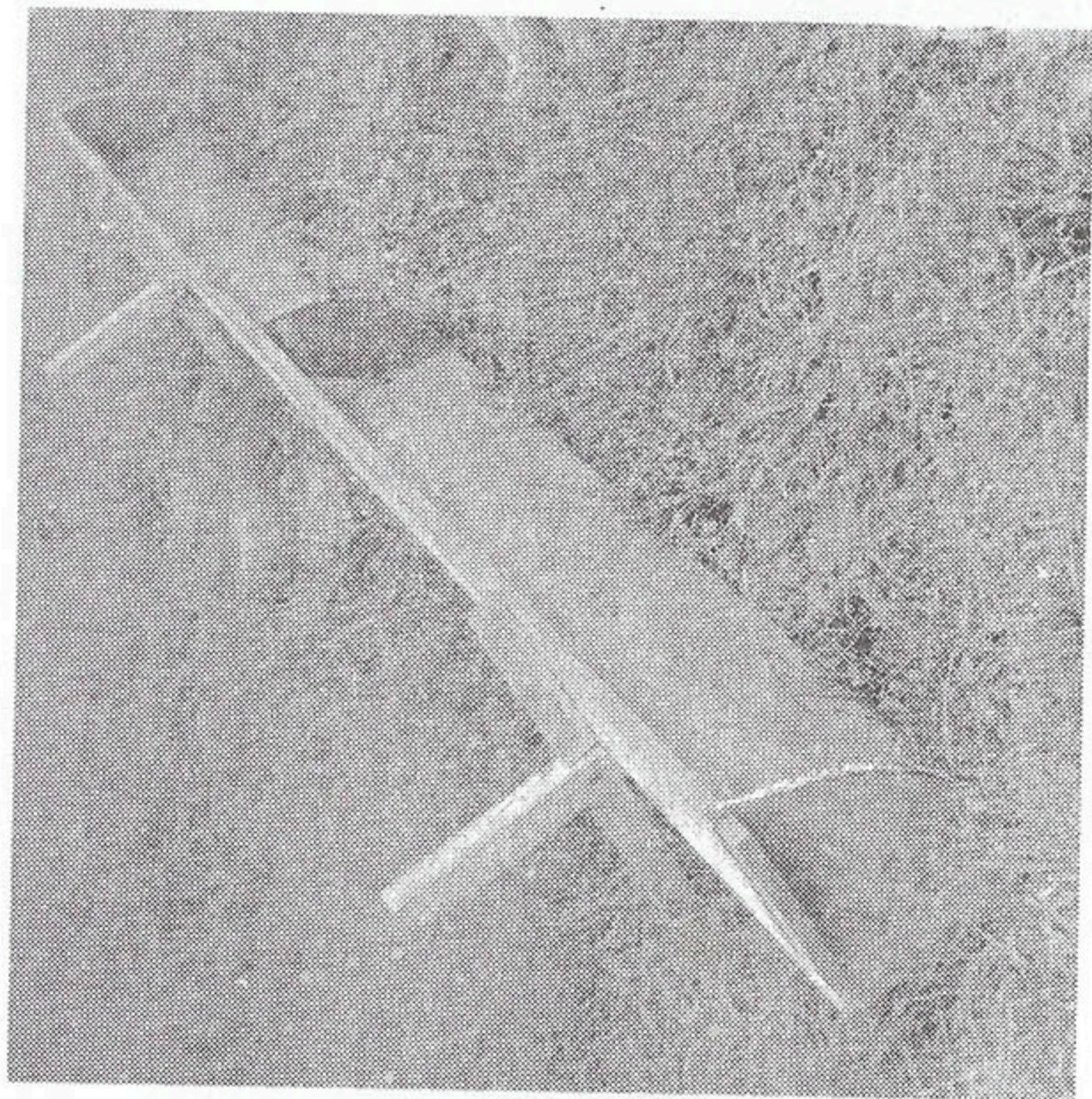
14. Kényelmes lábbeli a juhászboocskor (1975)

15. Kos ivartalanítása föltekeréssel (1987)

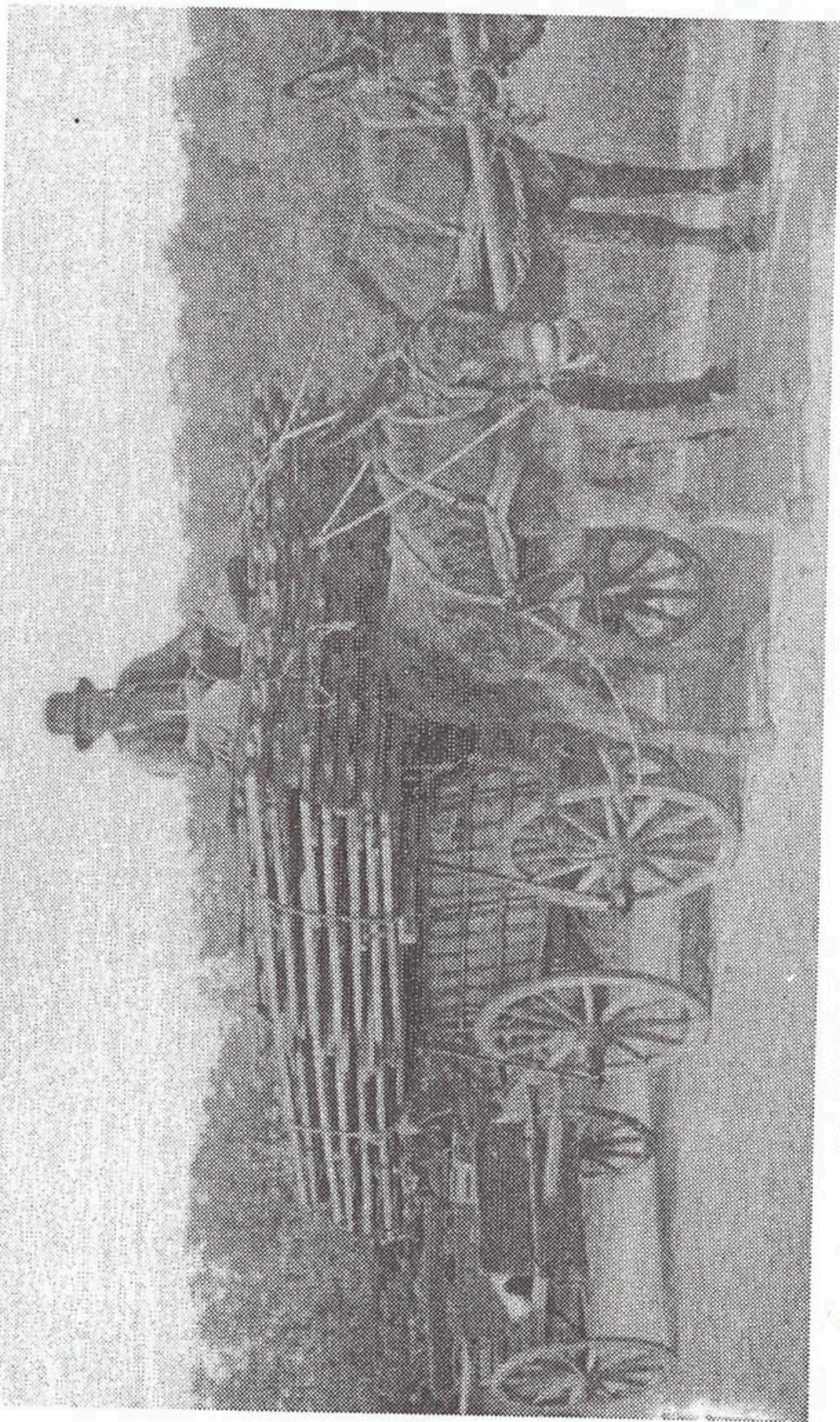
16. Szántalan kukoricaföldön, a falu határában, jól érzi magát a bosnyák, pramenka fajtájú nomád juhnyáj (1974)

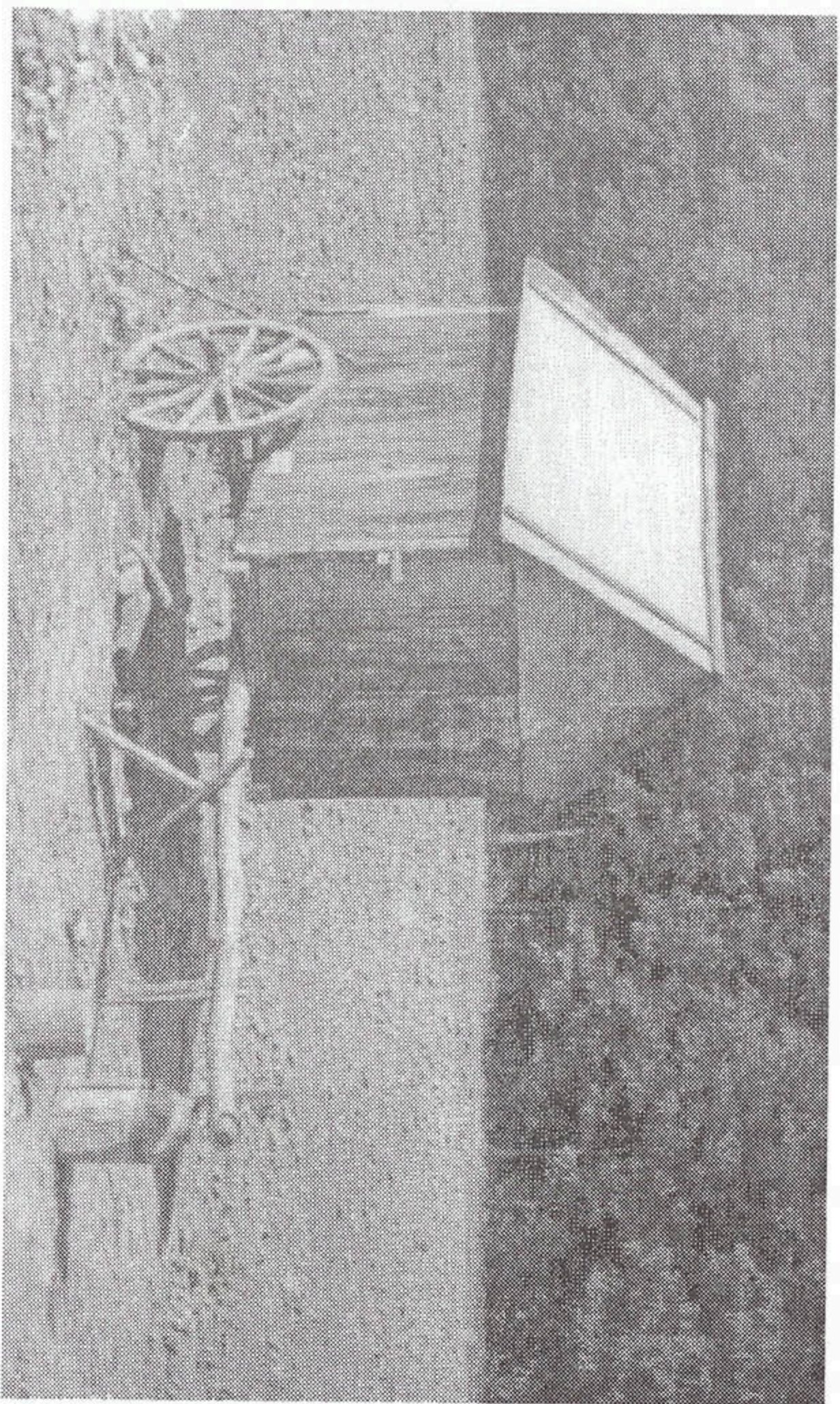
17. Juhettető vályú, használaton kívül (1988)

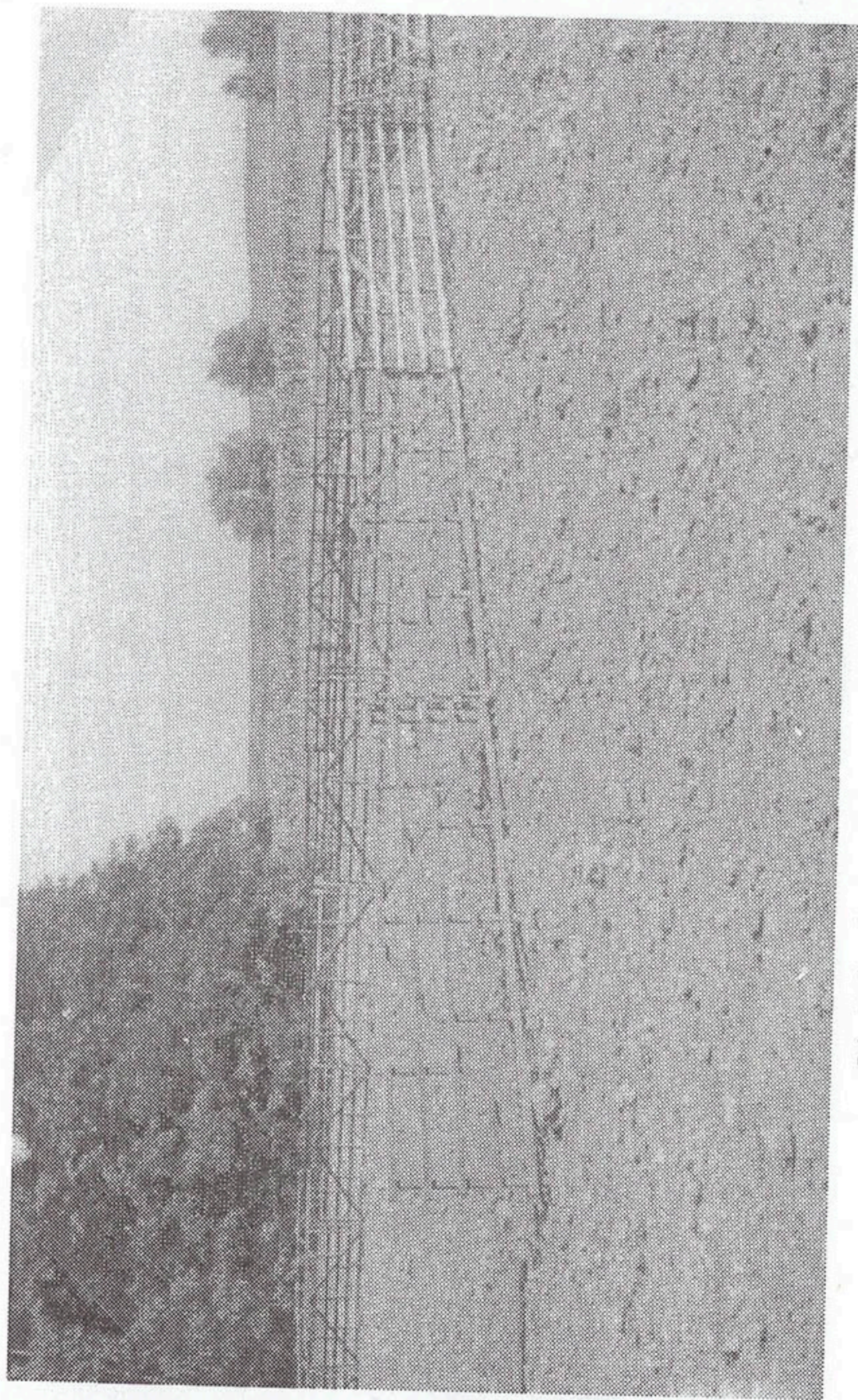
18. Rosszul teleltetett juhok – ma már ritkaság (1988)

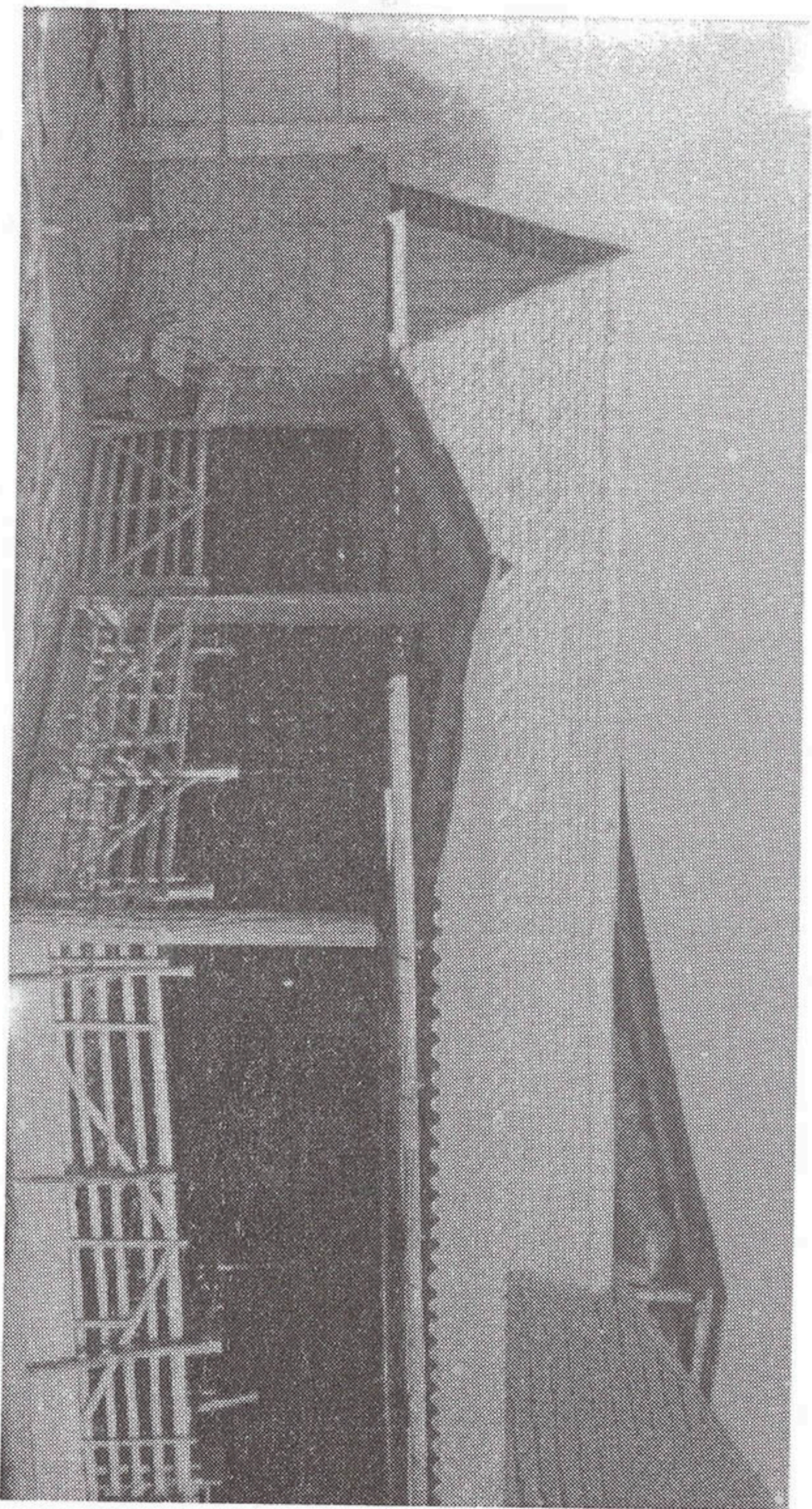
19. Költözködik a juhász, kocsián a birkasorompók (1975)

20. Juhászkoliba (1973)

21. Trágyázásra készen a birkasorompó (1973)

22. Magatartási juhász akla – részlet (1987)

23. Juhnyírás a csatornaparton (1988)

Tartalom

Előszó	7
BEVEZETÉS	9
Doroszló földrajzi adatai	11
Visszapillantás	12
Legeltetési közösségek, legelőtársulatok	17
Birkatársulatok	19
A legelők története és alakulása	20
A népi juhászat Doroszlón	23
TÁRSULATI JUHÁSZAT	35
Teletetés	37
Téli kihajtások	41
Juhok, legelők	42
Kiállítás a legelőre	45
Falka, dülözés, vezérürü, kolomp	46
Legeltetés	47
Birkanyírás	48
Fejés, "likrahajtás"	50
Kutya, ustor	51
A szamár	54
A juhászbót	55
Tarlószabadulás, trágyázás	56
Kupecfalkák, cenzárkodás	59
Juhbetegségek, gyógyítás, elhullás, ivartalanítás	60
Juhászok, juhásznék	66
Táplálkozás, tisztálkodás, öltözék	73

MAGATARTI JUHÁSZAT	79
Juhásszá válás	81
Épületek	82
Legelők, legeltetés	83
Takarmányok	87
Etetővályúk, saráglyák	88
Almozás, trágyakészítés	89
Elletés	90
A bárányok értékesítése	91
Fejés	92
Birkanyírás	93
Számvetés	93
Adatközlők	95
Irodalom	96
FÜGGELÉK	99
Értelmező	101
Illusztrációk	107

CIP – Каталогизacija y publikaciji
Библиотека Матице српске, Нови Сад
397:636.3 (497.113 Doroslovo)

KOVÁCS, Endre

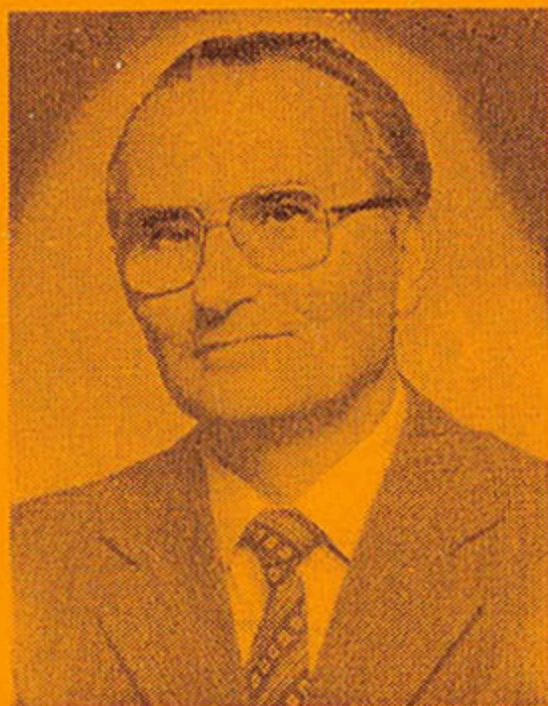
Doroszló népi juhászata / Kovács Endre. -
Újvidék : Jugoszláviai Magyar Művelődési
Társaság, 1995 (Tóthfalu : Logos). - 130 p.,
23 t. l. : ill. ; 19 cm. - (A Jugoszláviai Ma-
gyar Művelődési Társaság Kiskönyvtára.
Néprajz, folklór, népköltészet ; 6)

Példányszám 400 - Irodalom: p. 96-98.

ISBN 86-82043-33-5

a) Ovčari - Doroslovo

98791687

Kovács Endre 1936-ban született Doroszlón. A főiskolát az újvidéki Mezőgazdasági Karon végezte, munkáévei nagyobb részét pedig a doroszlói Földműves Szövetkezetben töltötte nyugdíjba vonulásáig.

Néprajzi és helytörténeti kutatásainak kiapadhatatlan forrása a szülőfalu. Etnográfiai tárgyú

írásait az újvidéki **Híd**, **Hungarológiai Közlemények** és **Létünk**; a debreceni **Néprajzi Látóhatár** és **Nemzetiség - Identitás**; a kecskeméti **Katona József Múzeum Közleményei**; a miskolci **Kultúra és Tradíció**; a budapesti **Dunamenti népek hagyományos műveltsége** és a **Folklór és tradíció** publikálták.

A Lakiteleki Alapítványnál 1992-ben III. díjat nyert pályamunkájával, a JMMT Kiss Lajos Néprajzi Szakosztálya pedig 1994-ben a folklórtudományban kifejtett munkásságáért Kálmány Lajos emléklappal jutalmazta.

Néprajzi tárgyú önálló kötetei: **Doroszló hiedelemvilága** (1982); **Bölcsőtől a koporsóig - Az emberélet fordulóinak népszokásai Doroszlón** (1988); **Földművelés egy bácskai magyar faluban** (1993); **Doroszló népessége - Helytörténeti jegyzetek** (1995).

Társszerzős könyvei: **Doroszló, egy bácskai falu élete** (1977); **Doroszló földrajzi neveinek adattára** (1988).

"Kovács Endre már jó ideje a vajdasági magyarok népeletének egyik szorgalmas kutatója, akinek választott földrajzi területe a szülőfalu, Doroszló, ez a hagyományaiban gazdag nyugat-bácskai magyar falu. Doroszló jelentősége egész Vajdaságra kiterjedő, hiszen itt találjuk a Segítő Szűz csodatévő kútját, a Szentkutat, melynek kisasszony napi búcsújára több ezer katolikus hívő zarándokol minden évben a Bácskából és a Bánságból. Kovács Endre mégsem a vallásos néprajz kutatójaként vált ismertté a vajdasági és a magyarországi néprajzkutatók között, hanem alapos szaktudással és nagy-nagy, körültekintő szorgalommal, minden apró részletre is kiterjedő figyelemmel megírt eddigi könyveivel (...)

Jelen munkájában a doroszlói, azaz nyugat-bácskai juhászat nyer olyan alapos bemutatást, amilyenre még nincs példa egyetlen idevágó tematikával foglalkozó hazai kiadványunkban sem. A népi juhászat fontos elemeit: a legelőket, a legelőtársulatokat, a birkatársulatokat, a juhászat népi formáit (társulati, magatarti) sorra számba veszi; ezen belül e hasznos állat tartásának, életének sok apróbb mozzanata felé is éber tekintettel figyel. (...)

Kovács Endre a valóságos és az ez ideig hiányzó bácskai népi juhászat monográfiáját írta meg. Ez a kötet legnagyobb hozadéka."

(Silling István mgr. recenziójából)